

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HİLENİN ÖNLENMESİ VE ORTAYA
ÇIKARILMASI: MUHASEBE MESLEK
MENSUPLARININ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE
NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

Mustafa Kutay VARDAR

2501140632

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Nergis Nalan YAKAR

İstanbul - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUSTAFA KUTAY VARDAR Numarası : 2501140632
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : MUHASEBE Danışmanı : DOÇ.DR.NERGİS NALAN YAKAR
Tez Savunma Tarihi : 02.08.2019 Saati : 09.30
Tez Başlığı
HİLENİN ÖNLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARILMASI: MUHASEBE MESLEK
: MENSUPLARININ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ÖYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTM□)
DOÇ.DR.NERGİS NALAN YAKAR		KABUL
DOÇ.DR.NERMİN ÇITAK		KABUL
DR.ÖGR.ÜYESİ TURGAY SAKİN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.MERT ERER		
DOÇ.DR.A.TAYLAN ALTINTAŞ		

ÖZ

HİLENİN ÖNLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARILMASI: MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

MUSTAFA KUTAY VARDAR

İnsan ve paranın olduğu her ortamda hile de bir şekilde var olmuştur. Özellikle yakın geçmişte büyük çaplı şirketlerde meydana gelen ve toplumun çeşitli kesimlerini birçok yönden olumsuz şekilde etkileyen hileler neticesinde hileye karşı uygulanan yaptırımların yanında süregelen denetim teknikleri de sorgulanır olmuş, zamanla var olan teknikler geliştirilmiş ve yenileri de sisteme dahil edilmiştir. Ülkemizde hile denetimini gerçekleştiren serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir ve bağımsız denetçilerin bu noktada hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında uygulanan denetim tekniklerine karşı düşünce ve algılarını ölçmeyi amaçlayan bu çalışma, bir yandan muhasebe meslek mensuplarının denetim teknikleri konusundaki mevcut görüşleri hakkında fikir vermekte iken diğer yandan da yapılması ve önem verilmesi gereken hususlara da dikkat çekme fırsatı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hile, Hilenin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılması, Muhasebe Meslek Mensupları, Hile Riski Değerlendirmesi, Nitel Araştırma

ABSTRACT

FRAUD PREVENTION AND DETECTION: A QUALITATIVE RESEARCH ON THE OPINIONS OF THE ACCOUNTING PROFESSIONALS

MUSTAFA KUTAY VARDAR

In every environment where there is human and money, fraud also exists in some way. As a result of the frauds that have recently occurred in large-scale companies and which have affected many parts of the society in many ways, sanctions against fraud have been questioned as well as existing techniques have been developed and new techniques have been included into the system. This research, which aims to measure the opinions and perceptions of the accountants' performing fraud audits against the audit techniques they use or know in the prevention and detection of fraud at this point, while giving an idea about the current attitude of accounting professionals about auditing techniques, on the other hand, it also needs to be done attention.

Keywords: Fraud, Fraud Prevention and Detection, Professional Accountants, Fraud Risk Assessment, Qualitative Research

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, hile teorisi ve hilenin tespit ve önlenmesinde kullanılan denetim teknikleri tanımlanmış, muhasebe meslek mensuplarının hile ile ilgili görüşleri, hilenin tespit edilmesi ve ortaya çıkarılması hakkındaki düşüncelerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmalarım esnasında, öncelikle bilgi ve tecrübesi ile bana her konuda yardımcı olan ve çalışmamın her aşamasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen başta değerli hocam sayın Doç. Dr. Nergis Nalan YAKAR'a, sonsuz sabır ve anlayışından dolayı sevgili eşim ve aileme, bu çalışmada isimleri yer almayan ve önemli katkılarını sunan değerli muhasebe meslek mensupları ile araştırmaya katılan bazı kişilere ulaşmamda aracı olan kıymetli meslektaş ve üstatlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2019

Mustafa Kutay VARDAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLENİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER

1.1. Hilenin Tanımı ve Özellikleri.....	3
1.2. Hile Türleri.....	6
1.2.1. Varlıkların Kötüye Kullanımı.....	7
1.2.2. Yolsuzluk.....	10
1.2.3. Hileli Finansal Raporlama.....	12
1.3. Hile Grupları ve Yapıları.....	16
1.3.1. Çalışan Hileleri.....	17
1.3.2. Yönetim Hileleri.....	20
1.3.3. Yatırım Hileleri.....	21
1.3.4. Satıcı Hileleri.....	22
1.3.5. Müşteri Hileleri.....	24
1.4. Hile Teorisi.....	24
1.4.1. Hile Üçgeni.....	27
1.4.1.1. Baskı.....	29

1.4.1.2.Fırsat.....	30
1.4.1.3.Haklı Gösterme.....	31
1.4.2.Diğer Teoriler.....	32
1.4.2.1.Hile Küpü.....	33
1.4.2.2.Hile Elması.....	33
1.4.2.3.Hile Ölçeği.....	35
1.4.2.4.ABC Modeli.....	36
1.4.2.5.Hile Beşgeni.....	36
1.5. Hile ile İlgili Düzenlemeler ve Denetçilerin Sorumlulukları.....	37
1.5.1. Amerika’da Yapılan Düzenlemeler.....	37
1.5.1.1.Denetçinin Hataları ve Yanlılıkları Belirleme ve Raporlama Sorumluluğu Standardı (SAS 53, SAS 82).....	38
1.5.1.2.Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Göz Önünde Bulundurulması Standardı (SAS 99).....	40
1.5.2. IFAC Tarafından Yapılan Düzenlemeler.....	42
1.5.3.Türkiye’de Yer Alan Düzenlemeler.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

HİLE RİSKİNİN TANIMLANMASI, ÖNLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARILMASI

2.1.Hile Riskinin Tanımlanması.....	48
2.2.Hile Belirtileri ve Kırmızı Bayraklar.....	50
2.2.1.Hile Belirtileri.....	51
2.2.1.1.Faaliyetlerle İlgili Belirtiler.....	51
2.2.1.2.Yönetimle İlgili Belirtiler.....	52
2.2.1.3.Örgüt Yapısı ile İlgili Belirtiler.....	52

2.2.1.4.Üçüncü Kişilerle Olan İlişkilerde Belirtiler.....	53
2.2.2.Kırmızı Bayraklar.....	54
2.3.Hilekâr Profili.....	59
2.4.Hile Riskinin Önlenmesi.....	63
2.5.Hile Riskinin Ortaya Çıkarılmasında Başlıca Yaklaşım ve Teknikler.....	69
2.5.1.Klasik Yöntemler.....	71
2.5.1.1.İç Denetim.....	72
2.5.1.2.Bağımsız Denetim.....	73
2.5.1.3.Çalışanların Gözlenmesi.....	75
2.5.1.4.İhbar Hatları.....	76
2.5.1.5.Etik Kurallara Uyum.....	78
2.5.2.Proaktif Yöntemler.....	79
2.5.2.1.Analitik İnceleme Teknikleri.....	80
2.5.2.2.Veri Madenciliği.....	81
2.5.2.3.Sürpriz Denetimler.....	84
2.5.2.4.Sürekli Denetimler.....	85
2.5.2.5.Gözetim.....	87
2.5.2.6.Dijital (Sayısal) Analiz ve Benford Kanunu.....	88
2.5.2.7.Fısıltı Yöntemi (Whistleblowing).....	90
2.6.Adli Muhasebecilik.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ HİLENİN ORTAYA
ÇIKARILMASI VE ÖNLENMESİNE YÖNELİK TEKNİKLER
HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

3.1.Önceden Yapılan Araştırmalar ve Sonuçları.....	95
3.2.Araştırmanın Amacı.....	108
3.3.Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları.....	109
3.4.Araştırmanın Metodolojisi.....	110
3.4.1. Araştırmanın Ön çalışması ve Anket Sorularının Oluşturulması.....	110
3.4.2.Araştırmanın Modeli.....	111
3.4.3. Veri Toplama Yöntem ve Örnekleme Aşaması.....	113
3.4.4.Araştırmanın Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	115
3.5.Araştırmanın Bulguları ve Ulaşılan Sonuçlar.....	116
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	142
KAYNAKÇA.....	149
EKLER.....	163

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Hile Gruplarının Yapısı	17
Tablo 1.2: 99 No.lu Standart	42
Tablo 2.1: SAS No. 82’de Belirlenen Kırmızı Bayraklar	56
Tablo 2.2: Hilekârın Pozisyonu	59
Tablo 2.3: Hilekârın İşletmede Çalışma Süresi	60
Tablo 2.4: Hilekârın İşletmede Çalıştığı Departman	60
Tablo 2.5: Hilekârın Cinsiyeti ve Verdiği Zarar	61
Tablo 2.6: Hilekârın Yaş Dağılımı	61
Tablo 2.7: Hilekârın Eğitim Seviyesi	62
Tablo 2.8: Sürekli Denetim ve Geleneksel Denetimin Karşılaştırılması.....	86
Tablo 2.9: Stoklar Hesabının Benford Kanunu’na Göre İncelenmesi	89
Tablo 3.1: Meslek Mensuplarının Yaş Aralığı.....	117
Tablo 3.2: Meslek Mensuplarının Mezuniyet Derecesi ve Muhasebe Tecrübesi.....	118
Tablo 3.3: Meslek Mensuplarının Mesleki Sertifikaları ve Unvanı Elde Etme Şekli	118
Tablo 3.4: Meslek Mensuplarının Sahip Olduğu Ruhsatlar.....	119
Tablo 3.5: Meslek Mensuplarının Çalışma Şekli ve Denetledikleri Müşteri Sayısı	120

Tablo 3.6: Denetlenen Şirketlerin / Çalıştıkları Şirketlerin Sermaye Yapısı ve İncelenen Ağırlıklı Sektörler	121
Tablo 3.7: Muhasebe Meslek Mensuplarının Hilenin Artıp Artmayacağı Üzerine Görüşleri	122
Tablo 3.8: Muhasebe Meslek Mensuplarının Hileyle Karşılaşma Durumları	122
Tablo 3.9: Karşılaşılan Hilenin Sebep Olduğu Hasar	123
Tablo 3.10: Hilenin Bildirilmesi Gerektiği Düşünülen Birim.....	124
Tablo 3.11: Şirketlerde Yönetimin Hileden Sorumlu Olup Olmadığı.....	125
Tablo 3.12: Bağımsız Denetçilerin Hilenin Tespitinde Önemi.....	125
Tablo 3.13: Şirket Hedeflerinin Personele Baskısı.....	126
Tablo 3.14: Denetlenilen Şirketlerdeki İç Denetim Birimlerinin Son 3 Yıllık Bütçe Değişimleri.....	127
Tablo 3.15: Son 3 Yılda Katılınan Hile Eğitimleri.....	128
Tablo 3.16: Meslek Mensuplarının Şirketlerinde Hile Yapılma Olasılıkları.....	129
Tablo 3.17: Denetim Birimlerinin Yıllık Toplanma Sayısı.....	130
Tablo 3.18: Etkinliklerine Göre Hile Denetim Teknikleri.....	133
Tablo 3.19: Etkinliklerine Göre Hile Yazılımları.....	134
Tablo 3.20: Etkinliklerine Göre Gruplanmış Hile Denetim Teknikleri.....	140
Tablo 3.21: Etkinliklerine Göre Gruplanmış Hile Yazılımları.....	141

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Hile Süreci.....	5
Şekil 1.2: Hile Ağacı.....	7
Şekil 1.3: Varlıkların Kötüye Kullanımı Şeması.....	9
Şekil 1.4: Yolsuzluk Şeması.....	11
Şekil 1.5: Finansal Tablo Hileleri Şeması.....	15
Şekil 1.6: Çalışan Hileleri Şeması.....	18
Şekil 1.7: Proaktif Yaklaşımlar.....	27
Şekil 1.8: Hile Üçgeni.....	29
Şekil 1.9: Hile Teorilerinin Tarihsel Gelişimi.....	33
Şekil 1.10: Hile Elması.....	34
Şekil 1.11: Hile Beşgeni.....	36
Şekil 2.1: Hile Belirtileri.....	51
Şekil 2.2: Hilekârın Suç Geçmişi.....	63
Şekil 2.3: Hileyi Ortaya Çıkarmada Temel Yaklaşımlar.....	70
Şekil 2.4: Veri Madenciliği.....	83

KISALTMALAR LİSTESİ

AAPA	:	Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Derneği
ACFE	:	Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği
AICPA	:	Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü
CFE	:	Sertifikalı Hile İnceleme Uzmanı
COSO	:	Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar Komitesi
CPA	:	Sertifikalı Kamu Muhasebecisi
FACTA	:	Adil ve Doğru Kredi İşlemleri Yasası
IFAC	:	Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu
ISA	:	Denetimde Uluslararası Standartlar
İSMMO	:	İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası
KGK	:	Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
SAS	:	Denetim Standartları Açıklamaları
SEC	:	ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu
SMMM	:	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SPK	:	Sermaye Piyasası Kurulu
TÜRMOB	:	Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
YMM	:	Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

Özellikle internetin de büyük etkisiyle hızla globalleşen dünyada ticaret açısından baktığımızda ülkelerin siyasi sınırları ortadan kalkmış, şirketlerin artan iş hacmi ve işlemlerinin yanında ticaret ağı da çok daha karmaşık bir hal alarak adeta insan vücudundaki sinir sistemini andıran bir şekilde genişlemiştir. Bu noktada, git gide karmaşık bir hal almış muhasebe işlemleri ve insan ilişkileri içerisinde gün geçtikçe işletmelerde yaşanan hile vak'aları ve bunların meydana getirdikleri maddi ve manevi zararlar da artarak, işletmelerde oluşan kontrolsüz ve aşırı büyümeler hilelerin yapılma sıklığını ve olasılığını da artırmıştır.

Zaman içerisinde, dünyanın en önde gelen kuruluşlarının birçoğu büyük çapta hileye maruz kalmışlardır. Hile, hem mikro hem de makro düzeyde işletmenin ve toplumun diğer alanlarındaki çok büyük bir kesimin de zarar görmesine neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Özellikle geçmişte meydana gelen Worldcom, Enron, Texaco, Financial Corp of America, Global Crossing ve Lehman Brothers gibi büyük ölçekli ve dünya çapında tanınan şirketlerin geniş çaplı hilelere maruz kalması, yönetim kurulları, finansal tablolar, CEO'lar, çalışanlar ve diğer üçüncü kişilerin denetimleri hakkında kamuoyunda büyük bir soru işareti ve güvensizliğin doğmasına neden olarak, insanların büyük mağduriyetler yaşamasına ve düşük ve orta sınıf için işsizliğin artmasına katkıda bulunmasının yanı sıra, dünya ekonomimiz üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır.

Tüm bu gelişmeler ise iç ve dış denetimlerin artması, çeşitli mesleki kuruluşların kurulması, dünya genelinde hile ve denetim alanında çeşitli standartların oluşturulması gibi önlem ve yaptırımların alınmasını zorunlu kılmıştır. Bütün bu önlemler ne kadar artırılıp uygulanıyor olsa da, hile olgusu daima devam edecek olan bir kavram olup tamamen engellenmesi pek mümkün görünmemektedir. Ancak, yapılan çalışmalar sayesinde hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında çeşitli yöntemler ve teknikler geliştirilerek, işletme çalışanları ve toplumun hile ile ilgili ahlaki ve etik bilincinin son zamanlarda arttığı da görülmektedir.

Bu tez çalışmasında, Türkiye’de faaliyet gösteren muhasebe ve denetim meslek mensuplarının hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına yönelik denetim teknikleri hakkındaki görüşleri yapılan nitel bir araştırma ile ortaya konmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, hile kavramının literatürde yer alan ve kabul görmüş çeşitli tanımları ve özellikleri belirtilmiş, hilenin türleri ayrıntılı şekilde açıklanmış, hileyi yapan gruplar tanımlanarak hile teorisi üzerinde geniş bir şekilde durulmuştur. Bu noktada, hileyi oluşturan başlıca unsurlardan olan baskı, fırsat ve haklı gösterme kavramları incelenerek literatüre geçen diğer teorilere de değinilmiştir. Ardından, hile ile ilgili yapılan başlıca düzenlemelerden olan SAS standartları incelenerek denetçilerin sorumlulukları açıklanarak hemen ardından IFAC tarafından yayınlanan ISA 240 standardı ile finansal tabloların bağımsız denetiminde bağımsız denetçinin hileye ilişkin sorumlulukları açıklanmıştır. En son olarak da Türkiye’deki durum özetlenerek önemli bir denetim gücü olan yeminli mali müşavirlere ilişkin yapılan yasal düzenlemelere değinilmiştir.

İkinci bölümde ise, hile riski kavramı tanımlanarak hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında uygulamada sıklıkla kullanılan tekniklere ve yöntemlere yer verilerek ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca hile yapanların çoğunda tespit edilen ortak demografik ve çeşitli özellikler belirtilmiş, son olarak, gelişmiş ülkelerde hızla yükselen adli muhasebecilik mesleği ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’de faaliyet gösteren muhasebe ve denetim meslek mensuplarının hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına yönelik denetim teknikleri hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Bu bağlamda, meslek mensupları ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular analiz edilerek yorumlanmıştır.

Son kısım olan sonuç ve öneriler bölümünde de, yorumlanan bulguların ülkemiz muhasebe meslek mensupları açısından hileye karşı olan algıları gözlemlenerek, hileye karşı olan önlem ve mücadelede bir takım önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLENİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Parasal işlemlerin var olduğu her ortamda hile kavramına rastlamak olasıdır. Akademik çevreler, denetçiler, çeşitli kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşlar ile devlet otoriteleri birtakım düzenlemeler yaparak hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılması için sayısız yöntem ve düzenleme ortaya koymuşlarsa da hilenin tamamen önüne geçilememiş olup gerçekleştirilen hileler işletmelere ve toplumlara olağanüstü zararlar vermiştir. Bu bölümde hilenin tanımı yapılarak özellikleri ve türleri açıklanmış, hile üçgeni merkezli çeşitli hile teorileri ele alınarak özetlenmiş, ayrıca dünyada var olan çeşitli hile düzenlemelerine yer verilerek adli muhasebecilik mesleğine değinilmiştir.

1.1.Hilenin Tanımı ve Özellikleri

İngilizce kaynaklarda ve literatürde “fraud” olarak tanımlanan hile kelimesinin dilimizdeki anlamı Türk Dil Kurumu’nun Türkçe sözlüğünde; “Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika” olarak tanımlanmıştır. Hileyi yapan kişi ise hilekâr olup, sözlükte “hileci” şeklinde ifade edilmiştir.¹ Bu tanımdan da görüldüğü üzere, hile kelimesinin anlamı oldukça geniş olup, literatürde yer alan tanımların da bir hayli fazla olduğunu da göz önünde bulundurursak, hilenin tek bir tanımını yapmak oldukça güçtür.

Hile, üçüncü kişilerin zararına neden olarak, bir şekilde bundan yarar sağlamak ve kasıtlı bir biçimde aldatmaktır. Yahut, bir çalışanın içinde bulunduğu işletmenin kaynak ve varlıklarını kasten uygunsuz bir biçime kullanarak veya ele geçirerek haksız kazanç sağlamasıdır.²

Hile kavramının özellikleri dikkate alındığında;

-Hileyi yapan tarafından gizlenmeli,

-Hilekâr, kendine yarar sağlamalı,

¹ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tdk.gov.tr>, 06.03.2019.

² Nejat Bozkurt, **İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2016, s.60.

- Mutlaka kasıt unsuru bulunmalı,
- Zarar gören bir şekilde aldatılmalı,
- Hile sonucunda kurban ve/veya işletme zarar görmelidir.³

Bu kapsamlı tanımdan hareketle; hilenin oluşabilmesi için hilenin mutlaka aldatıcı bir şekilde yapılarak herhangi bir yarar / menfaat sağlanmasını ve bunun da hilekâr tarafından kasten yapılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Dolayısıyla, hilenin olmazsa olmazı kasıt unsuru olduğuna göre, hata kavramı hile olarak kabul edilmemelidir. Bu bağlamda; unutkanlık, dalgınlık, bilgisizlik, dikkatsizlik gibi etkenler sonucunda kişiler sayısal hatalar, kayıt hataları, unutma veya bilgi eksikliğinden yahut mesleki yetersizlikten kaynaklanan muhasebe veya değerlendirme hataları gibi farklı hatalar yapılabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.⁴

Hilenin tanımı gereği, hilenin bireysel veya başkalarıyla iş birliği içerisinde çok farklı şekillerde yapılabileceği belirtilmekte, bunların da başlıcalarının; muhasebe verileri üzerindeki sahtekârlıklar, varlıkların çalınması ve şirketin gizli bilgilerinin rakiplere satılması olduğu belirtilmiştir.⁵

Hilenin yapılma nedenleri oldukça çeşitli olsa da temel sebepler; çalışanların paraya olan ihtiyacı, yönetim tarafından umursanmama hissi, hileyi bir şekilde herkesin yaptığına inanma, sisteme meydan okuma, gevşek iç denetim, yapılan hilenin tespit edilemeyeceği düşüncesi ve yakalanılma durumunda bile şirketin adli bir süreç başlatmayarak durumun içinden bir şekilde sıyrılacağı düşüncesi sıralanabilir.⁶

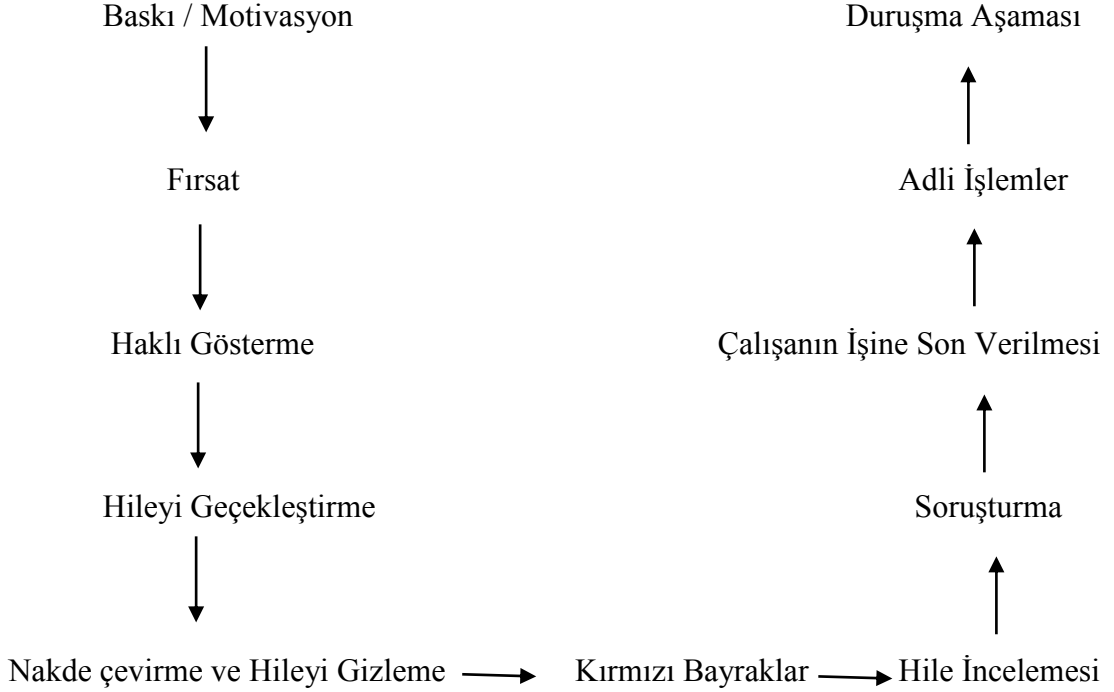
³ A.e.

⁴ Mikail Erol, "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler ", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: XIII, No:1, 2008, s. 229 – 237.

⁵ David O'Regan, **Auditor's Dictionary : Terms, Concepts, Processes, And Regulations**, U.S.A., John Wiley & Sons, Inc, 2004, s.122.

⁶ Robert R. Moeller, **Sarbanes-Oxley and the New Internal Auditing Rules**, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., 2002, s.218.

Genel olarak, klasik bir hile sürecinin takip ettiği yol şu şekildedir;

Şekil 1.1: Hile Süreci

Kaynak :Tommye W.Singleton et.al., **Fraud Auditing and Forensic Accounting**, New Jersey, John Wiley&Sons, 200618, s.29-31.

Vergi mevzuatımızın temel kanunu olan 213 sayılı Vergi Usul Kanununda hilenin tanımı her ne kadar yapılmamış olsa da, mezkûr kanunun 359. Maddesinin a bendinde⁷ hile kavramı vergi suçu kapsamına alınmış olup ilgili bentte;

- Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler,

- Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananların,

haklarında 18 aydan 3 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacakları hüküm altına alınmıştır.

⁷ 10/1/1961 tarihli, 10703 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Hile, çok çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilse de bir diğer taraftan; rüşvet, haraç alma, hırsızlık, zimmet, varlıkların kötüye kullanımı, yozlaşma, komplo, gerçekleri gizleme, bozulma, irtikap gibi anlamalara da gelmektedir. Bu davranışlar ahlak dışı davranışları da beraberinde getirir ki bunlar da; aldatma, yalan söyleme, dolandırma, kandırma gibi eylemlerdir.⁸

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak, hilenin standart bir tanımı olmamakla birlikte, kasıt, aldatma, haksız yarar sağlama gibi unsurlarda birçok tanımda kendine yer bulduğunu görmekteyiz. Hile, işletmeye ait telefonu kendi özel işleri için kullanmak gibi çok ufak bir eylemden, şirketin parasını zimmetine geçirme veya rüşvete kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmaktadır.⁹

1.2. Hile Türleri

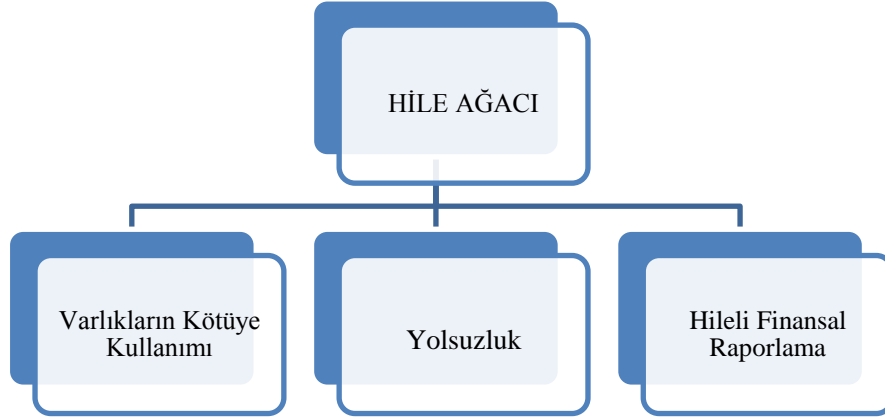
Gerçek hayatta hile yapmanın sayısız şekilde yolu ve yöntemi olmasına karşılık hile araştırmaları alanında dünya genelinde en genel geçer ve geniş kapsamlı araştırma raporları ACFE (Association of Certified Fraud Examiners – Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği) tarafından yayınlanmakta olup, bu alandaki ilk rapor 1996 yılında, son güncel rapor ise 125 ülkede 2.690 tespit edilen vaka üzerinden 23 farklı sektörde 2018 yılında kamuoyuna sunulmuş ve ilgili yılda hilenin verdiği zararın 7 milyar dolardan fazla olduğu belirtilmektedir.

Gerek ACFE'nin raporlarında, gerekse de literatürde genel kabul görmüş hile sınıflandırması –diğer adıyla hile ağacı (fraud tree)- 2018 ACFE raporunda yer aldığı şekliyle **Şekil 1.2**'de gösterilmiştir.¹⁰

⁸ Zerrin Erdem, "Hile Denetimi ve İç Kontrol İlişkisi", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.3.

⁹ Yıldırım Ercan Çaltış, Emrah Keleş, Ahmet Engin, "Hilenin Ortaya Çıkarılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:63, 2014, s. 93 – 108.

¹⁰ ACFE, **Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse**, (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, 3 Ocak 2019.

Şekil 1.2: Hile Ağacı

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse

1.2.1.Varlıkların Kötüye Kullanımı

Bazı kaynaklarda “işletme çalışanlarına yönelik hile türleri” olarak da geçen varlıkların kötüye kullanılması diğer sınıflandırılan hile türlerine göre oldukça ayrıntılandırılmıştır. ACFE 2018 raporunda hile yaptığı tespit edilen kişilerin %44’ünü çalışanların oluşturduğu tespit edilmiştir.

Varlıkların kötüye kullanılması en yalın tanımıyla, varlıkların amaç dışında kullanılması yahut çalınmasıdır.¹¹

Bozkurt’a göre işletme çalışanlarına yönelik bazı hile türleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.¹²

- Kasadan nakit, pul ve çeklerin çalınması,
- Gelen ödemelere el koyma,
- Banka kayıtlarında sahtecilik,
- Belge ve yazar kasada sahtecilik,
- İşletmeye ait çeklerle kişisel ödemeler yapılması,

¹¹ Mehmet Demir, Öznur Arslan, "Finansal Raporlama Hilelerinin Saptanmasında Kullanılan Araçların Önem Derecelerinin Bağımsız Denetçilerin Bakış Açılıyla Değerlendirilmesi", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:30, 2018, s. 1099 – 1142.

¹² Bozkurt, **a.g.e.**, s.75.

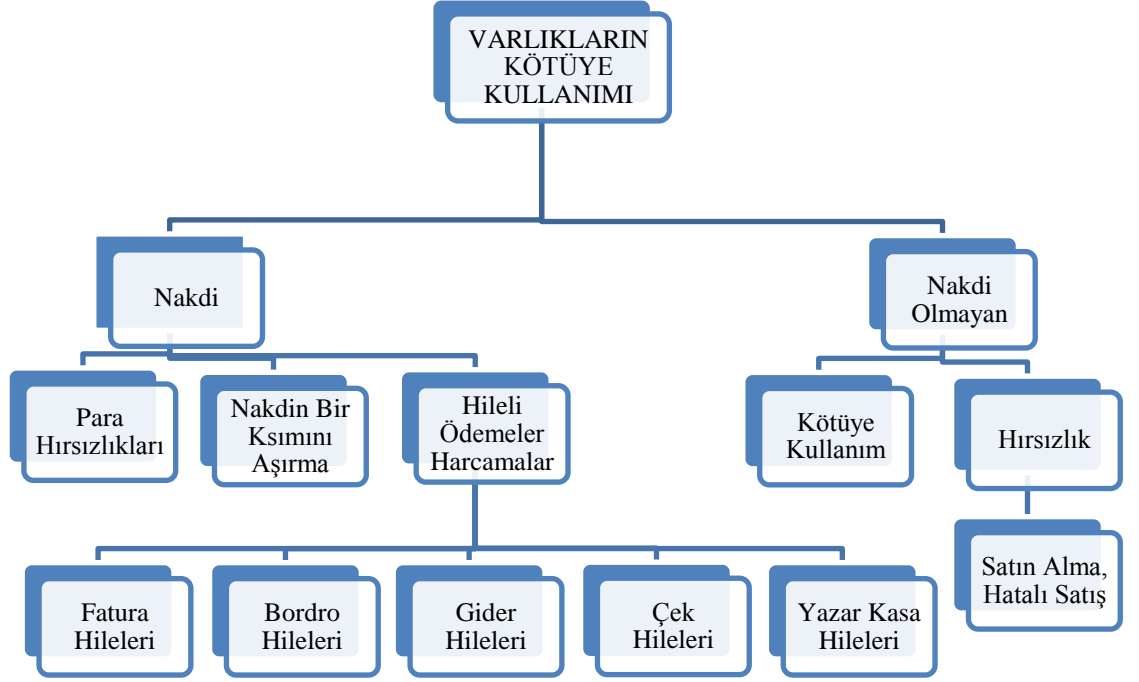
- Hayali kişilere çek düzenleme,
- Sahte faturalarla mal alma,
- Stok ve hurda hırsızlığı,
- Rüşvet alma,
- Satıcılardan komisyon alma,
- Hayali çalışan yaratma,
- Fazla mesailerini şişirme ve ödeme,
- Ofis malzemesi ve demirbaş hırsızlıkları,
- Kredi kartı hileleri ve mükerrer ödemeler,
- Performans verileri ile oynama ve teknoloji hırsızlıkları.

Wells'e göre ise varlık; işletmeye gelir getirme amacı taşıyan değerler olup bunlar soyut ve somut şekillerde olabilmektedir. İşletmelerde varlıkların kötüye kullanımı; aşırı kâr alma, kayıt dışı satışlar, nakit hırsızlıkları, çek hırsızlıkları, hileli ödemeler, fatura hileleri, harcama hileleri, envanter ve diğer varlık hileleri şeklinde sıralanmıştır. Wells ayrıca varlıklarla ilgili yapılan hilelerin, çalışanın çalacak bir şeyi kalmadığında veya şirketin parasız kaldığı zamanlarda mutlaka bir şekilde gün yüzüne çıkacağını ifade etmektedir.¹³

Varlıkların kötüye kullanımı, ACFE'nin diğer yıllardaki raporlarında olduğu gibi 2018 raporunda da¹⁴ **Şekil 1.3**'teki gibi sınıflandırılmıştır.

¹³ Joseph T. Wells, **Corporate Fraud Handbook**, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., 2004, s.51-61.

¹⁴ ACFE, **a.g.e.**, s.7.

Şekil 1.3: Varlıkların Kötüye Kullanımı Şeması

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Rapora göre, tespit edilen hile vak'alarının % 89'unu varlıkların kötüye kullanılması oluşturmasına karşılık vermiş olduğu parasal zarar diğer türlere göre içlerinde en düşük paya sahip olup sadece 114.000 dolardır. En fazla risk taşıyan hileler sırasıyla; nakdi olmayan hileler (% 21), fatura hileleri (% 20), kasa hırsızlığı (% 15), çalışan gider geri ödemeleri (% 14) ve çek ve ödeme hileleri (% 12) olmuştur. Maddi zararı en fazla veren ise 150.000 dolar ile çek ve ödeme hileleridir. Hilekârların % 57'sinin sadece varlıkların kötüye kullanımı alanında hile yaptıkları, diğer alanlarda herhangi bir yolsuzluk ve hileye karışmadıkları tespit edilmiştir.

1.2.2.Yolsuzluk

Kelime olarak oldukça derin bir anlama sahip olan yolsuzluk, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde¹⁵; bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma olarak tanımlanmıştır. Rüşvet, zimmet, dolandırıcılık, sahtecilik gibi birçok kavramı içine alan bir kelime olmasından dolayı literatürde de çeşitli tanımlamalara sahiptir.

Yolsuzluk; çalışanın, bir işletme faaliyetiyle ilgili olarak işveren veya bir başkasının haklarını göz ardı ederek gücü yanlış bir biçimde kendisine veya bir başkasına menfaat sağlama amacıyla kullanılması şeklinde olup bu tür yolsuzluklar dört alt bölümde ele alınmıştır.¹⁶

- Rüşvet,
- Yasal olmayan hediyeler,
- Çıkar çatışmaları,
- Ekonomik zorbalıklar. (İrtikap gibi)

Yolsuzluk kavramı, yönetim kademesinde yer alan kişilerin, çalışanların veya üçüncü kişilerin kasıtlı bir şekilde herhangi bir yolsuzluğa başvurarak, haksız ve yasal olmayan bir kazanç sağlamaları anlamına gelmektedir.¹⁷ Yolsuzluk her ne kadar herkes tarafından yapılabilse de, yolsuzluk sıklıkla üst düzey yetkililer ve şirket yetkilileriyle ilişkilidir ve bu nedenle, iç ve dış denetçiler, tüm açıklama gerekliliklerinin doğru bir şekilde yerine getirildiğinden emin olmak için bu ilişkileri dikkatli bir şekilde izlemelidir.¹⁸

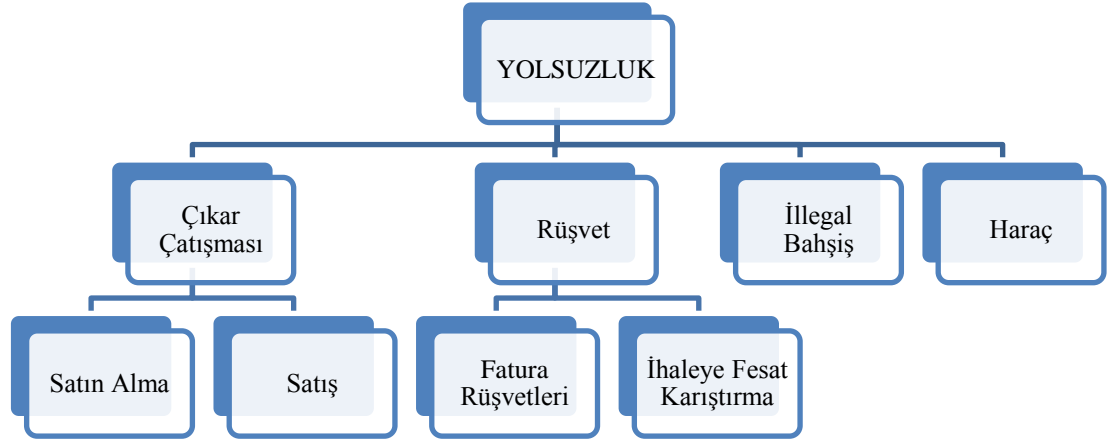
ACFE'nin 2018 yılı raporundaki hile ağacında ise, yolsuzluk, **Şekil 1.4**'teki gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

¹⁵ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tdk.gov.tr>, 08.03.2019.

¹⁶ Bozkurt, **a.g.e.**, s.9.

¹⁷ Seyhan Göksu, "Adli Muhasebe Kapsamında Çalışan Hileleri ve Kars İlinde Adli Vakalar Analizi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.33.

¹⁸ W. Steve Albrecht et.al., **Instructor Solutions Manual: Fraud Examination**, U.S.A, Cengage Learning, 2018, s.43.

Şekil 1.4: Yolsuzluk Şeması

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

ACFE'nin 2018 raporunda yolsuzlukla ilgili göze çarpan en önemli husus, yolsuzluk yaptığı tespit edilen kişilerin % 70'inin yetkili pozisyonlarda bulunan kişilerden oluşması, bu kişilerden % 38'inin müdür, % 32'sinin ise işletme sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, yolsuzluk fiilini işleyenlerin, karşıdaki kurbanı elinde bulundurduğu yetki altında ikna ettiğinin de bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca yolsuzluk şeklinde yapılan hilenin, tüm hile türleri içerisindeki oranı % 38 olup, verdiği maddi zararın da 250.000 \$ olduğu belirtilmiştir.

Yolsuzluk alanında çalışmalarını dünya çapında yürüten "Transparency International" kuruluşunun 2018 yılında yayınlamış olduğu "Yolsuzluk Algıları İndeksi"ne göre¹⁹, 180 ülke arasında Türkiye'nin yolsuzluk puanı 41 olarak tespit edilmiştir. (İlgili ölçekte; 0 puan ileri derecede yolsuzluğu, 100 puan ise tamamen temiz olma durumunu belirtmektedir.) Ayrıca, 180 ülke arasında Türkiye yolsuzluk

¹⁹Transparency International, **Corruption Perceptions Index 2018**, (Çevrimiçi), <https://www.transparency.org/cpi2018>, 6 Nisan 2019.

sıralamasında 78. sıraya oturmuştur. Bu da ülkedeki yolsuzluğun ne derecede ileri seviyede olduğunu gösterir niteliktedir.

1.2.3.Hileli Finansal Raporlama

Bilindiği üzere, finansal tablolar işletmelerin dış dünyaya ve yatırımcılara açılan kapısı olup, işletmenin finansal durumunu ayrıntılı olarak açıklayan, bu nedenle de güven taşıması zorunlu veriler bütünüdür.

Hileli finansal raporlama, özellikle tepe yöneticileri tarafından, işletmenin finansal tablolarının olması gereken durumdan farklı gösterilerek, tüm işletme ilgilileri ile çıkar gruplarının yanıltılması biçiminde ortaya çıkan hile türüdür.²⁰ Diğer yandan, bu hile türü, yönetimin de hile konusunda sorumluluk taşımasından dolayı “yönetim hilesi” kavramı ile de zaman zaman birbirleri yerine kullanılmakta ve yasalara aykırılık oluşturacak şekilde, bir işletmenin finansal durumunun kasıtlı bir biçimde yanlış gösterilmesi şeklinde de tanımlanmaktadır.²¹

Bu noktada işletme yönetiminin hileli finansal raporlamanın etkin bir şekilde önünde geçebilmesi için; hileye sebep olabilecek durumların tanımlanarak tespit edilmesi, Finansal tablo hile riskinin ölçülmesi ve bu durumla bağlantılı olayların gözlemlenmesi ve etkin bir iç kontrol prosedürü ile hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi için gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir.²²

Bu hile türü diğerlerinden biraz daha farklılaşmaktadır. Şöyle ki, işletmelerdeki finansal raporlama süreci finansal tabloların hazırlanmasından ilgililerine ulaşmasına kadar bütün süreci kapsamaktadır. Her ne kadar işletmeye ait olan finansal tabloların hazırlanıp sunulması işletme yönetiminin sorumluluğunda da olsa, bilgi suistimali riski ihtimaline karşılık özellikle halka açık şirketlerin üzerinde gözetim yapan kurumlar ve bağımsız denetçiler de bu sürecin birer parçası haline gelmektedirler. Bu bağlamda halka açık olan bir işletmede finansal raporlamanın hazırlanma sürecinde rol oynayan taraflar; yönetim kurulu, denetim komitesi, iç

²⁰ Bozkurt, a.g.e., s.9.

²¹ Zabihollah Rezaee, Richard Riley, **Financial Statement Fraud Prevention and Detection**, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., 2010, s.5.

²² A.e., s 185.

denetim fonksiyonu, kontrolörler, CEO, CFO ve muhasebe bölümüdür. Tüm bu süreçte ise en tepede yönetim kurulu ile denetim komitesi yer almaktadır.²³ Denetim komitesi kavramı, ülkemiz mevzuatına SPK'nın 19 no.lu tebliğ ile 2002 yılında girmiş bir kavram olup, belirli kriterlere uyan şirketlerde yönetim kurullarının kendi üyeleri arasından oluşturduğu, çeşitli görevlerin yanında bağımsız denetimin gözetimini yapan komitedir.²⁴

Tüm bu denetim süreçlerine rağmen, hileli finansal raporlama ile ilgili başlıca örgütsel faktörlerin; zayıf çevresel kontroller, hızlı ve kontrolsüz büyüme, tutarsız ve yetersiz kârlar, yönetimin kazanç tahminlerine verdiği aşırı önem gibi etmenler olduğu belirtilmiştir.²⁵

COSO (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) tarafından 1999 yılında yayınlanan "Amerika'da bulunan kamu kurumlarının hileli finansal raporu analizi: 1987-1997" adlı çalışmasında; hileli finansal raporlamanın tanımını, finansal tabloların veya finansal açıklamaların kasıtlı olarak yanlış şekilde yanlış beyan edilmesi veya finansal tablolar üzerinde doğrudan etkisi olan yasadışı bir eylemin yapılması olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, hileli finansal raporlama, hatalı ve maddesel yanlışlıklardan da bu noktada ayrılmaktadır.²⁶

Finansal tablolardaki hileyi iki şekilde tanımlamak da mümkündür. Bunlardan ilki, yönetimin kasıtlı olarak dış kullanıcılara maddi yanıltıcı mali tablo bilgilerini veren durumları içermesi, ikincisi ise üst yönetim tarafından varlıkların kötüye kullanılmasıdır.²⁷

Bir finansal tablonun doğru olmayan bilgiler içermesi ve işletmenin gerçek durumunu yansıtamaz şekle getirdiği durumlarda hileli finansal raporlamadan

²³ Banu Tarhan Mengi, **Hileli Finansal Raporlama**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2013, s.2-8.

²⁴ Ayça Zeynep Süer, **Muhasebe Mesleğinde Enron Vak'ası ve Getirdikleri**, İstanbul, Mart Matbaacılık Sanatları Tic. Ltd. Şti., 2004, s.111.

²⁵ Niamh M.Brennan, Mary McGrath, "Financial Statement Fraud: Some Lessons from US and European Case Studies ", **Australian Accounting Review**, No:42, 2007, s. 49 – 61.

²⁶ COSO, **Fradulent Financial Reporting An Analysis of U.S. Public Companies:1987-1997**, (Çevrimiçi), http://web.worldbank.org/archive/website01531/web/images/ffr_1978.pdf, 6 Nisan 2019.

²⁷ Mark S.Beasley, "An Empirical Analysis of the Relation Between the Board of Director Composition and Financial Statement Fraud", **The Accounting Review**, C: LXXI, No:4, 1996, s. 443 – 465.

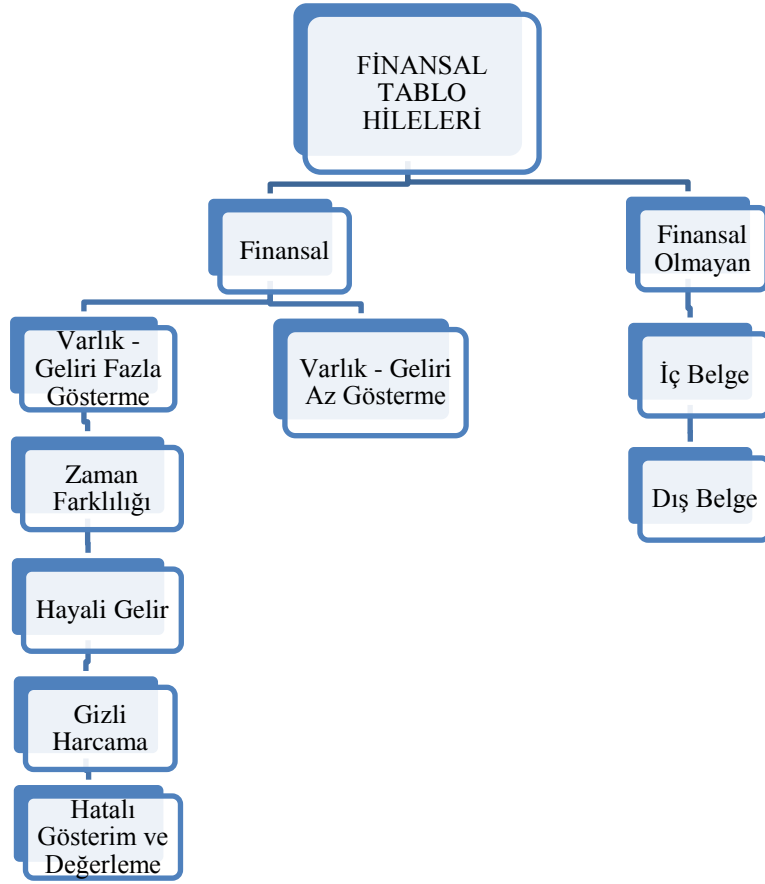
bahsedilebilmektedir. Bu bağlamda idari hile; “Yatırımcıları ve alacaklıları yanıltıcı finansal tablolar yoluyla yaralayan yönetim tarafından yapılan kasıtlı dolandırıcılık” şeklinde de tanımlanabilir.²⁸

Açıklanan bu nedenlerden dolayı, hileli finansal raporlama, yönetim tarafından gerçekleştirilen, yatırımcılara ve kredi verenlere önemli derecede yanıltıcı bilgiler içeren finansal tablolar sunarak onlara zarar veren hileler olarak tanımlanabilir. Hatta hileli finansal raporlama yönetim hileleri ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise, finansal tabloların yönetim kademesi tarafından hazırlanması, sunulması ve yönetim kademesinin de bu süreç içerisinde sorumluluk altında olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, bu ifadeden bu iki kavramın birbirleri ile eş anlam olduğu sonucu da çıkarılmamalıdır.²⁹

ACFE'nin 2018 yılı raporundaki hile ağacında, hileli finansal raporlama, **Şekil 1.5**'te sınıflandırılmıştır.

²² Charalambos T. Spathis, "Detecting False Financial Statements Using Published Data: Some Evidence From Greece", **Managerial Auditing Journal**, C: XVII, No:4, 2002, s. 179 – 191.

²⁹ Mengi, **a.g.e.**, s.9.

Şekil 1.5: Finansal Tablo Hileleri Şeması

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

ACFE'nin raporuna göre³⁰; hileli finansal raporlamayı diğer hile türlerinden ayıran en önemli özelliğinin, payının toplam hile türleri içerisinde sadece % 10 olmasına karşılık, verdiği zararın 800.000 dolar ile açık ara en fazla olmasıdır. Bu tutar, varlıkların kötüye kullanımının vermiş olduğu zararın 7 katı iken yolsuzluğun vermiş olduğu zararın ise 3,2 katını teşkil etmektedir. Bu durum ise, finansal tablo hilelerinin yapılma oranının oldukça düşük olmasına karşın, ne kadar da zarar verici olduğunu göstermektedir.

İşletmeler genel kabul görmüş muhasebe ilke ve esaslarına uymadan düzenledikleri bilançolar ile çeşitli menfaatler sağlamaktadırlar. İşletmenin mali durumunu olduğundan farklı göstermek amacıyla yapılan bu düzenlemelere bilanço

³⁰ ACFE, a.g.e., s.10.

maskelemesi denilmektedir. Bu, bilançonun iyileştirilmesi veyahut kötüleştirilmesi şekillerinde olabilir. Bilançonun iyileştirilmesinden maksat; bankalardan daha fazla kredi alabilmek, borsadaki hisselerinin fiyatlarını yükseltmek, işletmenin kamuoyundaki prestijini güçlendirmek gibi nedenlerden dolayı olabilirken, kötüleştirilmesinden maksat ise; vergi kaçırmak, kâr dağıtımını azaltmak, hisselerin borsa değerlerini azaltmak gibi nedenlerden de kaynaklanabilir.³¹

1.3. Hile Grupları ve Yapıları

Hilenin tanımının derinliği gereği, farklı kişiler ve gruplar tarafından yapılabilmekte ve bunun doğal sonucunda da yine farklı kişi veya gruplar bundan zarar görmektedir. Hile, çok farklı türlerde de yapılsa, sonuçta parasal kalemleri etkilediği tabiidir. Hileyi bu noktada basit bir şekilde; ödeme yapma niyeti olmaksızın, hizmet elde edilen herhangi bir faaliyet olarak tanımlayabiliriz. Şirketler de genellikle hileye maruz kaldıkları tutarları, ödemenin alınmadığı hesaplar üzerinden hesaplamaktadırlar.³²

Bu durumda da, sadece işletmenin kendisi değil, aynı zamanda işletme ile muhatap olan taraflar ve finansal tablo kullanıcıları da hileden zarar görebilmektedirler.

Bu noktadan hareketle, literatürde hileyi yapanlar, zarar görenler (kurban) ve türleri bazında genel bir sınıflandırma yapılmış olup **Tablo 1.1**'de detaylı şekilde gösterilmiştir.³³

³¹ Hasan Hüseyin Bayraklı, Mehmet Erkan, Cemal Elitaş, **Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012, s.85-87.

³² Phil Gosset, Mark Hyland, Clasificiation, "Detection and Prosecution of Fraud on Mobile Networks", **Proceedings of ACTS Mobile Summit Italy**, 1999.

³³ Bozkurt, **a.g.e.**, s.65.

Tablo 1.1: Hile Gruplarının Yapısı

Hilenin Türü	Zarar Gören (Kurban)	Hilekâr	Durumu
Çalışan Hileleri	İşveren	İşletme Çalışanları	Hırsızlık
Yönetim Hileleri	Finansal Tablo Kullanıcıları	Üst Yöneticiler	Finansal Tabloların Değiştirilmesi
Yatırım Hileleri	Yatırım Yapanlar	Yatırım Yapan Şahıslar	Hileli Yatırım
Satıcı Hileleri	Alış Yapan Şirketler	Satıcılar	Sahte Fiyatlar Yoluyla Para Alınması
Müşteri Hileleri	Satış Yapan Şirketler	Müşteriler	Satıcının Kandırılması.

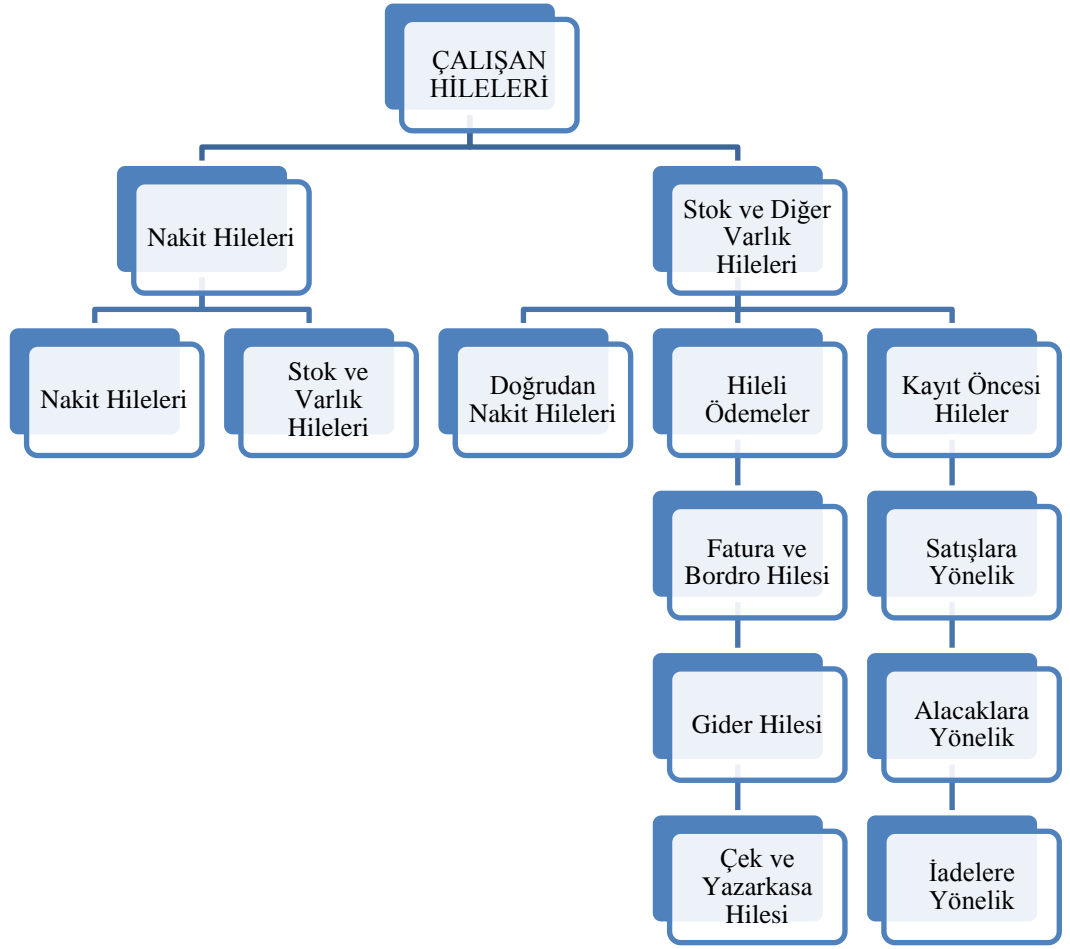
Kaynak : Bozkurt, a.g.e., s.65.

1.3.1. Çalışan Hileleri

İşletmelerde çalışanlar tarafından yapılan hileler çok çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bir çalışan, işletmeye ait herhangi bir değeri doğrudan zimmetine geçirip çalabileceği gibi, dolaylı olarak da 3. şahısları kullanarak bir fayda sağlayabilir. Burada işlemin doğrudan veya dolaylı şekilde nasıl gerçekleştirildiğinden daha önemlisi, işletmenin her durumda zarara uğradığıdır.

Son yıllarda, çalışan hilelerinin görülme sıklığının artması, denetçilerin, işletme sahiplerinin, hissedarların ve akademisyenlerin ilgisini çekmiştir, çünkü çalışan hileleri önemli ekonomik ve sosyal sonuçlara sahiptir ve olmaya devam etmektedir. Yapılan bir çalışmada zayıf adalet uygulamalarının çalışanın üzerinde, işletmenin kendisine vermiş olduğu değeri hakkındaki inancını olumsuz şekilde etkilediği, bunun da dolaylı yoldan hile yapması üzerinde etkili olduğu görülmüştür.³⁴

³⁴ Kirsty Rae, Nava Subramaniam, “Quality of Internal Control Procedures: Antecedents and Moderating Effect on Organisational Justice and Employee Fraud”, **Managerial Auditing Journal**, C: XXIII, No:2, 2016, s. 104 – 124.

Şekil 1.6: Çalışan Hileleri Şeması

Kaynak : Bozkurt, a.g.e., s.207.

Yukarıdaki şemadan da görüleceği üzere, çalışanların yaptıkları başlıca hileler nakit, stok ve varlık hileleri şeklinde sınıflandırılmakta olup, nakit hileleri genellikle çalma (hırsızlık) şeklinde iken, stok ve varlık hileleri ise çeşitli hileli işlemlerin arkasına dayanılarak gerçekleştirilmektedir.

Şekil 1.6'da da görüleceği üzere çalışan hileleri; tahsilatların kayıt altına alınmadan zimmete geçirilmesi, fiziki çeklerin çalınması, banka kayıtlarını değiştirerek yarar sağlama, giderleri şişirerek işletmeden para çalma, sahte ödeme ve tahsilatlar göstermek, stoktan mal çalma, giderleri şişirme, ihtiyaç olmayan ürünleri fazladan sipariş ederek kendine fayda sağlama gibi çok çeşitli biçimlerde de olabilir.

Hırsızlık, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde; “Çalma, arakçılık” olarak tanımlanmıştır.³⁵ Dolayısıyla nakit hileleri de işletmenin rızası olmadan varlıklarını kendi zimmetine geçirme şeklinde tanımlanabilir.

Daha somut ifadeyle çalma ile ilgili çalışan hilelerine; kasa hırsızlıkları, bordro hileleri, zimmete geçirilen paralar, banka kayıtlarındaki usulsüzlükler, işletme varlıklarını çalma veya bunları kişisel amaçlarla kullanma ve seyahat harcamalarının şişirilerek şirketten alınması gibi örnekler verilebilir.³⁶

İşletmelerde, çalışanları hileye iten nedenlerin en başında onlara bu fırsatın sağlanması gelmekte olup bunu sırayla; zayıf etik politikalar, üçüncü şahıslarla yapılan gizli anlaşmalar, yetersiz disiplin uygulamaları, çalışanlar arası zayıf bilgi akışı, tepe yönetimin bilgisizliği ve yetersizliği, işletmenin örgütsel yapısındaki karmaşıklık, iç denetçilerin yetersizliği, zamanı dolan işletme varlıklarının çokluğu ve tepe yöneticilerde meydana gelen sık personel değişiklikleri izlemektedir.³⁷

Başta işletmenin varlıklarını korumak amacıyla çalışan hilelerini önlemeye yönelik tedbirlerin başında, güçlü bir iç kontrol, görevlerin ayrılığı ilkesinin benimsenmesi, ahlaki ve etik önlemler, etkin ve verimli bir yetki paylaşımı ve görevlendirmesi, iş süreçlerinin elektronik ortamda izlenmesi, e-fatura ve e-defter gibi takip edilebilir sistemler sayılabilir. Ayrıca, iç kontrol yapısının ve çalışanlarının değişen mevzuat ve gelişen teknoloji ışığında kendini devamlı güncellemesi ve bu doğrultuda yeni politikalar oluşturması da gerekmektedir.³⁸

Çalışan hilelerinin önlenmesinde insan kaynakları birimine de oldukça önemli görevler düşmektedir. Öyle ki, zaman içerisinde bu departmanın hileyi önlemek amacıyla proaktif şekilde işe alacağı elemanlara yaklaşması işletmelere, hilelerin

³⁵ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tdk.gov.tr>, 10.03.2019.

³⁶ Saime Doğan, Dilek Kayakıran, “İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi”, **Maliye Finans Yazıları**, No:108, 2017, s. 167 – 188.

³⁷ Ahmet Bayraktar, “Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2007, s.20.

³⁸ Gencay Karakaya, “Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, No:330, 2016, s. 159 – 172.

henüz yapılamadan önleme avantajı sunarak onları ileride oluşabilecek büyük maliyetlerden kurtarmaktadır. İnsan kaynaklarının bu noktada hilenin önlenmesine yönelik olarak başlıca; detaylı özgeçmiş araştırmaları, verimli ve adil bir performans değerlendirmesi, işten ayrılma görüşmelerini yürütme ve çalışanlara hile ile mücadele eğitimleri vermesi gerekmektedir.³⁹

ACFE'nin 2018 yılında yayınlamış olduğu rapora göre, hileyi nicelik olarak en çok yapanların çalışanlar olmasının yanında, –ki bu oran yaklaşık %50'ye tekabül etmektedir.- hileyi en çok raporlayanların da işletme çalışanları olması dikkat çekici bir detaydır.

1.3.2.Yönetim Hileleri

Yönetim hileleri, önceden açıklanan “Hileli Finansal Raporlama” şeklinde karşımıza çıkan hile türüdür. Tepe yönetimi tarafından yapılarak finansal tablolar üzerinde yapılan oynamalarla yüksek tutarlarda zararlara neden olunmaktadır. ACFE'nin 2018 raporuna göre de diğer hile türlerine kıyasla parasal olarak en fazla zarar veren hiledir.

Yönetim hileleri; finansal tabloları kullananları aldatmak maksadıyla, tutarlar veya sonuçlar üzerinde kasten oynamalar ve değiştirmeler yaparak, işletmenin finansal durumu kasıtlı şekilde kullanıcılara olduğundan farklı bildirmektir. Bu hilenin yapılmasındaki ana sebepler; amaçlanan kârlara ulaşmak, kredibilitiyi artırmak, hisse değerini artırmak, piyasada olumlu bir algı yaratmak, sahte performanslar üzerinden ikramiyeler alabilmek ve şirketin taahhütlerini yerine getirebileceği izlenimi vermek olabilir.⁴⁰

Her ne amaçlanırsa amaçlansın, esas hedef işletmenin gelirini olduğundan az veya olduğundan fazla göstermektir. İşletmeler, dönem sonunda elde etmiş olduğu

³⁹ Fatma Ulucan Özkul, Zehra Özdemir, “Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma”, **Öneri Dergisi**, C:X, No:40, 2013, s. 75 – 89.

⁴⁰ Nermin Çıtak, “Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır ?”, **Mali Çözüm Dergisi**, No:91, 2009, s. 81 – 112.

kârı olması gerekenden daha az göstererek, ileriki dönemlerde az kâr elde etmesi halinde bu kârı yedekleyebileceği gibi, KOBİ'lerin yoğun olduğu ülkemizde de daha az vergi ödemek amacıyla vergi matrahını aşındırmak amaçlı kazançlarını olması gerekenden daha az da gösterebilmektedirler.⁴¹

Yönetim hilelerinin gerek şirketlere gerekse de kamuoyuna en fazla maddi zararı veren hile türü olmasından dolayı, diğer hilelere göre belirli bir uzmanlık gerektirmekte ve yapılabilmesi için sadece üst yönetimin erişimini gerektirmesinden ötürü ortaya çıkarılması daha zahmetlidir.

1.3.3.Yatırım Hileleri

Yatırım hileleri **Tablo 1.1**'de gösterildiği üzere, hileli yatırımın temelinde, zarar görenin yatırımı yapan ile aynı kişi olması ve yatırımı yapanın bir şekilde aldatılarak güvenlerinin kazanılması durumu yatmaktadır. Yatırım hilesini; hilekârların, durumdan şüphelenmeyen yatırımcıları, değersiz ya da hayali yatırımlara para yatırmaları için aldatmaları şeklinde de tanımlayabiliriz. Bu konuda oldukça fazla kırmızı bayrak (hile belirtisi) bulunmakta olup yatırım yapacakların öncelikle; gerçek dışı getiri oranları, mantık dışı yatırımlar, işletmenin geçmiş verilerindeki bilgi eksiklikleri, işletmenin adının bir skandala karışmış olması, mali tabloların hiç gözden geçirilmemiş olması, işin yeni olmasına rağmen lüks koşulların bulunması gibi hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir.⁴²

Bu hile türünden bahsedildiği zaman ilk "Ponzi" tarafından yapılan yatırım hilesi akla gelir. Charles Ponzi, 1920'lerde, Boston'da yaşayan kişilere çok yüksek kazanç karşılığında yatırım yapma fırsatı sundu. Kârların bir işten, finansal sözleşme veya üründen kaynaklanması gerekirken ortada somut hiçbir şey yoktu. İlk gelenlere, sonraki yatırımcıların ödedikleri tutarlar verilerek çarklar dönse de, sistemin işlemesi

⁴¹ Ergün Küçük, Şaban Uzay, "Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:32, 2009, s. 239 – 258.

⁴² Banu Tarhan Mengi, Sibel Yılmaz Türkmen, "Yatırım Hileleri", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C:X, No:39, 2013, s. 31 – 39.

için sonsuza kadar yeni yatırımcıların çarka dahil olması gerekmektedir. Sonucunda 4 milyon dolardan fazla para yatıran yaklaşık 924 yatırımcı bütün parasını kaybetti.⁴³

Bir diğer örnek ise İngilizce literatürde “Advanced Fee Fraud” olarak geçen Nijeryalı e-posta hileleridir. Nijeryalı diye anılmasının sebebi, bu hile türünün ilk o ülkeden doğmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Burada kişi, e-posta aracılığıyla kurbanı ile iletişim kurarak yasa dışı bir şekilde elde etmiş olduğu parayı, kurbanı da bu paranın belirli bir yüzdesini vereceğine ikna etmek suretiyle, ülkeden dışarı çıkartmak için yardım istemekte, bunun karşılığında kurbanın iletişim bilgilerini alarak, bu parayı dışarı çıkarabilmek için para transferi için sabit bir ücret talep etmektedir.⁴⁴

Nijeryalı hilesinde, paranın yurt dışına çıkarılması için genellikle kandırılan kişiye söz konusu anlaşılacak paranın %10 ila %40’ı arasında bir para teklif edilmekte, bu işlem için gerekli parayı aldatılan kendi rızası ile göndermekte ve hiç kimseye bilgi vermemesi gerekmektedir. Bu hile “Nijeryalı 419 Hilesi” olarak da anılmaktadır. Bunun nedeni ise, Nijerya ceza kanunlarında yer alan hile suçunun bu numarada yer almasındandır. Önceden belirli bir miktar para talep edildiğinden ötürü, buna ön ödemeli (avanslı) yatırım hilesi de denmektedir.⁴⁵

1.3.4.Satıcı Hileleri

İşletmenin mal veya hizmet satın aldığı kişilerin yapmış oldukları hilelerdir. Burada, satıcı münferiden veyahut işletmede çalışan bir kişiyle anlaşma yaparak düşük kaliteli mal satmakta, eksik miktarda satış yapmakta ya da hiç teslimat yapmamaktadır. Özellikle kamu kurumlarına yönelik ihaleli satışlarda sıklıkla yapılmaktadır.⁴⁶

⁴³ Tamar Frankel, **The Ponzi Scheme Puzzle A History and Analysis of Con Artists and Victims**, New York, Oxford University Press, 2012, s.4.

⁴⁴ Thomas J.Holt, Danielle C.Graves, “A Qualitative Analysis of Advanced Fee Fraud E-Mail Schemes”, **International Journal of Cyber Criminology** , C:1, No:1, 2007, s. 137 – 154.

⁴⁵ Mengi ve Türkmen, **a.g.e.**, s.36.

⁴⁶ Bozkurt, **a.g.e.**, s.66.

Satıcı hilelerine ilişkin örnek olarak; ⁴⁷

- Kontrolleri zayıf bir işletmede, görev ayrımı ilkesinin olmaması sonucunda, bir personele belli bir tutarın altındaki ödeme makbuzları için tek başına imza yetkisi verilmesi,
- Güvenilir bir şirket çalışanın, aktif olmayan bir satıcıya çek düzenlemeye devam etmesi verilebilir.

Satıcı hileleri ile ilgili başlıca önlemler şu şekilde sıralanabilir.⁴⁸

- Satıcı dosyalarının incelenmesi,
- Benzer isimli satıcıların kontrolleri,
- Eşleşen adresler,
- Tutarsız ve eksik bilgiler içeren satıcı kontrolleri,
- Aynı isimde farklı adresteki satıcıların kontrolleri.

Satıcıların, işletme çalışanları ile yöneticilerin haberi olmaksızın çalışmanı ikna etmesinin en etkili yolu çalışanlara hediye yahut yapılan satış tutarından pay vermektir. Bu da bir tür rüşvet olmaktadır. Satıcı, bu avantajı elde ettiği zaman diğer rakiplerinin önüne geçerek satış fiyatını da istediği gibi belirleyebilir. Şirketin bu tür işlemlerden uzun vadede zarar göreceği ise açıktır.⁴⁹

⁴⁷ W. Steve Albrecht et.al., **a.g.e.**, s.20

⁴⁸ Davut Pehlivanlı, **Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2011, s.42.

⁴⁹ Özlem Koyutürk, “İşletmelerde Hile Tespitinin Önemi ve ABC Hastanesinde Bir Uygulama”, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s.10.

1.3.5.Müşteri Hileleri

Müşteri hileleri; müşterilerin mal ve / veya hizmet satın aldıkları işletmelere karşı yapılan ve bu işletmenin zararına sonuçlanan hileler olup müşteriler, kendilerine satış yapan kişileri daha az ödeme yapmak amacıyla aldatırlar.⁵⁰

Bazı müşteri hilelerine aşağıdaki örnekler verilebilir.⁵¹

- Dükkândan mal çalma,
- Paketlenmiş mallar üzerindeki gizli hileler,
- Benzer ürünlerin etiketlerini değiştirme,
- Sonradan iade amaçlı kısa dönemli satın almalar,
- Garantili ürünü bir süre kullandıktan sonra yenisi ile değiştirmek için ürüne kasten zarar vermek,
- Belirli bir hizmet için sahte üyelik kayıtları,
- Sigorta şirketlerinden hak edilmeyen ödemeleri almak için yapılan hileler.

Görüldüğü üzere müşteri hileleri çok çeşitli olmasına karşılık, temelde, müşterinin mal veya hizmet satın alınan işletmeyi kandırarak kendisine parasal veya ücretsiz bir ürün temin etmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

1.4. Hile Teorisi

Yıllar boyunca, özellikle de büyük ölçekli şirketler üzerinden adı duyulan hile kaynaklı skandalların neden olduğu ve dünya genelinde artarak devam eden ve sayısız kişi ve kuruluşa maddi manevi zarar veren hileler, akademik dünyada da paralel şekilde yapılan araştırmaları beraberinde getirmiş, bu durum da uluslararası literatürde hilenin tanımlanması, çeşitleri, belirtileri ve önlenmesine yönelik teorilerin her geçen gün daha da gelişerek günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur.

⁵⁰ Mengi ve Türkmen, **a.g.e.**, s.33.

⁵¹ Kelly Tepper TIAN, Bill KEEP, **Customer Fraud and Business Responses: Let the Marketer Beware**, London, Greenwood Press, 2002, s. 8.

Hile teorisinin yıllar içerisindeki evrimine göz attığımız zaman insan davranışları, çevresel etkenler, aktörler ve sistemlerinin de işin içerisine dahil olduğunu görmekteyiz. Literatüre “Beyaz Yakalı Suçu” –White Collar Crime-terimini 1940 yılında ilk kazandıran Edwin H.Sutherland olup, zamanla hile teorisinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Sutherland’a göre; beyaz yakalıların işlediği suçlar ile sokakta işlenen şiddete dayalı suçlar arasında üç temel fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki; beyaz yakalıların çoğunlukla profesyonellerden oluşması, ikincisi faillerin profesyonel olmasından dolayı haklarında uygulanan yasal davaların çok ağır olmamasıdır. Üçüncü fark ise bu suçun çoğu insan için görünmez (fark edilmez) olmasından dolayı, failleri ve mağdurları tespit etmenin çok daha zor olmasıdır. Sonuç olarak yukarıda da değinildiği üzere beyaz yakalıların işlediği suçlarla ilgili ortaya konan bu erken tarihli teori, dolandırıcılıkla ilgili teoriler için zaman içerisinde bir temel haline gelmiştir.⁵²

Beyaz yakalı suç kavramı, yıllar geçtikçe neredeyse hiç değişmemiş ve evrimleşen kavram, belki de beyaz yakalı suç teorisine cevap olarak, daha fazla elemanın keşfedildiği hile üçgeninin unsurları olmuştur. Bununla birlikte, literatürde dolandırıcılığın nedenleri konusunda fikir birliği olmaması nedeniyle, hile üçgeni veya mevcut herhangi bir modelin kurumsal hilelerin çoğunluğunu açıklayabileceğine inanmak için bir neden olmadığı da savunulmaktadır.⁵³

Yıllar boyunca şirketler tarafından geleneksel denetim pasif bir yaklaşımla yapılmış, bu da iç kontrole dayalı bir sistem çerçevesinde ilerlemiştir. Bu sistem, iç kontrolörlerin kırmızı bayrakları (hile belirtileri) tespit edebilme kabiliyetine dayanmaktaydı. Bu bağlamda, geleneksel denetim pasif ve reaktif bir yaklaşım sergilemekte iken günümüzün denetim alanında hilelere karşı proaktif bir yaklaşım benimsenmiştir. Pasif yaklaşım; rastgele ve önyargısız bir denetim şekli iken, reaktif yaklaşımda hile iddialarına yönelik soruşturma vardır. Burada spesifik olarak yer

⁵² Novita Puspasari, “Fraud Theory Evolution and its Relevance to Fraud Prevention in the Village Government in Indonesia”, **Asia Pasific Fraud Journal**, C:I, No:2, 2016, s. 177 – 188.

⁵³ Lucas Martins Dias Maragno, Jose AlonsoBorba, “Conceptual Map of Fraud: Theoretical and Empirical Configuration of International Studies and Future Research Opportunities”, **Journal of Education and Research in Accounting**, C:XI, No:3, 2017, s. 41 – 66.

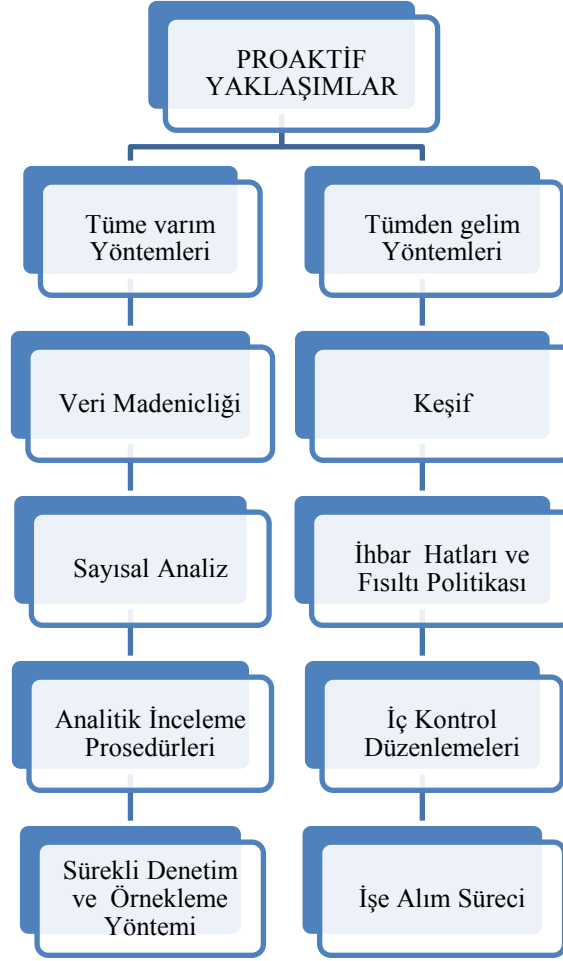
alan iddialar araştırılır. Proaktif kelimesinin Türk Dil Kurumu'nda herhangi bir karşılığı bulunmasa da, bu yaklaşım türünde herhangi bir hile iddia veya şüphesi olmasa da hileye karşı sistematik ve düzenli bir şekilde yürütülen bir denetim mekanizması mevcuttur.⁵⁴

Özellikle, Amerika'da 2001 yılı sonlarında patlak veren ve finansal piyasalarla alakalı veya alakasız her kesimden hemen hemen herkesin dikkatlerini de üzerine çeken; Enron, Xerox, Worldcom, Global Crossing, Dynegy, Tyco International, Adelphia Communications gibi skandallarla bu ilgi en üst düzeye çıkmıştır. Bu durum da, bir dizi düzenleme yapılmasını küresel çapta zorunlu kılmıştır. Bu nedenle de günümüzde hilenin önlenmesinde, pasif yaklaşımlar yerine benimsenen proaktif yaklaşımlar tüme varım ve tümünden gelen olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmakta olup başlıcaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁵⁵

İzleyen bölümlerde; literatürde yer alan önemli hile teorileri başta hile üçgeni olmak üzere açıklanacaktır.

⁵⁴ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.5.

⁵⁵ Hasan Abdioğlu, "Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar", **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi** , No:22, 2007, s. 120 – 135.

Şekil 1.7: Proaktif Yaklaşımlar

Kaynak: Hasan Abdioğlu, “Hilelerin Önlenmesi Ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar” isimli makale kullanılarak hazırlanmıştır.

1.4.1.Hile Üçgeni

Bir suç bilimci olan Donald R. Cressey, Sutherland’in çalışması ile alakalı olarak yapmış olduğu doktora çalışmasında, insanların yaptığı her hareketin arkasında bir neden olmalı düşüncesinden hareketle 1950 yılında bir çalışma yapmış, araştırması ise temelde insanların neden hile yaparak başkalarının güvenlerini ihlal ettikleri konusu üzerine inşa edilmiştir. Cressey, tavır ve davranışları aşağıdaki iki kritere uyan ve hile yapmalarından dolayı suçlu bulunmuş 200 hükümlü ile,

Amerikan hapishanelerindeki özel görüşme odalarında ve çalıştıkları cezaevi işyerlerinde 5 aylık bir süre zarfında görüşmüştür.

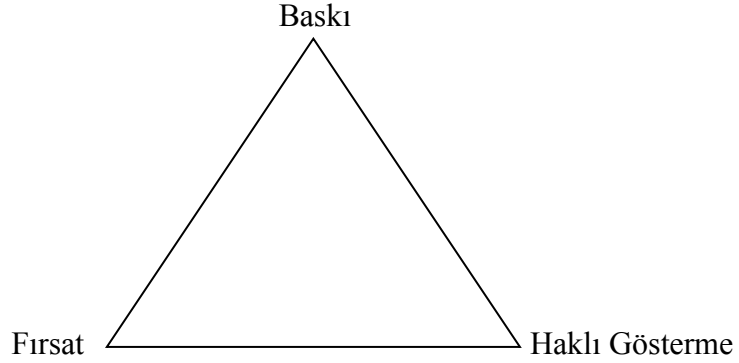
- Başlangıçta, kişinin iyi niyetle güven içerisinde sorumluluklarını kabul etmesi,
- Koşulların, onları güveni ihlal etmeye zorladığı hallerde.

Cressey, yapmış olduğu çalışma sonucunda, suçun işlenmesi için baskı, fırsat ve haklı göstermenin bulunması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, güven ihlal eden kişilerin, anlaşılmaz bir finansal problemleri olduğu ve bu problemin gizlice çözülebileceğine dair bilgi veya farkındalığa sahip olduklarını düşündüklerinde finansal pozisyonlarının verdiği güven sayesinde yetkilerini ihlal ettiklerini ve kendilerine emanet edilen fonların veya mülklerin kullanıcıları olarak bu varlıkları kendilerine göre ayarladıklarını görmüştür.⁵⁶

Cressey, hükümlüler ile yapmış olduğu görüşmelerde, güven ihlal eden birçok kişinin yaptıkları hareketin tamamen yanlış ve yasa dışı olduğunu bilmelerine rağmen kendilerini öyle değilmiş gibi kandırdıklarını ifade ettiğini gözlemlemiştir. Cressey'in bu çalışması yıllar sonra Josep T.Wells tarafından "Hile Üçgeni" –"Fraud Triangle" olarak 2011 yılında ortaya konmuştur.⁵⁷ Wells, aynı zamanda ACFE'nin kurucu üyesi olup, hile üçgeni aşağıdaki gibidir.

⁵⁶ Rabi'u Abdullahi, Noorhayati Mansor, "Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory. Understanding the Convergent and Divergent For Future Research", **International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences** , C:V, No:4, 2015, s. 38 – 45.

⁵⁷ Rasha Kassem, Andrew Higson, "The New Fraud Triangle Model", **Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences**, C:III, No:3, 2015, s. 191 – 195.

Şekil 1.8: Hile Üçgeni

Kaynak : Coenen, T. (2008). *Essentials of Corporate Fraud*, USA, John Wiley Sons Inc.

1.4.1.1.Baskı

Baskı; Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde; belirli ruhsal etkinlik ve süreçlerin, kişinin isteği dışında bilinçaltına itilmesi veya bu itilenlerin bilince çıkmasını önleme durumu olarak tanımlanmıştır.⁵⁸

Baskılar, genel anlamda motivasyon ve ihtiyaçla eş anlamlıdır. Motivasyondan kasıt; çalışanların üzerindeki yükümlü oldukları hastane faturaları, okul taksitleri, kumar borçları ve hayat tarzındaki değişmeler gibi finansal baskılardır. Ayrıca, bu motivasyonlar, karşılanamayan ihtiyaçlar veya dolandırıcılık yoluyla yerine getirilecek durumsal riskler olarak tanımlanabilir.⁵⁹

Bir işletmede kişiyi hile yapmaya iten başlıca fırsat unsurlarına şu örnekler verilebilir:⁶⁰

- Hileli davranışı önlemeyi veya ortaya çıkarmayı sağlayan kontrollerin eksikliği,
- Yapılan işin kalitesindeki eksiklik,
- Hilekârları cezalandırmama,
- Eksik bilgi, ilgisizlik ve eksik kapasite,

⁵⁸ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tdk.gov.tr>, 06.03.2019.

⁵⁹ Carol M. Jessup, Iris N. Noblet, "Fraud Insights Derived from Stories of Auditors of Financial Institutions", *Journal of Forensic & Investigate Accounting*, C : IV, No : 2, 2012, s.208.

⁶⁰ Alper Çelik, "Stok Hileleri ve Bir Uygulama", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.56-57.

-Yetersiz denetimlerdir.

Bu baskıların şiddetini ve varlığını tespit etmek denetçinin görevleri ve hedefleri arasındadır. Bazı kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla aşırıya kaçabileceklerinin akıldan çıkarılmaması gerekir. Bu durumda da, hile üçgeninin diğer elemanları mevcutsa bu ihtiyaçları uygun olmayan yollardan sağlama dürtüsü de artacaktır. Diğer yanda, söz konusu baskılar, işletmelerinin gerçekçi olmayan hedeflerinden de kaynaklanmaktadır.⁶¹

1.4.1.2.Fırsat

Fırsat; Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde; herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum veya şart, vesile olarak tanımlanmıştır.⁶² Hiçbir gözetleme veya izleme uygulaması uygulanmadığında veya potansiyel hilelere yönelik fırsatları önlemek için yönetim bölümünde zayıflıklar belirdiğinde fırsatlar ortaya çıkar. Bu nedenle de fırsat, hilekârlara hile yapma şansı vermektedir. Ayrıca fırsat, çoğunlukla işletme içindeki iç kontrol sisteminin eksikliğinden kaynaklanan, zimmete para geçirme ve kredi manipülasyonu gibi birçok dolandırıcılık faaliyetlerine katkıda bulunan en önemli faktörlerden biridir. En etkili fırsatlar, iç kontroldeki boşluklar, iç denetim ekibinin hileyi tespit etmedeki yetersizliği, hile konusunda farkındalık yaratmak için yeterli eğitimlerin verilmemesidir.⁶³

Sistemde herhangi bir zayıflık olması halinde, uygun kişinin hile yapması mümkündür. Başka bir ifadeyle, eksik ve verimsiz kontroller veya yönetimin de kontrol edilmemesi gibi durumlarda bu tür çevresel etkiler hilenin yapılmasına olanak sağlar.⁶⁴ Hile yapma fırsatı, özellikle üst düzey yöneticiler açısından daima var olmuş olup, bir işletmenin iç kontrolleri temel olarak dolandırıcılık üçgeninin fırsat bileşenini ele almaya çalışır. Bu noktadan hareketle de, iç kontroller doğru

⁶¹ Selahattin Karabınar, Nermin Akyel, "Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri", **Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**, 2009, s.691-704.

⁶² Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tdk.gov.tr>, 06.03.2019.

⁶³ Jamaliah Said et.al, "Integrating Ethical Values Into Fraud Triangle Theory In Assessing Employee Fraud: Evidence From The Malaysian Banking Industry", **Journal of International Studies**, C:X, No:2, 2017, s.170-184.

⁶⁴ Luky Patricia Widianingsih, "Students Cheating Behaviors: The Influence of Fraud Triangle", **Review of Integrative Business & Economics Research**, C:II, No :2, 2013, s.252-260.

şekilde tasarlanıp uygulandığında, hileyi önlemeye yardımcı olarak hile vak'alarını tespit edebilir.⁶⁵

Fırsatlara örnek olarak;⁶⁶

- Zayıf iç kontroller,
 - Kurumsal yönetimdeki eksiklikler,
 - Karmaşık muhasebe kuralları,
 - Yetersiz disiplin cezaları,
 - Denetim komitesinin olmayışı veya etkin olmayışı,
- gibi nedenler sayılabilir.

1.4.1.3.Haklı Gösterme

Hilenin son unsuru olan haklı gösterme, gerçekleştirilen hileleri haklı göstermek için yapılan çabalar bütünüdür. Örneğin, çalışanın ihtiyacı olan parayı alıp, daha sonra tekrar iade etmesi veya almış olduğu maaşın hak ettiğinden çok daha az olması nedeniyle bu işlemleri kendince haklı göstermesidir.⁶⁷

Hilekâr, bir çocuğun yasaklanmış bir şeyi yaparken yakalanacakmışçasına kendince makul bahaneler oluşturur ve çoğunlukla işlediği suçu patrona, şirkete, hükümete, piyasalara veya başka bir şeyi suçlama niyetindedir. Baskı, hile üçgeninin bu ayağı ile yakından ilgilidir. Örneğin mağaza müdürünün cumartesi geceleri ve tatil günlerinde çalışması durumunda, mağaza müdürü bunu daha sonradan hile yapması durumunda, zaten bana borçları vardı şeklinde kendince haklı gösterecektir.⁶⁸

⁶⁵ By Douglas M. Boyle, James F. Boyle, Daniel P. Mahoney, "Avoiding the Fraud-Mind Set", **Strategic Finance**, 2015, No:8 s.41-46.

⁶⁶ H.Pınar Kaya, Şaban Uzay, "Hileli Finansal Raporlama ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, No : Özel Sayı, 2018, s.721-740.

⁶⁷ Kıvanç Ertikin, "Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No :75, 2017, s.71-94.

⁶⁸ Michael Mack, "The Future of Fighting Fraud in the Age of Millennials", **Economic Crime Forensics Capstones**, 2016, s.1-38.

İnsanların yapmış oldukları hileler için herkesin kendince bir bahanesi bulunmakta olup, yakalananların kendilerini haklı gösterme sebeplerinin bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir.⁶⁹

- Parayı borç olarak aldım, daha sonra geri ödeyecektim,
- Almış olduğum para emeğimin karşılığıdır,
- Sonuçta kimse zarar görmedi,
- Paraya herkesten çok benim ihtiyacım vardı,
- Parayı iyi bir amaç için kullanacaktım,
- Şirket bunu hak etti,
- Herkes zaten bunu yapıyor,
- Şirketin kaçırdığı vergileri geri aldım.

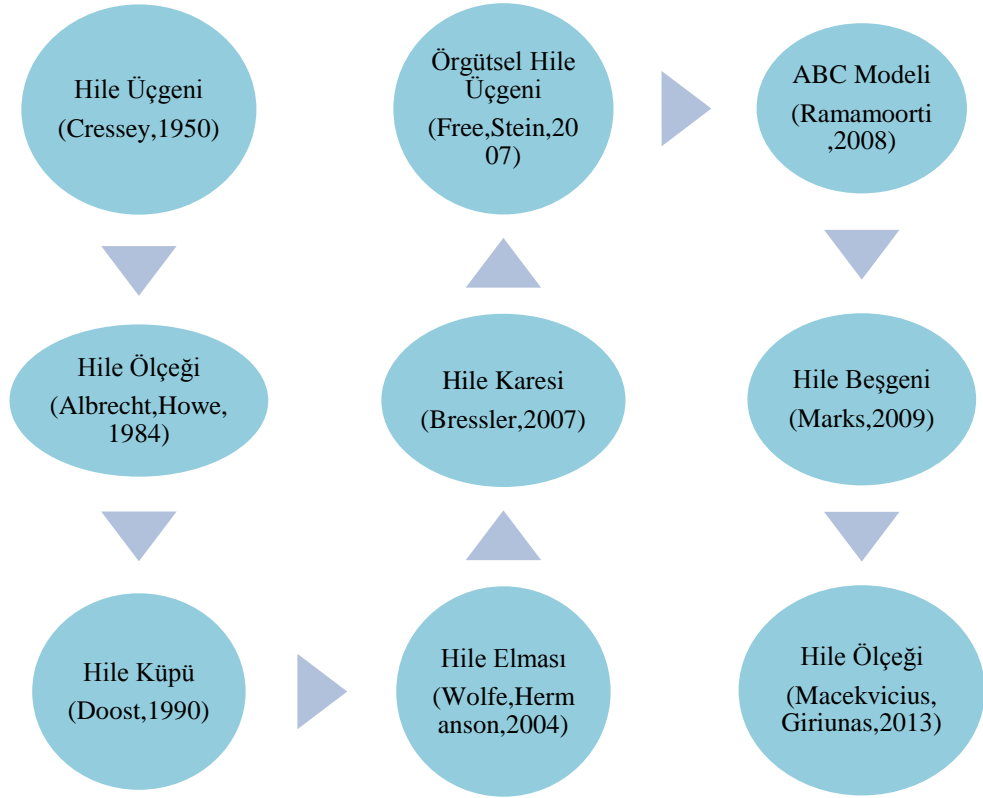
Görüldüğü üzere kişilerin, yapmış oldukları hile karşılığında işletmeden hak etmedikleri parayı zimmetlerine geçirmeyi hak ettiklerini, kendilerinin hak etmelerine rağmen bu paraların verilmediğini, işletmelerine sinirlenmeleri karşılığında bu hareketi yaptıkları ve yaptıklarının normal bir hareket olduğuna inandıkları görülmektedir.

1.4.2.Diğer Teoriler

Literatürde, Hile teorileri hakkında çeşitli tezler var olmakta olup önemli olanlarının kronolojik sıralaması **Şekil 1.9**'da gösterilmiştir.⁷⁰

⁶⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s.123.

⁷⁰ Maria Vassiljev, Lehte Alver, "Concept and Periodasition of Fraud Models:Theoretical Review", 5th International Conference on Accounting, Auditing, and Taxation (ICAAT 2016), 2016, s.473-480.

Şekil 1.9: Hile Teorilerinin Tarihsel Gelişimi
Kaynak : Coenen, a.g.e, s.10

1.4.2.1.Hile Küpü

1990 yılında ortaya atılan bu teze göre, bilgisayar suçlarını kapsayan üç farklı boyut var olmakta olup bunlar; ilişki, uzmanlık ve motivasyondur. Modelde, bu üç etmenin farklı boyutlarının, kişilerin hile yapmasına etkileri üzerinde durulmaktadır. Doost'a göre; acemi bir kişi bile, tıpkı bilgisayar sistemlerinin uzmanıymış gibi herhangi bir müşteri işletmenin dosyalarına sızıp varlıklarını zimmetine geçirebilir.⁷¹

1.4.2.2.Hile Elması

Hile üçgeninden sonra en bilinen model hile elmasıdır. Hence, Wolfe ve Hermanson 2004 yılında hile üçgeni teorisini genişleterek hile elması modelini geliştirmişlerdir. Hile üçgeninde yer alan baskı, fırsat ve haklı göstermeye ek olarak kişinin kabiliyeti de dördüncü ayak olarak hile elmasında yerini almıştır. Söz konusu

⁷¹ Trinh N.Tran, "Fraud-The Auditor's Dilemma", **An Honor's Thesis**, Ball State University, Indiana, 1992, s.21

yetenek, hilekârın bulunduğu makamdan / pozisyondan veya organizasyon yapısından doğabilir. Var olan bir fırsattan yararlanmak için istihbarat; ego veya güven; zorlama becerileri; etkili ve tutarlı bir şekilde yalan söyleme becerisi; ve hileyi uzun bir süre boyunca yerine getirmek ve stresi yönetme becerilerini de içine alır.⁷²

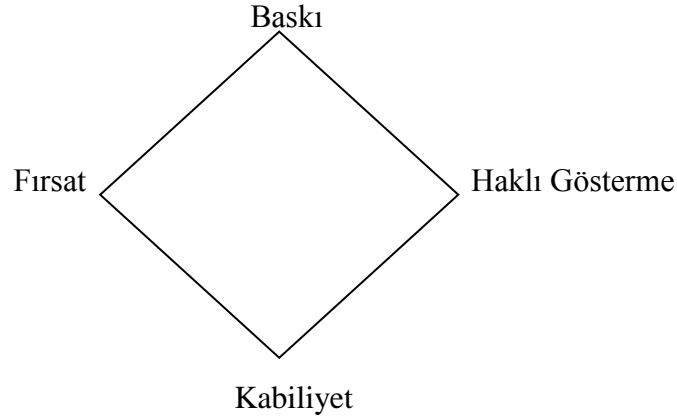
Hile elmasında yer alan unsurları aşağıdaki gibi açıklayabiliriz.⁷³

-Baskı: İhtiyacım var, yapmak zorundayım,

-Fırsat: Sistemdeki zayıflık sayesinde hileyi yapabilirim,

-Haklı Gösterme: Hilenin alacağım riske değeceği konusunda kendini ikna etme,

-Kabilyet: Bunu başarmak için gerekli özelliklere ve yeteneklere sahibim.

Şekil 1.10: Hile Elması

Kaynak : Vassiljev ve Alver, a.g.e, s.477.

Hile elmasında yer alan kabilyete sahip olmak için kişide bazı özellikler bulunmalıdır. Bunlardan ilki; kişinin şirket içindeki yeri hile yapması ve bunun diğerlerince fark edilmemesi için bir fırsat yaratır. İkincisi; hilekârın iç kontrol zayıflıklarını, pozisyonunu ve erişim yetkilerini anlamak için yeterince zeki olması gerektirir. Üçüncüsü; hilekâr yakalanmayacağı konusunda güçlü bir egoya ve

⁷² Grace Mui, Jennifer Mailley, “A Tale of Two Triangles: Comparing the Fraud Triangle with Criminology’s Crime Triangle”, **Accounting Research Journal**, C:XXVIII No :1, 2015, s.45-58.

⁷³ David T.Wolfe, Dana R.Hermanson, “The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud”, **The CPA Journal**, C:LXXIV No :12, 2004, s.38-42.

güvene sahip olmalı ve eğer yakalanırsa da kendisini bu durumdan çıkarmak için içinde bulunduğu durumla ilgili olarak hazır cevap olmalıdır. Başarılı bir hilekâr diğer kişileri de hile yapmaya zorlayabilir ve ikna kabiliyeti de oldukça yüksektir. Son olarak da, hilekârların çoğunda yer alan ortak bir davranış tipi de zorba oldukları ve saygınlıktan çok korkulan kişi olmak istemeleri ve diğerleri ile aynı prosedürlere tabi olmaktan kaçınmalarıdır. Bütün bu özellikleri bir arada toplayan yetenek ise; başarılı bir hilekârın etkili ve tutarlı yalan söyleme özelliğine sahip olmasıdır.⁷⁴

1.4.2.3.Hile Ölçeği

Mackevicius ve Giriunas, 2013 yılında “Hile Ölçeği” kavramını, 1984 yılında Albrecht ve Howe tarafından ortaya konulan hile ölçeğinin ardından yeniden ortaya atmışlardır. Modele göre hilenin dört ayağını;

- Dürtü (Güdü),
 - Koşullar,
 - Olasılıklar,
 - Farkında olma / İdrak etme
- unsurları oluşturmaktadır.

Dürtüden kasıt, kişinin yaptığı hilenin altında bir nedenin yatmasıdır. Bu nedenler çok çeşitli olabilmekte olup aniden beliren finansal problemler, borçlar, kredi alımları, alkol, uyuşturucu, ailesel sorunlar gibi nedenlerdir. İkinci unsur olan koşullar daha çok globalleşen dünyada hilenin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda koşullar; farklı bölgeler arasında sermaye akışı, şiddetli rekabet, iş hayatındaki hızlı değişimler, pazarda tutunabilmenin belirsizliği gibi faktörlerdir. Olasılıklar; hilekârın hile yapabilmesi için ona sağlanan imkânlar olarak tanımlanabilir. Bunlar kişinin çalıştığı pozisyon, diğer kişilerle ilişkileri gibi nedenler olabilir. Dördüncü ve son unsur ise farkında olmadır. Bu ifade literatürde haklı gösterme olarak tanımlansa da, bu durum yaptığı hataları kendince doğru

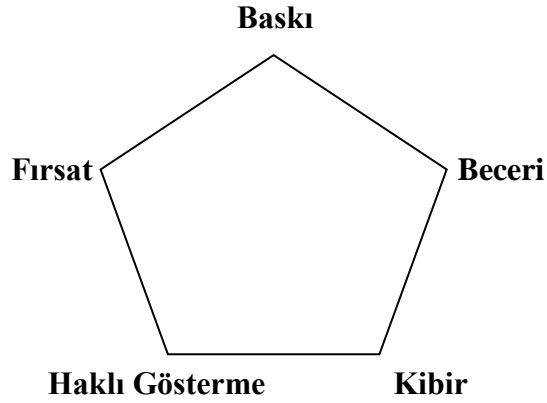
⁷⁴ Wolfe ve Hermanson, a.g.e., s.38-42.

bulmasından ziyade kişinin dürüstlüğü ve ahlakının hile yapmasına izin verecek kişisel özellikleriyle alakalı bir durumdur.⁷⁵

1.4.2.4. ABC Modeli

ABC modelinde “A” harfi (The Bad Apple); kişisel özellikleri ve güdülleri, “B” harfi (The Bad Bushel); grup şeklinde yapılan hile özelliklerini ve “C” harfi de (The Bad Crop) hile yapılmasını artıran kültürel ve toplumsal öncülleri temsil etmektedir. Modelin kurucu Ramamoorti, hilenin en nihayetinde bir insan davranışından oluştuğundan yola çıkarak insan davranışını anlamaya çalışan birçok alanda bu soruna yönelik çözümlerin olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda da muhasebe, finans ve ekonomi mesleklerinin oldukça miyop olduğunu ve güçlü bir davranış bilimi temelinden yoksun olduğunu savunmuştur. A harfinden yani işin özünden başlayarak toplumsal etkenlere kadar hile bileşenlerini analiz etmiştir.⁷⁶

1.4.2.5. Hile Beşgeni

Şekil 1.11: Hile Beşgeni

Kaynak : Pınar Okan Gökten, a.g.e, s.662.

⁷⁵ Jonas Mackevicius, Lukas Girinuas, “Transformational Research of the Fraud Triangle”, **Ekonomika Journal**, C:XCII, No :4, 2013, s.150-163.

⁷⁶ Sridhar Ramamoorti, Davin Morrison, Joseph Koletar, “Bringing Frued to Fraud: Understanding the State-of-Mind of the C-Level Suite/White Collar Offender Through “A-B-C” Analysis”, **The Institute for Fraud Prevention at West Virginia University**, 2009, s.1-35.

Marks, 2009 yılında geliştirmiş olduğu modelde, 1950’li yıllardaki işletmeler ile 2000’li yıllardaki işletmelerin özelliklerini karşılaştırmış, işletmelerin buldukları çevrenin eskiye göre çok daha karmaşıklaştığını gözlemlemiştir. Bunun sonucunda klasik hile üçgeninde yer alan unsurların günümüz koşullarına cevap vermede yetersiz kaldığını belirtmiş ve hile beşgeni teorisini ortaya atmıştır. Bu modelde, hile üçgeninde yer alan üç unsura ek olarak beceri ve kibir unsurlarını eklemiştir. Beceri, hilekârın işletmenin iç kontrolün açıklarını lehine kullanarak hile yapabilme kabiliyeti olarak tanımlanmıştır. Kibir ise, hilekârın kendini diğer çalışanlardan üstün görerek hile yapılmasını kendine hak görmesidir. Kibir ya da vicdan eksikliği, kurumsal politika ve prosedürlerin şahsen uygulanmadığına inanan bir kişi için üstünlük ve hak sahibi olma veya açgözlülük tavrına neden olmaktadır.⁷⁷

1.5. Hile ile İlgili Düzenlemeler ve Denetçilerin Sorumlulukları

Bu bölümde, finansal tablo denetiminde hile ve denetçinin sorumlulukları ile ilgili Amerika ve dünyada yapılan düzenlemelere yer verilecek ve Türkiye’de faaliyet gösteren YMM’lerin hile ile ilgili sorumluluklarına ilişkin düzenlemelere değinilecektir.

1.5.1.Amerika’da Yapılan Düzenlemeler

“Denetim Standartları Açıklamaları”nı yayınlayan AICPA’nın (The American Institute of Certified Public Accountants, Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü) kuruluşu 1887 yılına dayanmakta olup, ilk kurulduğunda AAPA (American Association of Public Accountants - Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Derneği) adıyla faaliyet göstermiştir. 1916 yılında 1.150 üyeye ulaşan dernek, 1957 yılında bugünkü ismini almıştır. 1936 yılında dernekten enstitüye evrilen AICPA, bu tarihten itibaren üyelerini sadece CPA (Certified Public

⁷⁷ Pınar Okan Gökten, “Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, C:X, No :3, 2018, s.655-669.

Accountant, Sertifikalı Mali Müşavir) belgesini haiz meslek mensupları ile sınırlandırmıştır.⁷⁸

1.5.1.1.Denetçinin Hataları ve Yanlışlıkları Belirleme ve Raporlama Sorumluluğu Standardı (SAS 53, SAS 82)

1997 yılında AICPA, 53 no.lu standardın yerini alan ve ilerleyen zamanlarda da yerini 99 no.lu standarda bırakan 82 no.lu standardı yayınlamıştır. SAS (Statements on Auditing Standards, Denetim Standartları Açıklamaları) 53'e göre düzensizlikler; finansal tablo okuyucularının yanıltılmasına neden olan yönetim hilesi olarak adlandırılan hileli finansal raporlamaları ve aktiflerin yanlış bildirimini içermektedir. İlgili standart, denetim sırasında denetçinin hileyi tespit etmesi ile ilgili beklentileriyle, sorumluluğunun gerçekten ne olduğu arasındaki boşluğu azaltmak için yayımlanmıştır.⁷⁹

82 no.lu standartta hile; hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanılmasından ibarettir. Denetçiye risk faktörlerinin ne olduğu konusunda da az çok rehberlik etmektedir. Denetçinin sorumluluğunu ve hileli finansal raporlama olasılığını değerlendirmiş ve denetçinin “finansal tabloların hata veya hileden kaynaklanıp kaynaklanmadığına dair önemli yanlışlık olup olmadığına dair makul bir güvence edinmesi gerektiğini belirtmektedir.⁸⁰

82 no.lu standartta hile; ileride gerçekleşeceklerin farkında olarak finansal tabloların raporlanmasında veya finansal tablolarda yer alan varlıkların üzerinde bilgi ve belge saklanması ya da eklenmesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca standartta; denetçiler için ilk defa 25 hile risk faktörü belirtilmiştir. Daha sonra yerini alan 99 no.lu standartta ise söz konusu kırmızı bayrak sayısı 42'ye yükseltilmiştir.

Denetçinin hile karşısındaki sorumluluğu 82 no.lu standartta; “denetçiler, finansal tablolarda hilenin veya hatanın sebep olduğu yanıltıcı beyanların bulunup bulunmadığı konusunda makul bir güvence elde etmek için denetimini planlamak ve

⁷⁸AICPA,(Çevrimiçi), <https://www.aicpa.org/about/missionandhistory/history-of-the-aicpa.html>,01.04.2019

⁷⁹ Ertikin, **a.g.e.**, s.74.

⁸⁰ Yee-Chy Tseng, Ruey-Dang Chang, “Effects of a Decision Aid for the Assessment of Fraudulent Financial Reporting: An Application of SAS No. 82”, **Journal of Business & Economics Research**, C:IV, No : 9, 2006, s.57-65.

yerine getirmekten sorumludur. Denetim kanıtlarının yapısı ve hilenin özellikleri nedeniyle denetçi önemli yanlışlıkları belirlemenin mantıklı, fakat mutlak olmayan güvencesini elde edebilir. Denetçi, finansal tablolar için önemli olmayan hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasının mantıklı bir güvencesini elde etmek için denetimini planlamak ve yerine getirmekten sorumlu değildir.” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca standartta, hileli raporlamaya ilişkin risk faktörleri ile varlıkların raporlanmasına ilişkin risk faktörlerinin belirlenmesinin çok önemli olduğu vurgulanmıştır.⁸¹

Bu standart, denetçilerin değerlendirmelerini yaparken hem iç kontrolü hem de yönetimin tutumunu da göz önünde bulundurması gerektiğini belirtmekte, ancak bunu yaparken de denetçinin hile tespiti esnasındaki sorumluluğunu artırmamaktadır. Yönetim hilelerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Standart, sahte finansal raporlama ile ilgili kırmızı bayrakları (bu tür hilelerin yapılmasının ana nedenleri) temelde üç kategoride sınıflandırmıştır.⁸²

1. Yönetimin karakteristik yapısı ve kontrol çevresi üzerindeki etkisi,

-İç kontrolü saf dışı bırakma,

-Yöneticileri devamlı değiştirme,

-Verilen çeşitli primler ve orta-uzun vadeli hedefler.

2. Endüstri koşulları,

-Yüksek rekabet,

-Sektör başarısızlıkları,

-Sektördeki sürekli değişen teknoloji.

3. İşletmenin çalışma karakteristikleri ve finansal istikrarı.

-Başarısız nakit akışları,

-Aktif, pasif, nakit tahminlerindeki başarısızlıklar,

⁸¹ Barış Sipahi, “Sas 82 Çerçevesinde Muhasebe Denetiminde Hile Riskini Ortaya Çıkaran Faktörler”, **Türkiye’de Muhasebe Denetimi Alanında Yayımlanan Araştırmalar Ve Seçme Yazılar**, 2007, s.201-208.

⁸² Spathis, **a.g.e.**, s.179-191.

-Kontrol dışı hızlı büyüme ve yetki karmaşası.

1.5.1.2. Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Göz Önünde Bulundurulması Standardı (SAS 99)

82 no.lu standardın yerini alarak AICPA tarafından 2002 yılında yayınlanan bu standart, hile denetiminin kalitesinin artırılması ve işleyişteki eksikliklerin giderilmesi amacıyla oluşturulmuş olup 82 no.lu standart ile hemen hemen aynı ana amacı taşımaktadır. Standardın temelinde yatan şey, yapılan çoğu hilenin kusursuz olmadığı, yani öngörülemeyen prosedürler ile gelişmiş analitik prosedürleri uygulayarak, finansal olmayan ve yönetimde yer almayan personel ile uygun zamanda görüşüp yönetimin geçersiz kılınmasıyla ilgili sorunları dikkate alarak denetçilerin hileyi tespit etme yeteneklerini geliştirmesi üzerine inşa edilmiştir.⁸³

82 no.lu standart daha çok tespite yönelik iken, bu standartta göze çarpan en önemli değişiklik, hileyi caydırıcı ve önleyicilik konusunda eskiye göre daha fazla proaktif yaklaşımların benimsenmesi olmuştur. Söz konusu başlıca değişiklikleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.⁸⁴

- Denetçi sorumluluklarındaki değişiklikler,
- Denetim sürecindeki değişiklikler,
- Denetçi yükümlülüklerindeki artış,
- Hile risk faktörlerindeki artış,
- Denetçi ile müşterilerin etkileşimlerindeki değişim.

İlgili standartta, hile riski faktörleri hileli finansal raporlamayla ve varlıkların kötüye kullanımıyla ilgili iki ana grup içerisinde yer alan baskı, haklı çıkarma ve fırsat alt grupları içinde sıralanmıştır. Yetersiz denetimler, organizasyon eksiklikleri ve sistem açıkları bu alt gruplardan fırsatı meydana getirirler. Organizasyonel eksiklikler ile karşıt politika eksikliği, verimsiz iç denetim ve kontrol

⁸³ John H. Nugent, Rebecca Martin, "Understanding SAS No. 99", *SSNR Electronic Journal*, 2012, s.10-15.

⁸⁴ Donald C. Marczewski, Michael D. Akers, "CPAs' Perceptions of the Impact of SAS 99", *The CPA Journal*, C:LXXV, No :6, 2005, s.38-40.

mekanizmasının yetersiz olması ile yönetimin yetki ve görevlendirme sorumluluklarında şeffaflığın sağlanamaması kastedilmektedir. Motivasyona ise para kazanma isteği ve hırsı örnek verilebilir.⁸⁵

Standart on bölümden oluşmakta olup bölümler itibariyle başlıkları aşağıdaki gibidir.⁸⁶

- Hilenin karakteri ve tanımı,
- Şüpheli profesyonel yaklaşım, (Mesleki Şüphelilik)
- Kilit personel ile etkileşim,
- Bilgi toplama,
- Riski tanımlama,
- Riskin değerlendirilmesi,
- Değerlendirme sonuçlarına yaklaşım,
- Denetim kanıtının değerlendirilmesi,
- Muhtemel hile ile iletişim,
- Denetçinin hile değerlendirmelerini belgelemesi.

Standartta hile; “ Denetimin konusunu oluşturan ve finansal tablolarda maddi bir hata ile sonuçlanan uluslararası bir işlem” şeklinde tanımlanmıştır. Standardın 6. Bölümünde ise hile; işletme yöneticileri, işletme yönetiminden sorumlu kişiler, çalışanlar veya üçüncü kişiler tarafından yasa dışı bir avantaj elde etmek için yapılan bir eylem şeklinde tanımlanmıştır. Denetçinin, denetime profesyonel bir kuşkuculuk ile yaklaşması gerektiğini (her daim sorgulayıcı bir tutum içerisinde olma) müşterilere duyulan fazla güven gibi eğilimlerin terk edilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

⁸⁵ Nergis Nalan Altıntaş, “Denetimde Hata ve Hile”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, No :1, 2010, s.151-161.

⁸⁶AICPA,(Çevrimiçi),<https://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf>, 03.03.2019

Standardı **Tablo 1.2**'deki gibi özetleyebiliriz.⁸⁷

Tablo 1.2: 99 No.lu Standart

SAS No. 99	
Hilenin Çeşitleri	1-Hileli Finansal Raporlama 2-Varlıkların Kötüye Kullanımı
Hilenin Koşulları	Hile Üçgeni
Standardın Dayanağı	Makul Güvence
Standardın Vurgusu	Mesleki Şüphencilik
Sorumluluk	Yönetim

Kaynak : Erkan ve Arıcı, a.g.e, s.255.

1.5.2.IFAC Tarafından Yapılan Düzenlemeler

1977 yılında Almanya'da kurulan ve TÜRMOB'un da üye olduğu IFAC (International Federation of Accountants, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu), bağımsız denetçilerin hileye ilişkin sorumluluklarına dair ISA 240 (International Standard on Auditing, Uluslararası Standartlar) numaralı standardı yayınlamış olup standarda ilişkin açıklamalara bu bölümde değinilmiştir.

Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları (ISA 240)

IFAC tarafından 2003 yılında yayınlanan ve 15 Aralık 2009 ve bu tarihten sonra düzenlenen finansal tabloların denetimi için düzenlenen “finansal tabloların bağımsız denetiminde bağımsız denetçinin hileye ilişkin sorumlulukları” isimli standartta;

- Hilenin karakteristiği,
- Hileyi önleme ve tespit etmede sorumluluk,
- Profesyonel kuşkuculuk,
- Sorumlu kişilerle iletişim,

⁸⁷ Mehmet Erkan, Nuray Demirel Arıcı, “Regulations on Fraud Audit in Publicly-Held Companies: A Comparative Study on the Turkish and US Capital Markets”, **International Journal of Business and Social Science**, C:II, No :15, 2011, s.251-257.

- Risk değerleme prosedürleri ve ilgili aktiviteler,
- Hileye bağlı önemli yanlışlık risklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi,
- Hileye bağlı önemli yanlışlık risklerine verilen cevaplar,
- Denetim kanıtlarının değerlendirilmesi,
- Yetkili kamu otoriteleri ve yönetim ile iletişim bölümlerinden meydana gelmektedir.⁸⁸

Finansal tablolardaki yanlışlıklar hata veya hileden meydana gelir. Denetçi, hatalı finansal raporlama hileleri üzerinde durur. Hile; bir kişi veya birden fazla grup, yetkili yönetim, çalışanlar veya 3.kişiler tarafından yapılan aldatmalar aracılığıyla bu kişilerin yasa dışı bir avantaj elde etmeleridir. Denetçinin göz önüne alması gereken kasıtlı iki tip hatalı beyan var olup bunlar; hileli finansal raporlamadan kaynaklı yanlış beyanlar ve varlıkların kötüye kullanımından doğan yanlış beyanlardır. Her ne kadar denetçi durumdan şüphelense de veyahut nadir durumlarda, hilenin varlığını tespit etse de, denetçi, hilenin gerçekten olup olmadığına dair yasal bir tespit yapmaz. Standartlara uygun olarak denetim yapan denetçi, bir bütün olarak alınan finansal tabloların hile veya hatadan kaynaklanıp kaynaklanmadığına dair herhangi bir maddi yanlışlık bulunmadığına dair makul güvencyi sağlamaktan sorumludur.⁸⁹

Hile nedeniyle meydana gelen önemli bir yanlışlığı tespit edememe riski, hatadan kaynaklanan bir yanlışlığı tespit etmeme riskinden daha yüksektir. Bunun nedeni de gizlenmiş işlemler veya organize edilmiş çeşitli şemalardan kaynaklanabilir. Aynı şekilde denetçinin yönetim kaynaklı hileyi tespit edememe riski, çalışan kaynaklı hileyi tespit edememe riskinden de yüksektir. Denetçinin üç amacı olup bunlar;⁹⁰

-Hileli finansal raporlama kaynaklı yanlış beyan riskini tespit edip değerlendirmek,

⁸⁸International Standard on Auditing 240, (Çevrimiçi), <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 06.04.2019.

⁸⁹ A.e., md.2,3.

⁹⁰ A.e., md.7,10.

-Hileli finansal raporlama kaynaklı yanlış beyanlarla ilgili yeterli denetim kanıtları elde etmek,

- Denetim sırasında tespit edilen hileye veya şüphe duyulan hileli işlemlere uygun şekilde cevap vermektir.

Hileli finansal raporlama, finansal tablo kullanıcılarını aldatmaya yönelik finansal tablolardaki miktar ihmalleri veya açıklamaları içeren kasıtlı yanlış beyanları içerir. Bu da işletme yönetiminin yapmış olduğu işletmenin performans ve kârlılığını değiştirerek finansal tablo kullanıcılarının algılarını etkilemek suretiyle gerçekleştirilir.⁹¹

Hileli finansal raporlama; manipülasyon, tahrif, muhasebe kayıtlarını değiştirme, olay ve işlemleri yanlış tanıtmaya veya ihmal veya miktar, sınıflandırma, sunum gibi ilkelere muhasebe prensiplerini kasten yanlış uygulama biçimlerinde meydana gelebilir.⁹²

Hileli finansal raporlama yönetimin bazı kontrolleri devre dışı bırakarak her şeyin yolundaymış gibi gösterilmesine de dayanmaktadır. Bu noktada;⁹³

-Hayali günlük kayıtlar,

-Hesap bakiyelerini tahmin etmek için kullanılan varsayımların uygun olmayan şekilde ayarlanması ve kararların değiştirilmesi,

-Raporlama döneminde meydana gelen olay ve işlemlerin finansal tablolarında muhasebeleştirilmeyi ihmal etmek, iletmemek veya geciktirmek,

-Finansal tablolarda kaydedilen tutarları etkileyebilecek gerçekleri gizlemek veya açıklamamak gibi şekillerde gerçekleşebilir.

Denetçinin hile ile ilgili önemli sorumluluklarından biri de; mesleki şüpheciliği sürdürmek, elde edilen bilgi ve denetim kanıtlarının hile nedeniyle

⁹¹ A.e., Paragraf A2.

⁹² A.e., Paragraf A3.

⁹³ A.e., Paragraf A4.

önemli bir yanlışlığın var olabileceğine işaret edip etmediğine dair sürekli bir sorgulama gerektirmesidir.⁹⁴

Hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanımı ile ilgili hile risk faktörlerine ilişkin örnekler standartta şu şekilde verilmiştir.⁹⁵

- Hile için var olan teşvik ya da baskı unsuru,
- Hile yapmak için algılanan bir fırsat,
- Hileyi yapmak için gerekli yetenek.

Standartta yer alan örnek ve yol göstermelerden yola çıkarak, ISA 330, denetçiden, gerçekleştirilen denetim prosedürlerine ve elde edilen denetim kanıtlarına dayanarak, iddia düzeyindeki önemli yanlışlık risklerinin değerlendirilmesinin uygun olup olmadığını değerlendirmesini ister. Bu değerlendirme ise denetçinin yorumuna dayanan görece öznel bir durumdur. Denetçi hilenin var olduğuna veya olabileceğine dair kanıtlar elde ettiğinde, konunun mümkün olan en kısa sürede uygun yönetim seviyesinin dikkatine sunulması açısından sorumluluk taşır. Bununla birlikte, denetçinin yasal sorumlulukları ülkeden ülkeye göre değişir ve bazı durumlarda gizlilik yükümlülüğü kanunen, yasalar veya mahkemeler tarafından geçersiz kılınabilir. Bazı ülkelerde, bir finans kurumunun denetçisinin hile oluşumunu denetleme makamlarına bildirmekle ilgili yasal yükümlülüğü varken bazılarında olmayabilir. Ancak, denetçi, tespit edilen hilenin kamu yararı yönlerini göz önünde bulundurarak gerekli adımları atma için uygun eylem planını belirlemek açısından yasal tavsiye almasının uygun olduğunu da düşünebilir. Ayrıca, denetçinin hile tespitindeki sorumluluğu hususunda asıl sorumluluk yönetimde olsa da denetçi ilgili standarda uygun olarak hile riskini göz önüne aldığı ve hile ile ilgili gerekli denetimleri yaptığını çalışma kağıtlarında belirtmelidir.

⁹⁴ A.e., md.8.

⁹⁵ A.e., Paragraf A25.

1.5.3.Türkiye’de Yer Alan Düzenlemeler

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında, IFAC tarafından yayımlanan uluslararası standartları referans alma stratejisini benimsemiş olup, bu tercih esasen ülkemizin Avrupa Birliği’ne de uyum sürecinin bir gereği olup, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda da aynen kabul görmüştür. Aynı zamanda, 26/12/2012 tarihli “Bağımsız Denetim Yönetmeliği”nde Türkiye Denetim Standartları, 660 sayılı KHK doğrultusunda yürürlüğe konan, bilgi sistemleri denetimi dâhil olmak üzere, bağımsız denetim alanında uluslararası standartlarla uyumlu eğitim, etik, kalite kontrol ve denetim standartları ile bu alana ilişkin diğer düzenlemeler şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁶

Ülkemizde kamu adına denetim yapan yeminli mali müşavirler, başlıca tam tasdik ve KDV iadesi alanında hizmet vererek, mükelleflerin finansal durumlarını onaylama ve devletten olan KDV alacaklarının mükellefe sağlıklı bir şekilde iade edilmesi gibi önemli sorumluluklar üstlenmektedirler. Ülkemizde; hayali ihracat, gerçek olmayan satışlar, sahte fatura gibi hileli işlemlerden doğan birçok yöntem aracılığıyla her yıl devletten yüklü iadeler alınmakta ya da vergi kaçırılmaktadır. Bu noktada, mevzuat YMM’lere çeşitli sorumluluklar yüklemiştir.

3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu’nun⁹⁷ 12.maddesinde; yeminli mali müşavirlerin gerçek ve tüzelkişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin mali tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelediğini tasdik ettikleri yaptıkları tasdik doğruluğundan sorumlu oldukları hüküm altına alınmıştır. Yaptıkları tasdik doğru olmaması halinde ise tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere, ziyaa

⁹⁶Kamu Gözetimi Kurumu, (Çevrimiçi), http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/Bilgi_Notu_09_05_2019.pdf, 08.04.2019.

⁹⁷ 13/06/1989 tarihli, 20194 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu olacakları düzenlenmiştir.

Yeminli mali müşavirler Tasdik Yönetmeliği'nin 14. ve 15. maddelerine göre⁹⁸; YMM'ler çalışmaları esnasında güvenilir kanıtı toplamak ve mezkûr yönetmelikte yer alan denetim tekniklerini uygulamak zorundadırlar. 16. maddeye göre ise de; hata ve hilelerin önlenmesi veya ortaya çıkarılması konusundaki temel sorumluluk işletme yönetimi ve yeminli mali müşavire ait olup, YMM, tasdik konusu ve belgelerin ilgili mevzuat hükümlerine uygunluğu ve gerçek durumu yansıtması yönünden önemli etkileri olabilecek hata ve hileleri düzeltecek veya ortaya çıkaracak şekilde planlamak ve yürütmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir.

Yeminli mali müşavirler, tasdik konusu ve belgelerin doğruluğu ve gerçeği yansıtmasına olan olumsuz etkileri giderebilecek hata ve hileleri, düzeltme önerisiyle birlikte işletme yönetimine bildirir. İşletme yönetiminin bunları düzeltmesi halinde tasdik konusu belgeler tasdik edilir. Hataların düzeltilmesi istendiği halde, düzeltilmez ise veya hileli bir durumun tespiti halinde durumun, bir raporla ilgili mercilere bildirileceği hüküm altına alınmıştır.

⁹⁸ 2/1/1990 tarihli, 20390 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HİLE RİSKİNİN TANIMLANMASI, ÖNLENMESİ VE ORTAYA ÇIKARILMASI

Tezin bu bölümünde, hile riski kavramı tanımlanarak, hile belirtilerinin (kırmızı bayraklar) neler olduğu ve hile riskinin önlenmesi hususu ile hilenin ortaya çıkarılmasında genel kabul görmüş klasik ve proaktif yöntemlerin neler olduğu açıklanacaktır. Ayrıca, hilekârların genelinde gözlemlenen ortak demografik ve çeşitli özellikler tanımlanacak ve gelişmiş ülkelerde gittikçe önemli bir meslek haline dönüşen adli muhasebecilik mesleğine değinilecektir.

2.1.Hile Riskinin Tanımlanması

Risk kelimesi; Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde; “Zarara uğrama tehlikesi, riziko” olarak tanımlanmıştır.⁹⁹ Risk ise, daha önceden ifade edildiği üzere birçok farklı tanıma sahip bir kavram olup, temelinde bazı kişi veya grupların, diğer kişi veya grupları aldatarak yasadışı bir avantaj elde etmesi şeklinde tanımlanabilir.

“Hile Riski” ve “Gerçek Hile” birbirlerinden oldukça farklı kavramlardır. Biri bir olasılık iken diğeri bir gerçektir. “Hile riski”, risk, kontrol sistemleri ve yönetim sorumluluğu odaklı çeşitli unsurlar ağının – kurallar, fikirler, roller, prosedürler- merkezinde nispeten yeni bir kategoridir. Hile riski, bir şekilde zamansız ve örgütsel hayatın doğasında var olan bir etmen olarak düşünülebilir. Tarihte başlıca iki akım, hile risk faktörünün analizini ön plana çıkarmıştır. Bunlardan ilki, 1980’lerde, finansal denetimin, bilinçli bir şekilde risk bazlı hale gelmesi, ikincisi ise, 1990’ların ortasından itibaren risk yönetiminin iç kontrolle bağlantılı bir şekilde ivmelenmesi olmuştur.¹⁰⁰

Günümüzdeki iç denetim, geleneksel anlamdaki kontrol odaklı yaklaşımdan; risk yönetimi, kurumsal yönetim ve değer üretmeyi esas alarak yüzünü risk odaklı yaklaşıma doğru çevirmiştir. Artık iç denetçiler yalnızca kontrol faaliyetlerini denetlememekte, aynı zamanda risk safhasını belirleyerek, işletmenin risk durumunu

⁹⁹ Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tdk.gov.tr>, 11 Nisan 2019.

¹⁰⁰ Michael Power, "The Apparatus of Fraud Risk", **Accounting, Organizations and Society**, C:XXXVIII, No:6-7, 2013, s. 525 – 543.

devamlı gözlemleyerek, risk yönetim safhalarını desteklemektedirler. İşletmeler açısından risk; gerçekleşmesi halinde işletmeyi, hedeflerine ulaşması bakımından olumsuz etkiyebilecek bir olay veya olaylar olarak tanımlanabilir. Kurumsal risk yönetimi, kurum ya da işletmenin amaç ve hedeflerine ulaşılması bakımından makul güvence sağlamaya yönelik bir yönetim aracıdır.¹⁰¹ Makul güvence ise; bir bütün olarak finansal tabloların nitelik ve nicelik bakımından önemli bir yanlışlık içermediğine dair bir sonuca varmada yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtının toplanmasıdır. Makul güvence bağımsız denetimin tüm aşamalarında göz önünde bulundurulur.¹⁰² Bu noktada hile riskinin yönetim süreci açısından yönetimle uyumlu bir iç denetim işletmeler açısından oldukça önemlidir. COSO iç kontrol modeline göre ise makul güvence; yüksek seviyede bir güvence şekli olup denetim riskini (Denetçinin finansal tabloların sunumu gerçeği yansıtmıyor iken uygun olmayan bir denetim görüşü verme riski) azaltmak için denetçinin yeterli ve elverişli denetim kanıtını elde ederek denetim riskini kabul edilebilir bir seviyeye indirmek şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰³

Modern anlamda risk, bir fırsat olup kurum kapsamında bir bütün olarak yönetilen ve varlığı üst yönetimce kabul gören bir olgudur. Olumsuz durumlara karşı tedbir alınarak, planlanmış tedbirlerle en kısa sürede cevap vererek bunu mümkün olduğunca işletme lehine çevirmeye çalışmak gereklidir. Bu bağlamda hile riski; hileden doğan önemli yanlış beyanların finansal tablolara yansımaya olasılığı olarak tanımlanabilir. Hile riski; işletmenin doğal risk yapısı, kontrol riski veya ortaya çıkarmama riskleri ile iç içedir. Bunlar denetim riskini oluşturan faktörlerdir. Günümüzde hile riskinin hesaba katılması, ek denetim prosedürlerinin eklenmesi ve denetim kapsam ve planlarının genişletilmesini de beraberinde getirmektedir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Hasan Türedi, Ümmügülsüm Zor, Filiz Gürbüz, "Risk Odaklı İç Denetim", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:66, 2015, s. 1 – 20.

¹⁰² Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, (Çevrimiçi), <http://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>, 11 Nisan 2019.

¹⁰³ Hasan Türedi, Ümmügülsüm Alıcı, Filiz Gürbüz, "COSO Modeli: İç Kontrol Yapısı", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C:XI, No:42, 2014, s. 141 – 155.

¹⁰⁴ Özkul, **a.g.e.**, s.13-16.

ISA 240, hile risk faktörlerini, hile fırsatı konusunda bir teşvik veya baskıyı belirten ya da hile yapma fırsatı sunan olaylar veya koşullar olarak açıklarken¹⁰⁵, SAS No. 92 ise¹⁰⁶; denetçi, hileyi sürdürmek için teşvikleri / baskıları, hileyi gerçekleştirme fırsatlarını veya hile eylemini haklı çıkarmaya yönelik tutumları / rasyonelleştirmeleri belirtilen olayları veya koşulları açıklayabilir ve bu olay ve koşullar da hile risk faktörlerini meydana getirir şeklinde açıklamaktadır.

2.2.Hile Belirtileri ve Kırmızı Bayraklar

Denetçiler tarafından gerçekleştirilen hile araştırmalarında şüphe duyulan bölümlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmekte, bu şüpheli kısımların tespiti de “Kırmızı Bayrak”ların tanımlanması ve analizi aracılığıyla sağlanmaktadır. Burada amaç, hile ile ilgili olabileceği düşünülen yerlerin hile ile ilgili bağlantısını kurarak ilgili hesap ve kayıtların kontrolünü yapmaktır. Bu noktada, kırmızı bayrakları hilekârların parmak izlerine benzetebiliriz. Kırmızı bayraklar, hile hakkında bir sinyal anlamına gelip, şüphelenilen o şeyin daha fazla araştırılmasını gerektirir. Kırmızı bayraklar hile turnusolu görevi görmeyip sadece olası hile sinyallerini denetçiye aktarmaktadırlar.¹⁰⁷ Bir başka ifadeyle, kırmızı bayraklar kesin kanıtı sağlamasa da, bazı şeylerin hatalı veya hileli olabileceğinin sinyalini önceden yansıtan göstergeler olarak tanımlanabilir.

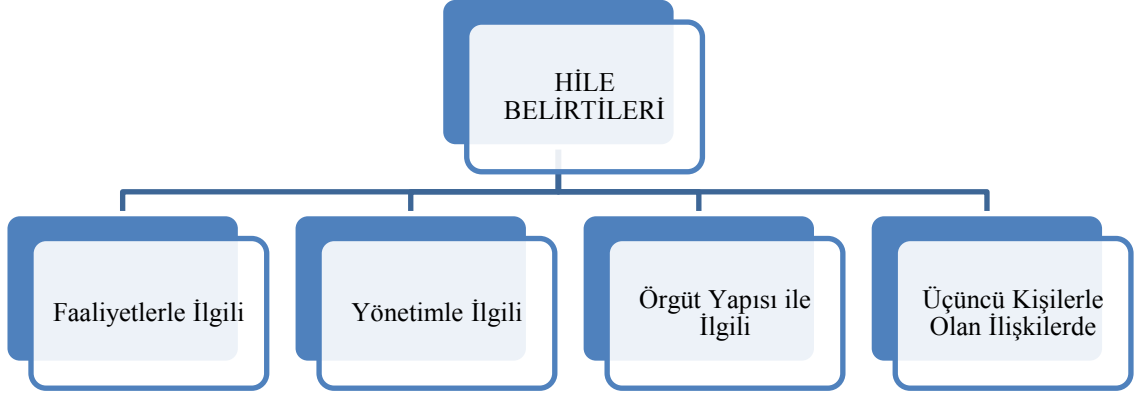
¹⁰⁵International Standard on Auditing 240, (Çevrimiçi), <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 06 Nisan 2019.

¹⁰⁶SAS No.92, (Çevrimiçi), <https://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf>, 11 Nisan 2019.

¹⁰⁷ Mithat Rasgen, “Hile Denetiminde Benford Yasası'nın Kullanılmasına İlişkin Bir Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2016, s.17.

2.2.1.Hile Belirtileri

Başlıca hile belirtileri Şekil 2.1’deki gibi sınıflandırılmıştır.

Şekil 2.1: Hile Belirtileri

Kaynak : Bozkurt, a.g.e, s.132.

2.2.1.1.Faaliyetlerle İlgili Belirtiler

Faaliyetlerle ilgili anormalliklerden (belirtiler) kasıt, işletmenin finansal tablolarının ve diğer hazırlanan raporların analizi ile tanımlanan belirtilerdir. Söz konusu belirtilerden başlıcaları aşağıdaki gibidir.¹⁰⁸

- Tablolarda yer alan sıra dışı değişiklikler,
- Kriz ortamında faaliyetlere devam etme,
- Kötü planlanan işletme stratejileri,
- Sektörde kötü şöhret,
- Yetersiz öz kaynak,
- Sürekli nakit sıkıntısı,
- Aşırı borç / faiz yapısı,
- Alacak tahsilinde sıkıntılar,
- Gelirleri aşan giderler,

¹⁰⁸ Bozkurt, a.g.e., s.132.

-Bazı ürünlere bağımlılık.

2.2.1.2.Yönetimle İlgili Belirtiler

Bu belirtiler yönetim kadrosunun davranış ve dürüstlüğüyle ilgili belirtiler olup bazıları aşağıdaki gibidir.¹⁰⁹

- Tazminat modelleri,
- Gerçek dışı kâr hedefleri,
- Agresif tutum,
- Sabıka geçmişi,
- Kumar / uyuşturucu bağımlılıkları,
- Borçlu yöneticiler.

2.2.1.3.Örgüt Yapısı ile İlgili Belirtiler

İşletmelerin örgüt yapıları da hile ile ilgili bazı belirtiler göstermekte olup bazı önemli belirtiler aşağıdaki gibidir.¹¹⁰

- İşletme yapısının karmaşıklığı,
- Uygun olmayan denetim komitesi üyeleri,
- Baskıcı yönetim,
- Eksik kontrol ve denetim faaliyetleri,
- Faaliyetlerin yüksek riskli olması,
- Üst yönetimdeki sık değişimler,
- Yetki karmaşası,
- Görevlerin ayrılığı ilkesindeki sıkıntılar,
- Varlık kayıplarındaki sıklıklar.

¹⁰⁹ Deepa Mangala, Pooja Kumari, " Corporate Fraud Prevention and Detection: Revisiting the Literature", **Journal of Commerce & Accounting Research**, C:IV, No:1, 2015, s. 52 – 62.

¹¹⁰ Davut Pehlivanlı, **Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2011, s.37.

2.2.1.4.Üçüncü Kişilerle Olan İlişkilerde Belirtiler

İş hayatının karmaşıklığı ve kalabalığı içerisinde, bir işletmenin üst yöneticileri ile üçüncü kişiler arasında oluşan dürüst veya dürüst olmayan ilişkileri izlemek oldukça güçtür. Bu noktada, bir yönetici çalıştığı işletmeyle ilgili olarak üçüncü bir kişiyle anlaşarak çok kolay bir şekilde hile yapma yolunu seçebilir. Bu gibi durumlara bazı örnekler şu şekildedir.¹¹¹

- Denetçilerde meydana gelen sık değişim,
- Önceki ve şu anki denetçiler arasındaki işletmeyle ilgili uyuşmazlıklar,
- Yönetimce, bağımsız denetçilere karşı sergilenen olumsuz tutum,
- Kamu kurumları ile yaşanan sorunlar,
- Maliye ile ilgili sıkıntılar,
- Denetçilerle işbirliği yapma konusundaki isteksizlik,
- Denetimlerin tamamlanması hususunda yönetim tarafından ortaya konulan amaçsız zaman kısıtlamaları,
- Bağımsız denetçiler ile yöneticiler arasında sık meydana gelen anlaşmazlıklar,
- İşletme için risk oluşturan ve devam eden hukuki davalar,
- Çok sayıda farklı banka ile çalışma,
- Yönetimin sağladığı çelişkili kanıtlar,
- Ortaklara verilen gerçekçi olmayan bilgiler,
- İşletmenin çalıştığı finans kurumları ile olan anlamlı ilişkiler.

¹¹¹ Bozkurt, a.g.e., s.136.

2.2.2.Kırmızı Bayraklar

Kırmızı bayraklar **Şekil 2.1**'de sınıflandırılan hile belirtilerinden daha geniş bir kavram olup, denetimle ilgili her alanda denetçinin karşısına çıkabilecek, bu nedenle de denetimin her aşamasında göz önünde bulundurulması gereken anormalliklerdir.

Söz konusu hile olduğu zaman, ortada kesin bir sihirli çözüm yoktur. Bununla birlikte, hile riskini azaltmaya ve daha önce önleme veya tespit edilme şansını arttırmaya yardımcı olabilecek ihtiyatlı önlemler mevcuttur. Kuzey Amerika, Avrupa ve Uzak Doğu'da 100 yılı aşkın süredir hile denetimi üzerine yapılan araştırmalar ve tecrübeler, hileye karşı bir dizi yaklaşımı ortaya koymuş olup buna kırmızı bayrak sistemi denmektedir. Bu sistem, pratik, verimli ve ampirik açıdan test edilmiştir. Bu açıdan, hilenin başarılı bir şekilde önlenmesinin ya da başladıktan sonra mümkün olan en kısa sürede tespit edilebilmesi için, bir şirketin zamanında "Kırmızı Bayraklar" olarak bilinen olası dolandırıcılık göstergelerini belirleme, analiz etme ve çözme kapasitesine sahip olması gerekmektedir.¹¹²

Kırmızı bayraklar yönetim hilesi riskini artırabilecek olaylar, koşullar, durumlar, baskılar, fırsatlar, tehditler veya kişisel özellikler olarak da tanımlanabilir. Kırmızı bayraklar her zaman hilenin varlığını göstermese de, hile olaylarında yaygın olarak bulunduğu inanılan koşullar olup bu nedenle şüphenin garanti altına alınabileceğini öne süren ön belirtilerdir. Yönetimin yaşam tarzındaki değişkenler ve değişiklikler, ikramiye tazminat programları ve iç denetim departmanındaki zayıflıklar, hileli finansal raporlamanın göstergesi olabilse de söz konusu kırmızı bayrakların bunlarla sınırlı olmadığı tabiidir. Kırmızı bayraklar, hile denetiminde kullanılan erken uyarı sistemidir.¹¹³

Literatürde ve çeşitli araştırmalarda belirlenen farklı kırmızı bayraklar mevcut olsa da, SAS No.82'de denetçilere yol göstermek açısından 25 farklı kırmızı bayrak belirtilmiştir. Buna paralel olarak, denetçiler, hile risk faktörlerinin yüksek olduğu

¹¹² Rodney T.Stamler, Hans J.Marschdorf, Mario Possamai, **Fraud Prevention and Detection Warning Signs and Red Flag System**, New York, CRC Press, 2014, s.4.

¹¹³ C.Koornhof, D.du Plessis, "Red Flagging as an Indicator of Financial Statement Fraud: The Perspective of Investors and Lenders", **Meditari Accountancy Research**, C:VIII, No:1, 2000, s. 69 – 93.

durumlarda daha dikkatli davranmalı ve hile risk faktörlerini de kategorik olarak incelemelidirler.

İlgili standart, denetçilere her denetimde potansiyel hileyi nasıl değerlendirmeleri gerektiği konusunda yol göstermeyi hedeflese de, hileyi tespit etmedeki sorumluluklarını artırmaya yönelik bir çaba göstermemektedir. Bu nedenle hem denetçilerin hem de üçüncü kişilerin, finansal tablo hileleriyle ilgili erken uyarı göstergelerinin hangilerinin diğerlerine göre görece daha önemli olduğuna ilişkin daha fazla bilgiye sahip olmaları, muhtemel hilenin tespiti ve engellenmesi hakkında gerekli olmaktadır. Kategorilere göre ayrılmış kırmızı bayrakların başlıcaları **Tablo 2.1**'de gösterilmiştir.¹¹⁴

¹¹⁴ H.Ali Ata, Mustafa Uğurlu, M.Özgür Altun, "Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:VIII, No:1, 2009, s. 215 – 230.

Tablo 2.1: SAS No. 82’de Belirlenen Kırmızı Bayraklar

Yönetimin Kontrol Çevresi Üzerindeki Etkisi	Operasyonel ve Finansal İstikrar Özellikleri	Endüstri Koşulları
Bir işletmenin yanlış muhasebe uygulamalarına bağlı olarak önemli tazminat ve cezalar ödemesi.	Hata ihtimali yüksek hesapların varlığı.	Yüksek rekabet ya da pazar doygunluğunu ile azalan marjlar.
Yönetimin iç kontrol ile ilgili ilişkilerindeki başarısızlıklar.	İşletmenin bağlı şirketleriyle anlamlı seviyede ticari ilişkilerinin bulunması.	İşletmenin küçülen bir sektörde yer alması.
Bir işletmede üst yönetimin yüksek ciro elde etmesi.	İşletme aktiflerinin aşırı düzeyde olması.	İşletmenin sektördeki hızlı gelişmelere ve teknolojik değişimlere ayak uyduramaması.
Denetçi yönetim ilişkisindeki gerilim.	İşletmenin sürekli olarak teşvik olanaklarından yararlanması.	
Geçmiş mevzuat ihlalleri.	İşletmenin zayıf finansal durumuna rağmen başarılı sonuçlar elde etmesi.	
	Borçlara aşırı bağımlılık.	
	İşletmenin aşırı karmaşık organizasyon yapısı.	
	Yönetimin kontrol ve denetim konusundaki sıkıntıları.	
	İşletmenin negatif nakit akışlarına rağmen pozitif kazanç göstermesi.	
	İşletmenin sektöre oranla yüksek büyüme ve kârlılık sağlaması.	

Kaynak :Uğurlu ve Altun, **a.g.e.** s.218-219.

Yine bir başka etken olarak, küreselleşmeyle beraber gelen ve birbiri ardına gerçekleşen ekonomik skandallar denetim makamlarının büyük kayıplara maruz kalmadan önce hile ve manipülasyon tespitine dikkat çekmiştir. Geçmişte meydana gelen hile ve manipülasyon incelemeleri üzerine, birçoğunun benzer semptomlardan sonra ortaya çıktığı görülmüştür. Bu semptomlara, zayıf yönetim yapısına sahip

şirketlerde ise daha sık rastlanılmaktaydı. Her ne kadar kesin olarak hile denilemese de, bu belirtiler kırmızı bayrak olarak rapor edilmiştir. Buradan hareketle kırmızı bayraklar, “şirketin iş ortamında mevcut olan ve finansal tabloların kasıtlı olarak yanlış beyan edilme riskini daha yüksek gösterebileceğini belirten olası semptomlar” olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası muhasebe kuruluşları, hileli faaliyetlerle ilgili işaretlere sahip olduklarından düzenlemelerinde kırmızı bayrakları kullanmaktadırlar. Bu bağlamda, literatürde birçok kırmızı bayrak tanımı ve sınıflandırması olmasına karşılık; SAS No.82, 99 ve ISA 240 bu düzenlemeler konusundaki en önemli standartlardır. En çok kabul görenlerinden biri de 2003 yılında Federal Ticaret Komisyonu (Federal Trade Commission) tarafından düzenlenen Adil ve Doğru Kredi İşlemleri Yasası (FACTA)'dır. FACTA, kırmızı bayrakları aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır.¹¹⁵

- Müşteri geri dönüş ajanslarından alınan uyarı ve bildirimler,
- Şüpheli belgeler,
- Şüpheli personel tanımlamaları,
- Muhasebedeki sıra dışı hareketler,
- Müşterilerden, yakalanan suçlulardan ve kanun uygulayıcı makamlardan alınan bildirimler,

şeklinde olup, FACTA tarafından finansal durum hakkındaki kırmızı bayraklar şu şekilde sınıflandırılmıştır.

- Sıra dışı pozitif finansal veriler,
- Normalden düşük borç tahsilat oranı,
- Daha önceden iflas etmiş şirketlerden gelen yönetim kadrosu,
- Zayıf nakit akışları,
- Şirketin aşırı borçlanması,
- Kazanç hedeflerinin fazla tutarlı bir şekilde yerine getirilmesi,

¹¹⁵ Elif Yücel, “Effectiveness of Red Flags in Detecting Fraudulent Financial Reporting: An Application in Turkey”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:60, 2013, s. 139 – 158.

- Şirketin hedeflerine ulaşması için şüpheli gelir tanımları,
- Gelir politikalarındaki önemli değişiklikler.

Singleton vd., yaygın şekilde görülen ve varlıkların kötüye kullanımında doğan kırmızı bayrakları aşağıdaki şekilde sıralamıştır.¹¹⁶

- Kişilerin davranışlarındaki değişim,
- Göz temasından kaçınma,
- Artan sinirlilik,
- Düzensiz iş geçmişi,
- Karakter problemleri,
- Sürekli öfke,
- Başkalarını suçlama eğilimi,
- Hayat tarzındaki normal dışı değişimler.

Son olarak, ACFE 2018 yılı raporunda hilenin kırmızı bayraklarını sınıflandırmış olup; davaların en az %85'inde en az bir tane davranışsal kırmızı bayrak sergilediğini, vak'aların %50'sinde ise en az iki tane davranışsal kırmızı bayrak sergilediklerini ortaya koymuştur. ACFE, 2008'den beri yapmış olduğu çalışmalara dayanarak hazırlamış olduğu çalışmasında 6 adet davranışsal kırmızı bayrak belirlemiş olup, söz konusu belirtiler aşağıdaki gibidir.¹¹⁷

- Ortalamanın ötesinde bir yaşam tarzı,
- Finansal zorluklar,
- Satıcı / müşteri ile sıra dışı yakın ilişkiler,
- Kontrol problemleri ve görev / sorumluluk paylaşımındaki gönülsüzlük,
- Boşanma ve aile problemleri,
- Etik dışı tutum ve davranışlar (Wheeler - dealer attitude)

¹¹⁶ Tommie W.Singleton et.al, **a.g.e.**, s.127-128.

¹¹⁷ ACFE, **Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse**, (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, 03 Nisan 2019

2.3.Hilekâr Profili

Yapılan hile denetimleri sırasında, denetçilerin göz önünde bulundurmaları gerekli unsurlardan biri de, hilekârların sergiledikleri özelliklerdir. Buna hile yapanın karakteristik özellikleri adı verilmektedir. Uzun yıllardan beri yapılan araştırmalar neticesinde hile yapanlar üzerinde yapılan çalışmalarda kesin olmasa da ortaya bir hilekâr profili konmuştur.¹¹⁸

ACFE'nin en son yayınladığı 2018 raporunda, yapılan araştırma sonucunda bu özelliklerin aşağıdaki gibi olduğu tespit edilmiş olup çalışmada 2017 yılında yapılan "Global Hile Anketi" ne katılan 41.573 sertifikalı hile denetçisine hile ile ilgili 76 soru sorularak elde edilen cevaplardan çeşitli veriler elde edilmiştir.

Tablo 2.2: Hilekârın Pozisyonu

	Vak'a Yüzdesi(%)	Verilen Ortalama Zarar
Çalışan	44	50.000 \$
Müdür	34	150.000 \$
İşletme Sahibi	19	850.000 \$
Diğer	3	189.000 \$

Kaynak :ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Tablodan görüleceği üzere, hilekârın yetki düzeyi ile hilenin boyutu arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Bu durum da, işletme sahiplerinin hileyi gerçekleştirmek ve gizlemek için daha fazla teknik bilgiye sahip olmaları veya yetkilerini yapmış oldukları hileyi gizlemede kullanmalarından kaynaklanabilir.

¹¹⁸ Bozkurt, a.g.e., s.78.

Tablo 2.3: Hilekârın İşletmede Çalışma Süresi

	Vak'a Yüzdesi	Verilen Ortalama Zarar
1 Yıldan Az	9	40.000 \$
1-5 Yıl Arası	44	100.000 \$
6-10 Yıl Arası	23	173.000 \$
10 Yıldan Fazla	24	241.000 \$

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Tablo 2.3'de, hilekârın işletmede çalıştığı yıl arttıkça, hile kaynaklı verdiği zararın da artma eğiliminde olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 2.4: Hilekârın İşletmede Çalıştığı Departman

Departman	Vak'a Sayısı	En Yüksek Orana Sahip Hile
Muhasebe	290	Çek ve Ödemeler Üzerinde Oynama (%30)
Operasyon	266	Yolsuzluk (%36)
Üst Yönetim	223	Yolsuzluk (%62)
Satış	216	Yolsuzluk (%34)
Müşteri Hizmetleri	155	Elden Ödeme (%31)
Satın Alma	94	Yolsuzluk (%77)
Finans	110	Yolsuzluk (%37)
İdari Destek	147	Hileli Faturalama (%33)

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Tablo 2.5: Hilekârın Cinsiyeti ve Verdiği Zarar

Hileyi Yapanın Cinsiyeti	%	Verilen Ortalama Zarar
Erkek	69	156.000 \$
Kadın	31	89.000 \$

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Yapılan araştırmada, erkeklerin kadınlara göre neredeyse iki kat fazla hile yaptıkları, yine erkeklerin hile nedeniyle verdikleri zararın 156.000 \$, kadınların verdikleri zararın ise 89.000 \$ olduğu görülmüştür. Ayrıca erkeklerin kadınlara göre hile yapma oranının oldukça yüksek olması dikkat çekicidir.

Tablo 2.6: Hilekârın Yaş Dağılımı

Yaş Aralığı	Vak'a Yüzdesi (%)	Verilen Ortalama Zarar
26'dan Küçük	5	23.000 \$
26-30 Arası	10	40.000 \$
31-35 Arası	15	100.000 \$
36-40 Arası	19	100.000 \$
41-45 Arası	19	200.000 \$
46-50 Arası	14	250.000 \$
51-55 Arası	9	237.000 \$
56-60 Arası	6	480.000 \$
60'tan Büyük	3	355.000 \$

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

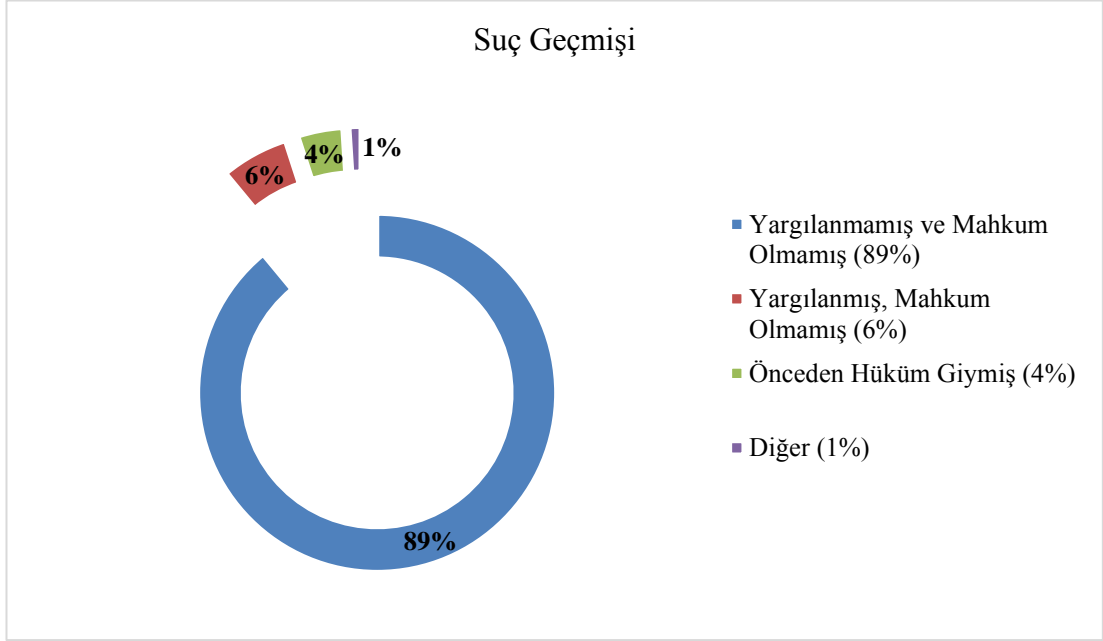
Hile yapma eğilimi hilekârın yaşı ile paralel bir şekilde artmasına karşılık, 30 yaş ve altındakilerin en az kayba sebep olduklarını göstermektedir.

Tablo 2.7: Hilekârın Eğitim Seviyesi

Mezuniyet	Vak'a Yüzdesi	Verilen Ortalama Zarar
Lise Mezunu veya Altı	24	75.000 \$
Üniversite Terk	15	130.000 \$
Üniversite Derecesi	47	160.000 \$
Lisansüstü Derecesi	14	230.000 \$

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Tablo 2.7, hilekârın eğitim seviyesi ile hilenin büyüklüğü arasında bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Lisansüstü derecesine sahip olanların en büyük zarara neden oldukları gözlemlenmiştir. Bu veriler, yüksek derecede eğitilmiş hilekârların, hile işlemlerinde daha etkili olmalarını sağlayan üstün teknik becerilere veya bilgilere sahip olduğunu gösterebilir, ancak muhtemelen hilekârın yetki durumundan da etkilenmektedir. Daha yüksek eğitilmiş bireyler, bir kurum içinde daha yüksek pozisyonlara sahip olma eğilimindedirler. Örneğin, yapılan çalışmada üniversite veya yüksek lisans derecesine sahip olanların yaklaşık % 68'ini yöneticiler ya da işletme sahipleri oluşturmaktadır.

Şekil 2.2: Hilekârın Suç Geçmişi

Kaynak : ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

Araştırmada, hilekârların büyük bir çoğunluğunun daha önceden herhangi bir hile suçuna bulaşmadıkları görülmüştür. 2018'deki hilekârlardan sadece % 4 gibi küçük bir oranı, önceden mahkûmiyet almışlardır. Bu durum bize hilekârların büyük bir kısmının ilk kez suç ile karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

2.4.Hile Riskinin Önlenmesi

Hilenin ortaya çıkarılması için gerçekleştirilen iç kontroller, bağımsız denetimler, vergisel denetimler, dış denetimler, çeşitli yazılımlar, bunu kullanabilen nitelikli personelin ve harcanan zaman gibi değişkenlerin maliyeti, hileyi önlemek için önceden alınan önlemlerin maliyetinden oldukça yüksektir. Literatürde hilenin önlenmesi konusunda çeşitli görüş ve öneriler mevcuttur.

Hilenin yapılmasının altında öncelikle çeşitli psikolojik etmenler yatmaktadır. Hileyi önlemek için de öncelikle bu psikolojik nedenleri anlayarak buna göre gerekli ve uygun tedbirleri almak çok daha verimli sonuçlar verecektir. Murphy ve

Dacin¹¹⁹'e göre; kişilerin hile yapmalarının nedeninin altında yatan altı adet karakteristik özellik, hile ile ilgili durumların ahlaki yoğunluğuna etki etmektedir. Bunlar;

- 1-Eylemlerin sonuçlarının büyüklüğü,
- 2-Eylemin ahlâksızlığı hakkında toplumun kanısı,
- 3-Eylemin gerçekleşme ve bir etki yaratma olasılığı,
- 4-Sonuçların zamansal aciliyeti,
- 5-Mağdurların hilekâra olan yakınlığı,
- 6-Etkinin yoğunluğu veya etkilenen insan sayısı.

Pehlivanlı'ya göre;¹²⁰ hilenin önlenmesinde kullanılan yöntemler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- Sürpriz denetimler,
- Gözetimler (Kamera sistemleri gibi)
- Duran varlık ve stokların fiziki takibi,
- Seyahat ve personel giderlerinin kontrolü,
- , -Bordro bilgilerinin kontrolü,
- Satıcıların kontrolü ve banka mutabakatları,
- İhbar hattı uygulamaları.

Özkul ve Özdemir¹²¹, verimli bir hile önleme programının bir defaya mahsus olmadığını, bunun belirli bir zaman içerisinde tasarlanması ve uygulanmasının gerekli olduğunu belirtmekte, hile önleme programının başarısının, devamlı iletişim

¹¹⁹ Pamela R.Murphy, Tina Dacin, " Psychological Pathways to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations", **Journal of Business Ethics**, C:CI, No:4, 2011, s. 601 – 618.

¹²⁰ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.45-48.

¹²¹ Özkul, **a.g.e.**, s.85-100.

ve güçlendirmeye bağı olduğunu vurgulamaktadır. Hilenin önlenmesine dair birçok unsur bulunsa da başlıcalarının aşağıdaki gibi olduğu ifade edilmektedir.¹²²

-İnsan Kaynakları Prosedürleri: Bu tedbir; çalışan referanslarının detaylı şekilde araştırılması, geçmiş iş tecrübelerinin analizi, personele verilen hile eğitimleri, performans ve ücretlendirme programlarının değerlendirilmesi ve işten ayrılma görüşmelerinin personelle birebir yapılarak bunun altında yatan nedenlerin değerlendirilmesi süreçlerinden oluşmaktadır.

-Yetki Sınırları: Bir çalışanın yetki seviyesi onun sorumluluk seviyesine eşit olduğu zaman hile daha az görülmekte, yetkisi gerekli sınırları aştığında ise hile yapması kolaylaşmaktadır.

-Gözetim: Gelişen teknolojiyle birlikte, kameralar, mikrofonlar çeşitli izleme sistemleri ile beraber, personelin ve işletmenin değerli varlıklarının takibi, hilenin yapılması ihtimalini de azaltacaktır.

-Sürpriz Denetimler: Çalışanlardan habersiz şekilde yapılan denetimler, personel üzerindeki baskıyı artırarak, hile yapan kişilerin buna önceden hazırlanmalarını engelleyerek hile olasılıklarını düşürecektir.

-Yasal Takibat: İşletmede hile yaptığı kesinleşen personele yasal yaptırımların sonuna kadar uygulanması, hile yapmanın sonuçlarını diğer personelin de görmesini sağlayarak bunun olası sonuçlarının ortaya koyar.

-Düzenli Denetimler: Düzenli denetimlerin yapılması, personele işletmeden belirli aralıklarla denetimin yapıldığı bilincini vererek hileyi önler. İç denetim ve denetim komitesi, olası hileli finansal raporlamanın önlenmesi için iç kontrolü etkin bir biçimde sağlayarak bunun önüne geçebilir.

-ACFE'nin Hile Önleyici Kontrol Testi: ACFE'nin hazırlamış olduğu bu testi uygulayarak, işletmeler bazı tedbirleri önceden alma fırsatını yakalarlar.

¹²² Yusuf Dinç, Selim Cengiz, "Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği ", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:V, No:1, 2014, s. 221 – 236.

Bozkurt ise; hile eyleminin ondan beklenen yararın, zararını aştığı süre boyunca gerçekleşmeye devam edeceğini, bu bakımdan hilekârın yakalanacağı zaman katlanacağı maliyetin bu faydayı aşacağını bilmesi gerektiğini, bu önlemlerin de hilenin gerçekleştirilmesini azaltacağını belirtmektedir.¹²³

Bu noktada hilenin azaltılmasına yönelik diğer başlıca önlemler şu şekilde sıralanabilir.

-Dürüst Kişilerin İşe Alınması ve Hileden Kaçınma Eğitimleri: Bunun için, işle alınacak kişilerin borç durumları, geçmiş yaşamı, referansları, adli sicil kaydı, zararlı alışkanlıklarının araştırılması gibi ön değerlendirmeler, işletmeye gelecek konusunda fikir sağlar. Ayrıca, şirket tarafından oluşturulacak hileye yönelik bir eğitim politikası da, ileride yapılması muhtemel hileli işlemlerin azalmasında olumlu rol oynayacaktır.

-Olumlu Bir Çalışma Ortamının Oluşturulması: İşletmede pozitif bir ortam oluştuğunda, çalışanların işletmeye bağlılığı ve morali de artarak, hile yapılma olasılığı düşmektedir. İşletmedeki olumsuz davranışlara örnek olarak; tepe yönetimin dürüst davranışlara itibar etmemesi, personel arası haksızlıklar ve ayrımlar, yetersiz ücret ödemeleri, katı kurallar, zayıf terfi sistemi, katılımcı olmayan bir yönetim gibi örnekler verilebilir.

-İşletme Etik Kurallarının Geliştirilmesi: Personele, etik kültürünü aşılıyarak, doğru ve yanlış konusundaki çizgiyi göstermek işletmeye hile alanında olduğu kadar birçok alanda da avantaj sağlar.

-Çalışanlara Destek Programları: Çalışanlara birçok konuda destek olarak, hile üçgeninin baskı unsurunu hafifletmek, yönetimlerce yapılması gereken bir davranıştır. Örneğin, stres altındaki çalışanları izlemek, sorunları olan çalışanlara yakın davranmak gibi önlemler baskı unsurunu da hafifletecektir.

Bir işletme içindeki hileyi önleme ile ilgili sorumluluklar yönetim kurulu, denetim komitesi ve iç denetim arasında paylaşılmaktadır. İlk olarak, yönetim kurulu, hilenin erken tespit edilmesi ve önlenmesi mekanizmalarının uygulanması

¹²³ Bozkurt, a.g.e., s.400-413.

konusunda nihai sorumluluğa sahiptir. ISA 240'a göre yönetim kurulu, uygun muhasebe politikalarını uygulayarak ve koruyarak hilenin önlenmesinden ve tespitinden sorumludur. Ayrıca, özenli bir şekilde planlanmış bir iletişim ve eğitim programı, çalışanların profesyonel hile ile ilgili kontrollerle ilgili yükümlülüklerine ilişkin algılarını da artıracaktır. Son olarak, personelin hareket ve yaşam tarzındaki değişiklikler de birer erken uyarı sistemi olarak algılanarak, hilenin yapılmadan önlenmesi açısından önemlidir.¹²⁴

Doğan ve Nazlı tarafından yapılan hilenin önlenmesine yönelik araştırmanın neticesinde; işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sisteminin muhasebede hile yapılma riskini azalttığı, hileye neden olan baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurlarının yöneticiler tarafından ortadan kaldırılmasının hile yapılma riskini azaltacağı, işletme yöneticilerinin muhasebede hile olayları karşısında caydırıcı cezalar uygulaması gerektiği, işletme yöneticilerinin değişikliklere ve yeniliklere açık olmamasının hile riskini artıracacağı, işletme yöneticilerinin yeterli muhasebe eğitiminin olmamasının muhasebedeki hile riskini artıracacağı, yöneticilerin personelini gerekli eğitime tabi tutması, seminer, panel ve konferanslar hazırlanarak bilgi düzeylerinin artırılmasının hile yapma teşebbüslerinin azaltılmasını sağlayacağı, geçmişte karanlık ve sabıkalı yöneticilerin hile riskini artıracacağı ve işletme yöneticilerinin personeli işe alırken kişilerin özel hayatını da dikkate alması gerektiği sonuçlarına varılmıştır.¹²⁵

Hilenin önlenmesine yönelik tedbirler işletmelere göre değişse de temel unsurları; dürüst kişilerin işe alınması, çalışma ortamının düzeltilmesi, etik kuralların oluşturulması, çalışanlara destek programları, çalışanların gözlemlenmesi, ihbar hatlarının kurulması ve cezalandırma korkusunun yayılması şeklinde özetleyebiliriz.¹²⁶

¹²⁴ Daniela Petraşcu, Alexandra Tieanu, "The Role of Internal Audit in Fraud Prevention and Detection", **Procedia Economics and Finance**, No:16, 2014, s. 489 – 497.

¹²⁵ Zeki Doğan, Elif Nazlı, "Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:VIII, No:4, 2015, s. 195 – 212.

¹²⁶ Mahmut Yardımcıoğlu et. al., "Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri Ve Örnekleri", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:IV, No:2, 2015, s. 171 – 188.

Diğer yandan, Yılmaz, Ataman ve Ayboğa yaptıkları çalışmada, çeşitli katılımcılara uyguladıkları anket aracılığıyla hilenin önlenmesi konusunda şu sonuçlara varmışlardır.¹²⁷

-İşletmede hile politikasının bulunması hileyi önlemede etkilidir.

- Etik politikasının hile içeren davranışları belirlemesi ve çalışanların bu tip davranışları fark etme olasılıklarının artması sonucu, etik politikası olan işletmelerde daha fazla oranda hile tespit edildiği düşünülmektedir.

- Hile risk değerlendirmesi neticesinde hilelere ilişkin kırmızı bayrakların kontrollerinin, işletmede meydana gelen hilelerin tespitini artırdığı gözlemlenmiştir.

- Personel sayısının sıklıkla değiştiği işletmelerde her çalışanın bu konuda eğitim almasını sağlamak, hile ile mücadele konusunda bir kültür oluşturmak için önem taşımakta olup hilenin önlenmesi bakımından da önemlidir.

-İç denetim birimi etkin olan işletmelerde hile incelemeleri daha derine inilerek detaylı şekilde araştırıldığından, hilenin tespit edilebilme olasılığını ve tutarını da artırmaktadır. Bu da dolaylı olarak personel üzerinde caydırıcı etki oluşturmaktadır.

- İşletmede özel hile denetim birimlerinin kurulması, hem hilenin tespiti hem de caydırıcılığı bakımından önemli bir yere sahiptir.

-Etik hattı olmayan işletmelerde ise daha yüksek hile kayıpları olası görülmektedir.

Sonuç olarak, hile önleme mekanizmaları arasında yer alan hile politikası, etik ve davranış politikası, hile risk değerlendirmesi ve verilen eğitimler ile işletmede tespit edilen hile sayısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve genellikle bu uygulamaların var olduğu işletmelerde nispeten daha çok hile tespit edildiği görülmüştür.

¹²⁷ Gökhan Yılmaz, Başak Ataman, Hanifi Ayboğa, "Hile Önlenme ve Tespit Etme Yöntemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Araştırması", **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018, s. 646 – 664.

Hileyi en başından durdurmak amacıyla uygulanan bu yöntemlerin neden daha fazla hile ortaya çıkardığının açıklaması olarak, bu tür önleme mekanizmalarının uygulanmadığı işletmelerde, hile konusundaki algının daha az olması, bundan dolayı çalışanların hangi durumların hileli hangilerinin ise hilesiz olduklarının tam olarak bilmemeleri, işletmedeki denetimlerin hileye yönelik olmaması, işletmenin tümüne yönelik tepe yönetimin hile hakkında net bir yaklaşım ortaya koymaması gibi nedenlerinden ötürü hilenin uzun süre ortaya çıkarılmadığı söylenebilir.¹²⁸

2.5.Hile Riskinin Ortaya Çıkarılmasında Başlıca Yaklaşım ve Teknikler

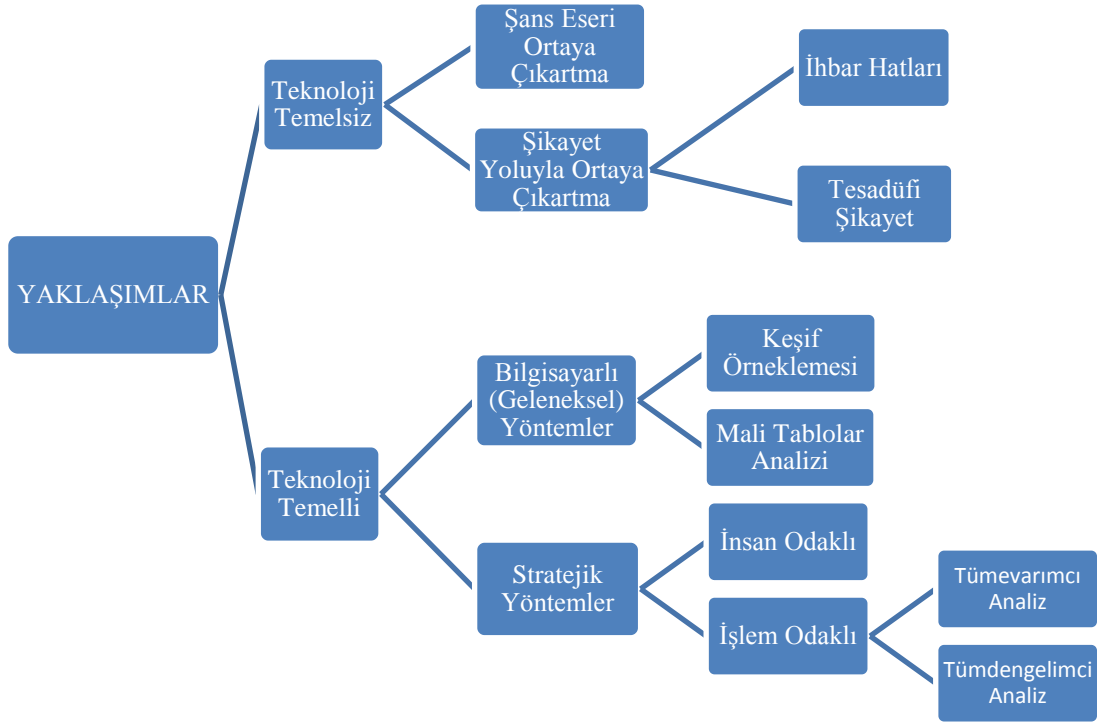
Hilenin ortaya çıkarılmasında başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; teknoloji temelli ve teknoloji temelsiz yaklaşımlardır. İlgili yaklaşımların temel olarak şematize edilmiş hali aşağıdaki gibidir.¹²⁹

Şekil 2.3'te; hileyi ortaya çıkarmada kullanılan teknoloji temelsiz yaklaşımlar şans eseri ve tesadüfi şekilde tespit edebilme şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. Şans eseri ortaya çıkarma, günümüzde kullanılan aktif yaklaşımlara nazaran pasif bir tutum olup, ihbar hatları işletmeye hileye ilişkin ipuçları sağlayarak hilenin tespit edilebilme olasılığını yükseltmektedir.

Teknoloji temelli yaklaşımlarda ise; çeşitli yazılımlarla geliştirilen bilgisayarlı yöntemler ve tümevarımcı ya da tümdengelimci yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.

¹²⁸ a.e., s.662.

¹²⁹ Bozkurt, a.g.e., s.173.

Şekil 2.3: Hileyi Ortaya Çıkarmada Temel Yaklaşımlar

Kaynak : Bozkurt, a.g.e, s.173.

Leonard Vona'ya göre¹³⁰; denetçilerin hileyi ortaya çıkarma sürecinde hakim olmaları gerekli 3 temel unsur bulunmaktadır.

-Farkındalık Unsuru: Hilekârın hileyi yaparken gerçekleştirdiği işlemleri gizlemek için yapılan stratejileri ve kırmızı bayrakların farkındalığını belirtmektedir.

-Teori Unsuru: Denetçinin, hilenin tanımlarına ve fırsat, baskı ve haklı göstermeden oluşan hile üçgeninin unsurlarına hakim olmasıdır.

-Metodoloji Unsuru: Hilenin amacını tanımlayarak, hile riskine hakim olma ve en sonunda da gerekli soruşturmayı yürüten yönetsel süreçtir.

Hilelerin yapılış şekli ve yöntemleri çok çeşitli olduğundan dolayı, işletmelerin hile ile mücadele etmesinde olmazsa olmaz şartı doğru stratejiyi

¹³⁰ Leonard W.Vona, **Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program**, New Jersey, Hoboken New Jersey: John Wiley and Sons, , 2012, s.169-176.

belirlemektir. Bilindiği üzere etkin mücadele için birçok yöntem bulunsa da, yönetim kurulunun belli aralıklarla toplanması, denetim komiteleri, ihbar hatları kurulması, personele kırmızı hat sağlanması, daha kaliteli denetimler için maliyet artışlarına katlanma, hile denetimini iyi bilen bağımsız denetçilerle çalışma, ilgili yasalar ve meslek kuruluşlarıyla da hileye karşı önlem alınmalıdır. Yargının hileyi soruşturabilmesi için gerekli zaman ve bütçe ayrılmalı, ihbarlar dikkate alınmalı, istatistiksel modeller ve bilgisayar destekli modeller sınırlı bir şekilde de olsa kullanılmalı, muhasebecilere hile eğitimleri verilmesi ve bu noktada TÜRMOB'un insiyatif alması, etik kültürünün geliştirilmesi, mali başarılarla bağlı ödülardan vazgeçilmesi, denetim firmalarının zorunlu rotasyon uygulaması gibi bileşenler topluca uygulandığında çok daha verimli sonuçlara ulaşılacaktır.¹³¹

Gosset ve Hyland'a göre ise; hilenin tespiti için kullanılabilecek birçok farklı yaklaşım ve yaklaşım kombinasyonu olmakla beraber 3 temel yaklaşım mevcut olup bunlar; öğrenilen, öğretilen ve araştırma üzerine ortaya çıkan hilelerdir.¹³²

2.5.1.Klasik Yöntemler

Klasik denetim yöntemleri hilenin tespit edilmesi konusunda pasif bir yaklaşım sergilemektedir. Pasif yaklaşımdan kasıt; klasik denetim anlayışında sadece işletmelerin iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi, hile araştırmasının ise sadece bu yönde bir istek veya ihbar olduğunda yapılmasıdır. Bu yöntemde, yapılan denetimlerde işletmenin veri tabanının hepsini analiz etmek ve değerlendirmek zaman, parasal maliyet ve fazladan işgücüne sebep olacağından ötürü örneklem yöntemi ile seçilmiş bir takım veri kümesi üzerinde denetim yapılmaktadır.¹³³ Dolayısıyla bu yöntem aktif bir yaklaşım sergilememekte, denetim esnasında herhangi bir olumsuzlukla karşılaşılması durumunda hile ortaya çıkmaktadır. Bunun da günümüz karmaşık işletme koşullarında oldukça yetersiz olduğu açıktır.

¹³¹ Canol Kandemir, Şenol Kandemir, "Muhasebe Hilelerini Önlemede Çözüm Yolu Olarak Kullanılacak Stratejilerin Bileşenleri", **Mali Çözüm Dergisi**, 2012, No:111, s. 15 – 41.

¹³² Phil Gosset, Mark Hyland, "Classification, Detection and Prosecution of Fraud on Mobile Networks", **Proceedings of ACTS Mobile Summit**, Haziran 1999, Sorrento, İtalya.

¹³³ Yıldırım Ercan Çalış, Emrah Keleş, Ahmet Engin, "Hilenin Ortaya Çıkarılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2014, No:63, s. 93 – 108.

2.5.1.1.İç Denetim

Denetleyen kişinin niteliğine göre denetim; iç denetim, kamu denetimi ve bağımsız denetim şeklinde bir sınıflandırmaya tabidir. Yönetimsel bir faaliyet olarak kabul edilen, işletme ve örgütlerine kendi personeli aracılığıyla yapılan denetime iç denetim adı verilmektedir. Bu noktada, özel sektörde yer alan bağımsız denetim ile kamuda yer alan ve yine farklı kamu otoritelerince gerçekleştirilen dış denetimlerden ayrılmaktadır. İç denetimde mali ve mali olmayan işlemler bir arada değerlendirilir. İç kontrolde, her alt birim kendisini ve birbirlerini denetlemektedir ve bu nedenle iç kontrol ile iç denetim işletmedeki iç kontrolün önemli bir parçasını oluşturur. İç denetimin amacı; işletme varlıklarının korunup korunmadığını ve işletme faaliyetlerinin belirlenen politikalarla olan uyumunu araştırmaktır. Mali denetim, uygunluk denetimi, bilgi teknolojileri denetimi gibi denetimler aracılığıyla işletmeye artı değer katmaktadır. Kamu kurumlarında ise 5018 sayılı kanun ile İç Denetim Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.¹³⁴

Hilenin tespiti açısından etkili bir iç denetim sisteminin varlığı ile;

-Finansal tablolarda yer alan kalemlerin güvenilirliğini sağlamak,

-İşletme aktiflerinin suistimallere karşı korunmasını sağlamak,

-İşletme kaynaklarının etkin ve ekonomik korunmasına yardımcı olmak,

suretiyle işletme çeşitli hile ve olumsuzluklara karşı korunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, işletmelerde iç kontrol sisteminin zayıf olması, hileler ve hatalar sonucunda ortaya çıkan muhasebe skandallarının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.¹³⁵

İç denetim işletme içi bir güvence ve danışmanlık hizmetidir ve en basit ifadeyle işletmede tüm faaliyet ve işlemlerin olması gerektiği gibi yürütülüp yürütülmediği ile ilgilidir. Bununla birlikte; işletme içindeki risklere odaklanan ve işletmeyi her türlü hata, hile, yetkilendirme, raporlama ve bilgi işlem gibi konularda meydana gelebilecek sorunlara karşı koruyacak bir yapı olan etkin bir iç kontrol ise,

¹³⁴ Bayram Aslan, "Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim", **Sayıştay Dergisi**, 2010, No:77, s. 63 – 86.

¹³⁵ Metin Atmaca, "Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, 2012,C:XIV, No:1, s. 191 – 205.

iç denetimin amacına ulaşmasını sağlayan başlıca destek unsuru olarak algılanmaktadır.¹³⁶

ACFE'nin 2018 raporuna göre; %15'lik bir oran ile ihbarlardan sonra gelen en önemli hile tespit yönteminin iç denetim olduğu tespit edilmiştir. Yine ilgili rapora göre meydana gelen hile vakalarının neredeyse yarısının zayıf iç kontrolden kaynaklandığı belirtilmiştir.¹³⁷ Yılmaz, Ataman ve Ayboğa'nın yapmış oldukları araştırmada, uygulanan anket neticesinde, ortalama hile tutarının ve ortalama hile sayısının iç denetim biriminin olduğu durumda azaldığı görülmüştür.¹³⁸ İç denetim birimlerinin, denetimleri sırasında muhtemel hile risklerine dikkate etme gibi bir sorumluluğu bulunsa da direkt olarak hile tespiti sorumluluğu yoktur. İç denetim alanındaki uluslararası mesleki kurallara göre, iç denetçilerin temel hile belirtilerini tespit edebilecek ve hile ile ilgili kırmızı bayrakları yorumlayabilecek seviyede bilgili olmaları gerekmektedir.

Tüm bu açıklamalardan hareketle; iç kontrol gibi yönetim kontrol sistemi özellikleri genellikle sahtekârlığın kilit bir caydırıcısı olarak kabul edilir. Böylece, bir iç kontrol sistemi, ilgili yasa ve yönetmeliklere uyumu sağlamanın yanı sıra organizasyonel ve finansal raporlama süreçlerini izleyerek ve geliştirerek hileleri önler. Yapılan çalışma, iç kontrol prosedürlerinin düşük kaliteli olması ile çalışanların örgütsel adalet algılarının zayıf olduğu durumlarda hilenin daha yüksek olduğunu göstermektedir.¹³⁹

2.5.1.2. Bağımsız Denetim

Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) yayınladığı "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği"ne göre bağımsız denetim; işletmelerin kamuya açıklanacak veya Kurulca istenecek yıllık finansal tablo ve diğer

¹³⁶ Hasan Türedi, Ümmügülsüm Zor, Filiz Gürbüz, "Risk Odaklı İç Denetim", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2015, No:66, s. 1 – 20.

¹³⁷ ACFE, Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.

¹³⁸ Gökhan Yılmaz, Başak Ataman, Hanifi Ayboğa, "Hile Önleme ve Tespit Etme Yöntemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Araştırması", **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018, s. 646 – 664.

¹³⁹ Nava Subramaniam, "Quality of Internal Control Procedures: Antecedents and Moderating Effect on Organisational Justice and Employee Fraud", **Managerial Auditing Journal**, C:XXIII, No:2, 2008, s. 104 – 124.

finansal bilgilerinin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu hususunda, makul güvence sağlayacak şekilde yeterli ve uygun kanıtın toplanması amacıyla denetim standartlarında öngörülen gerekli tüm bağımsız denetim tekniklerinin uygulanarak, yasal defter ve belgeler üzerinden denetlenmesi ve değerlendirilerek rapora bağlanmasını, bağımsız denetçi ise; bağımsız denetim kuruluşlarının bağımsız denetimle görevlendirdiği denetim elemanlarını ifade etmektedir.¹⁴⁰

ACFE 2018 raporuna göre gerçekleşen hilelerin %4'ünün bağımsız denetim aracılığıyla ortaya çıkarıldığı tespit edilmiş olup, söz konusu tespitlerin maddi boyutu 250.000 \$ civarında olduğu ve en yaygın hile karşıtı önlemler arasında ikinci sırada finansal raporların bağımsız denetimden geçirilmesi olduğu tespit edilmiştir.¹⁴¹ Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından Türkiye'de bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilen denetimlerde hile çalışmalarına yönelik yapılan çalışmalarda ise 2015 yılında 3 adet, 2016 yılında 59 adet ve 2017 yılında ise 65 adet hilesel durum tespit edilmiştir.¹⁴²

AICPA (The American Institute of Certified Public Accountants, Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü) ve SEC (U.S. Securities and Exchange Commission, ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu), ilgili denetimlerdeki bağımsızlığı denetimin ana fonksiyonu olarak görmekle birlikte verilen denetimin kalitesinin yönetim kademesi, denetim komitesi ve işletmenin oluşturduğu etik politikası ve kültürü ile de alakalı olduğunu belirtmiştir. Yetenek açısından bakıldığında ise, yeteneksiz denetçilerin hileleri tespit edebilme olasılıklarının, yetenekli denetçilere kıyasla daha az olduğu görülmüştür. Bu aşamada, denetimin kalitesinin hata ve hileleri tespit gücüne bağlı olduğu söylenebilir. Ayrıca bilindiği üzere, SAS No.82 ile hilenin ortaya çıkarılmasıyla ilgili sorumluluk eskiye nazaran

¹⁴⁰ Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, (Çevrimiçi), <http://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>, 11.04.2019.

¹⁴¹ ACFE, **Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse**, (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, 07 Nisan 2019

¹⁴² Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/8024/Tablo-2-Y%C4%B1llara-Go%CC%88re-Dosya-I%CC%87ncelemelerine-I%CC%87lis%CC%A7kin-Bulgular>, 14.04.2019

denetçinin omuzlarına daha çok yüklenmiştir. 2009 yılı itibari ile Sermaye Piyasası Kurulu'nun listesinde yer alan 94 denetim firması üzerinde yapılan bir araştırmada, personele verilen eğitimlerin %10'unun hile ile ilgili olduğu görülmüştür. Bunun yetersiz olduğu ise ortadadır.¹⁴³

Ancak, tüm bu açıklamalardan bağımsız denetiminin bir hile denetimi olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü bağımsız denetim neticede finansal tabloların ilgili standartlar çerçevesinde denetlenmesi iken hile denetimi, denetçinin mali tablolar hakkında bir görüşü olmadığı ve hile şüphesi taşıyan işlemler söz konusu olduğunda sorumluları tespit etmek amacıyla ve çoğunlukla kişiye / kişilere yönelik özel amaçlı incelemelerdir.¹⁴⁴

2.5.1.3.Çalışanların Gözlenmesi

Çalışanların, işletmeye kurulacak kamera sistemleri, gün sonundaki sayımlar ve fiziki kontroller, turnike sistemleri, parmak okutma gibi önlemler denetçiye, sonradan yapılacak soruşturma ve hile araştırmalarında, hilenin ortaya çıkarılmasında oldukça yardımcı olmaktadır.

Çalışanların bu şekilde gözlenebilmesi, hile eylemini erken olarak ortaya çıkarabileceği gibi, aynı zamanda hileyi önleyici bir etki de yapar. Denetimin ortaya çıkartıcı etkisinin yanında önemli bir etkisi daha vardır, o da önleyici etkisidir. Hile yapmayı düşünen çalışanın bir biçimde birilerinin kendisini gözlediğini bilmesi onun hile yapma olasılığını düşüren bir etki yapar ve çalışan üzerindeki bilinç ve yakalanma baskısını da artırır.¹⁴⁵ Ayrıca, ACFE'ye göre tespit edilen hilelerin % 3'ü görüntüleme sistemiyle tespit edilebilmiştir.

¹⁴³ Durmuş Acar, Serpil Senal, Hayrettin Usul, "Bağımsız Denetim Kalitesi: Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C:XI, No:22, 2011, s. 273 – 306.

¹⁴⁴ Saime Doğan, Dilek Kayakıran, "İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi", **Maliye Finans Yazıları**, No:108, 2017, s. 167 – 188.

¹⁴⁵ Çiğdem Şen, "İşletmelerde Çalışan Hilelerinin Tespiti, Ortaya Çıkarılması Ve Önlenmesi", İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.144.

2.5.1.4.İhbar Hatları

ACFE'nin 2018 raporuna göre¹⁴⁶; hilelerin tespit edilme yöntemlerinin %40'ını ipuçları (ihbarlar, söylentiler) oluşturmaktadır. İhbar hattı bulunan işletmelerin %46'sı gerçekleşen hileleri bu yolla tespit ederken, bulunmayanlarda bu oran %30'a düşmektedir. İlgili ipuçlarının yarısından fazlasının işletme çalışanları tarafından sağlandığı, 1/3'e yakınının ise işletme dışı kaynaklardan (müşteriler, satıcılar, rakipler gibi) iletildiği görülmüştür. Hile ihbar hatlarının aktif olarak geliştirilmesi gerekmekte olup, bu hatlar genellikle çalışanlara yöneliktir, ancak bu uygulamanın işletme dışı aktörlere de açılması ve bu bilincin sağlanması gerekmektedir.

Bir hile ihbar hattı şu yararları sağlamalıdır.¹⁴⁷

- Gizlenmiş hileyi ortaya çıkarmalıdır.

- Bu yöntemin sağladığı hileyi önleyen en etkili yollardan biri de, potansiyel faillerin zihinlerine zamanla hilenin bir şekilde ortaya çıkacağı algısını aşılaktır. Bu algının oluşturulması, potansiyel faillerin ileride mutlaka yakalanacaklarını düşüneceklerinden dolayı yapılacak hile oranlarını da azaltacaktır.

- Kamuya tamamen açık hile ihbar hatları ise hilenin daha kolay bir şekilde tespit edileceği algısını güçlendirmeli ve çalışanlar üzerinde hilenin hoş görülmeceği algısını oluşturmalıdır,

- İhbar hatları hilenin tespit edilebilmesine ek olarak; güvenli olmayan çalışma koşullarının, işyerindeki şiddetin, tacizin veya diğer ciddi durumları rapor etmek için ve bu olumsuz durumları azaltmak amacıyla da kullanılarak, para cezaları, işçi tazminat talepleri, davalar, olumsuz imaj ve düşük verimlilikten kaynaklanan giderleri de azaltıcı etki meydana getirmelidir.

¹⁴⁶ ACFE, **Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse**, (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, 07 Nisan 2019

¹⁴⁷ Thomas A.Buckhoff, "The Benefits of a Fraud Hotline", **The CPA Journal**, C:LXXIII, No:7, 2003, s. 62 – 63.

- Sarbanes-Oxley Yasası'nın işletmelerin "şikayetlerin alınması, alıkonulması ve ele alınması" için prosedürler oluşturması konusundaki yeni gereksinimini karşılamaya yardımcı olmalıdır.

Ayrıca yapılan araştırmalar, ihbar hatlarına gelen telefonların %40'ının gece veya hafta sonu yapıldığını, kimsenin cevap vermemesi durumunda da çalışanların tekrar aramadığını ortaya koymuştur. Ayrıca arayanın gizliliği korunmalı, adını vermese de ihbarı dikkate alınmalı ve bu hatların idaresi işletme dışı üçüncü kişiler tarafından yapılmalıdır. Bu noktada verimli hile ihbar hatları, işletmenin kaliteli çalışanlarını cezbetme ve ellerinde tutma yeteneğini artırabilen arzu edilen bir çalışma ortamını da teşvik eder. Etik değerlerin azaldığı bir ortamda, ihbar hatları rekabetçi kalmak isteyen kuruluşlar için bir gerekliliktir.¹⁴⁸

Diğer taraftan ihbar hatlarında sadece kayıt eden telesekreter sistemleri değil, gerçek kişiler bulunmalı, ihbar sonucunda işletmenin elde ettiği faydaya göre değişen oran veya tutarlarda ihbarcılara ödül sistemi getirilerek ihbarcılar teşvik edilmelidir. İşletme, gelen ihbarlara ciddiyetler yaklaşmalı, konu üzerine dikkatli bir şekilde eğilmelidir. Bu sayede, söz konusu ilgi ve ciddiyeti gören yatırımcı ve çalışanlar üzerinde işletme lehine etkiler sağlanabilecek ve hileyi azaltıcı bir etki oluşacaktır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere hile ihbar hatları, hem iç hem de dış kaynaklardan ipucu almak için işletmeler tarafından mutlaka uygulanması gereken hile raporlama ve tespit mekanizmalarından biridir. Bu tür bir raporlama mekanizması satıcı veya üçüncü bir kişi aracılığıyla gerçekleştirilerek bilgilendiricinin gizliliğine üst düzeyde önem verilmelidir. Çalışanların, ihbar korkusu olmadan, şüpheli faaliyetleri bildirmeleri teşvik edilmelidir. Bu teknik sadece etkili bir tespit aracı değildir, aynı zamanda caydırıcılık aracı olarak da işlev görür, böylece potansiyel hilekârın yolsuzluğun yakalanma riskini göz önünde bulundurması da sağlanacaktır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Buckhoff, **a.g.e.**, s.62.

¹⁴⁹ Kadir Yılmaz, "İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar ve Örnek Olaylar", Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.74.

¹⁵⁰ Rashidah Abdul Rahman, Irda Syahira Khair Anwar, "Effectiveness of Fraud Prevention and Detection Techniques in Malaysian Islamic Banks ", **Social and Behavioral Sciences**, No:145, 2014, s. 97 – 102.

2.5.1.5.Etik Kurallara Uyum

Etik kavramı ahlak ile iç içe olsa da, genelde oluşturulan bazı yazılı politikalar doğrultusunda belirlendiğinden biraz daha farklı bir kavramdır. Etik kavramını belirleyen faktörler, zaman içerisinde toplumsal dinamiklere göre şekillendiğinden durağan bir yapıda değildir. Etik kuralları ile ilgili mevzuata bakıldığı zaman; AICPA'nın yayınladığı ilgili SAS standartları, IFAC'ın yayınladığı ilgili ISA standartları, 3568 sayılı kanun ile serbest muhasebeci mali müşavirler ile yeminli mali müşavirlere getirilen etik kuralları (Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik), TÜRMOB'un yayınladığı etik tebliğ, SPK'nın yayınladığı meslek etiği kuralları ve KGK'nın yayınladığı meslek etiği kuralları gibi çeşitli düzenlemeler mevcuttur. Bunlardan uluslararası arenada en önemli kuruluşlardan biri olan AICPA, söz konusu temel etik kurallarını aşağıdaki şekilde belirlemiştir.¹⁵¹

- Bağımsızlık,
- Dürüst ve tarafız olma,
- Mesleki yeterlik ve özen standardı ile planlama ve denetleme standardı,
- Standartlara uyma,
- Muhasebe prensipleri,
- Müşteri bilgilerinin gizliliği,
- Şarta bağlı ücret,
- Uygunsuz davranışlar,
- Reklam yapma yasakları,
- Komisyon ve danışma ücretleri,
- Mesleği icra biçimi ve isim şeklindedir.

Hile alanında özellikle mükelleflerin istek ve baskıları, yeminli mali müşavir ve serbest muhasebeci mali müşavirleri zor durumda bırakmakta ve meslek

¹⁵¹ Seyit Koçberber, "Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği", **Sayıştay Dergisi**, No:68, 2017, s. 65 – 89.

mensupları kamunun çıkarı ile mükellefin çıkarı arasında kalmaktadırlar. Ayrıca, mali denetimin yeterli olmaması, yasal boşluklar ve meslek mensubunun mükelleflere parasal yönden bağımlı olmaları (gelir kaynağı), mükelleflerin bu baskılarını arttırmaktadır. Keza, mükellefler, meslek mensuplarına ücretlerini verirken, meslek mensuplarının en önemli görevlerinin kendilerine daha az vergi çıkarmak olduğunu düşünmektedirler. Yine başka bir çalışmada ise, meslek mensupları yaptıkları işlerde baskı altında kalmadan karar almalarının mümkün olmadığını ifade etmişler ve mali denetimin yetersizliği ve yasal boşluklardan dolayı mükelleflerin baskılarını artırdıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada ise etik kültürü önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁵²

Görüldüğü üzere, dünya çapında çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından ortaya konulan etik kuralları temel olarak birbirleri ile paralel olarak aynı amacı taşıyacak şekilde, özellikle ülkemizde etik kurallara uymamanın yaptırımları somut bir şekilde belirlenmemiş, bu durum da uygulamada boşluk oluşturarak gerek meslek mensuplarının gerekse de bağımsız denetim şirketlerinin hileye karşı bakış açılarını farklı bir yere taşımıştır. Bu nedenle, gerekli yaptırımların açık ve net bir şekilde ortaya konulması, hilenin hem önlenmesinde hem de ortaya çıkarılmasında azaltıcı etki sağlayacaktır.

2.5.2.Proaktif Yöntemler

Hile problemine verilen yanıt yalnızca düzenleyici kuralların olduğu çevrede ve denetleme organlarının tekelinde değil, her şeyden önce işletmelerin hilenin varlığının farkında olmaları ve hile riskini proaktif bir şekilde yönetmeleri konusunda sıkı bir ihtiyaç olduğu yönündedir.¹⁵³ Bu bağlamda hileye karşı verilen mücadelede, yasal ve denetimsel mekanizmaların yanında ayrıca proaktif bir

¹⁵² Selami Güney, Orhan Çınar, "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:XXVI, No:2, 2012, s. 91 – 106.

¹⁵³ Victoria Stanciu, "Fraud, a Growing Problem - Can We Mitigate It ?", *Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza" University of Iași Economic Sciences*, C:LIX, No:1, 2012, s. 79 – 94.

yaklaşım da sergilenmelidir. Proaktif yaklaşımı benimseyen denetçiler, bir hile iddiası veya şüphesi olmasa bile olası hilelere karşı denetimlerini gerçekleştirmektedirler.

Şekil 1.6'da ayrıntılı olarak gösterildiği üzere, proaktif yaklaşımlar tüme varım ve tümünden gelim şeklinde sınıflandırılmakta, tüme varımda yap-bozun parçalarını birleştirircesine özelden genele doğru hareket edilmekte, tümünden gelimde ise keşif metodunda olduğu gibi herhangi bir şeyden şüphelenilmese dahi bir şey bulunması umuduyla bir yaklaşım sergilenmektedir.

Gerçekleştirilen denetimler sonucu elde edilen bulgulardan hareketle, işletmeler proaktif bir yaklaşım sergileyerek, hilenin meydana gelme ihtimalini en aza indirerek gerekli eksikliklere de en kısa sürede müdahalede bulunacak ve böylece işletmenin uğrayacağı zarar da zaman içerisinde önlenmiş ve / veya azaltılmış olacaktır.

Hile bulguları genel olarak 6 sınıfa ayrılır. Bunlar;¹⁵⁴

- 1-Belgesel ve kayıtsal bulgular,
- 2-Sıra dışı analitik bulgular,
- 3-İç kontrolden doğan bulgular,
- 4-Aşırı harcamayla kendini gösteren hayat tarzındaki değişim bulguları,
- 5-Davranışsal bulgular,
- 6-Şikayetler – ihbar hatları.

2.5.2.1. Analitik İnceleme Teknikleri

Analitik inceleme tekniklerinin tanımı AICPA tarafından SAS No.56'da; elde edilen finansal ve finansal olmayan veriler ile işletme kayıtları arasındaki anlamlı ilişkilerin incelenmesi ve denetçi tarafından belirlenen beklentiler ile uyumluluğunun kontrolü kapsamındaki işlemleridir şeklinde tanımlanmıştır. Yine SPK tarafından

¹⁵⁴ Özgür Çatıkkaş, Yıldırım Ercan Çalış, "Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar", **MUFAD Journal**, No:45, 2010, s. 146 – 156.

yayınlanan Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ'ne göre ise analitik inceleme; finansal ve finansal olmayan verilerin kendi içindeki ve aralarındaki anlamlı ilişkilere dayanarak finansal verilerin değerlendirilmesi olarak tanımlanmıştır. Buradaki temel amaç, denetçinin işletme içi ve işletme dışı verileri karşılaştırmasına dayanmaktadır. Söz konusu başlıca teknikler aşağıdaki gibidir.¹⁵⁵

-Bir önceki yıl ile karşılaştırma, (İki nokta karşılaştırması)

-Oran analizleri, (Önceki yılın oranları ve sektör ile karşılaştırma)

-Temel mali tablo analizleri,

-Basit zaman serisi analizleri, (Grafik analizleri ve ağırlıklı ortalama maliyetler gibi)

-Finansal tahminler,

-İstatistiksel zaman seri analizleri,

-Çeşitli regresyon ve matematiksel analizler şeklindedir.

Bu teknikler kullanılarak denetçiler tarafından sağlanan avantajlar arasında; denetim etkinliğinin artırılması, risk değerlendirme aracı olarak kullanılması, tutarsızlıkların ortaya çıkarılması, hilelerin ve hataların tespit edilmesi sayılabilir.

2.5.2.2. Veri Madenciliği

Veri Madenciliği, hile alanında kullanılan veri madenciliği, belirli bir hile durumuna işaret eden anomalileri veya kalıpları tanımlamak için işlemsel verileri elde etme ve analiz etme işlemidir. Teknik, hem analitik hem de sezgiseldir. Analitiktir çünkü denetçinin mevcut verileri spesifik hile programına entegre etmesine izin verir. Sezgisel olarak ise, denetçi, hile programı ile ilgili modeller için verilerden elde ettiği sonuçları yorumlamaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Adnan Dönmez, Ayten Ersoy, "Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye'de SPK'dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma", **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, No:56, 2011, s. 121 – 142.

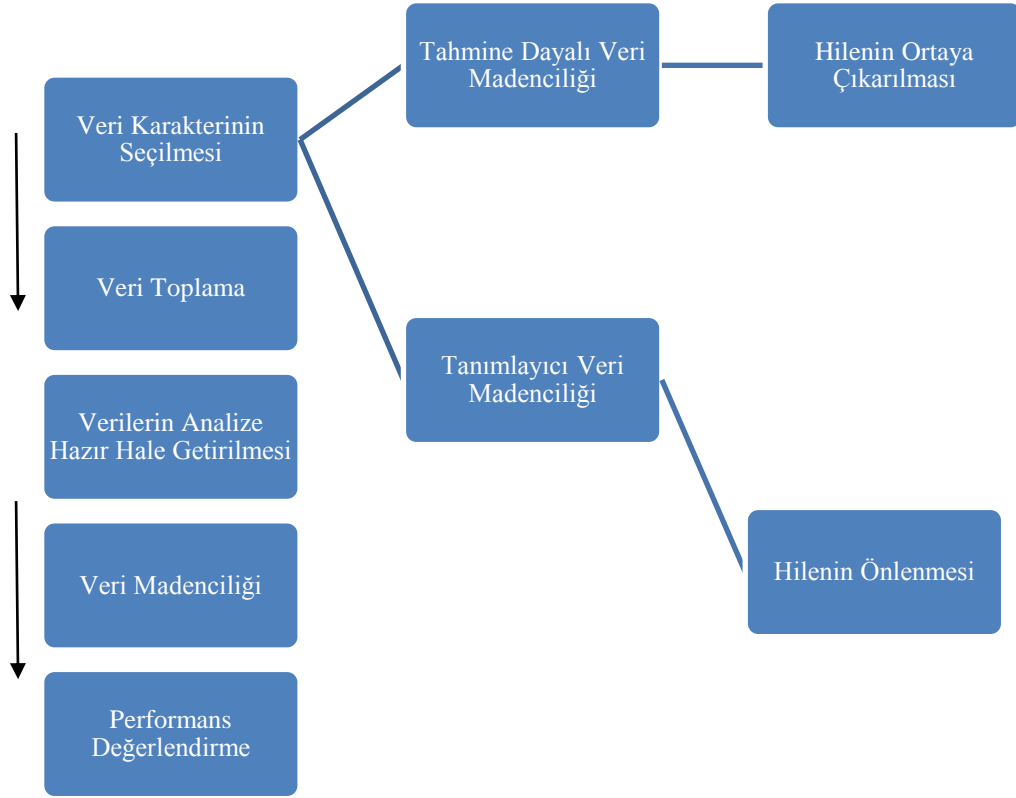
¹⁵⁶ Vona, **a.g.e.**, s.19-22.

Bu noktada, veri madenciliği, yığılanmış bilgisayar verileri arasından çeşitli istatistik ve matematiksel testler aracılığıyla bu verilerdeki gizlenmiş olguları bulmaya yarayan, tespit edilebilmesi zor ilişkileri ortaya çıkaran ve çeşitli tahminler yapılabilmesini sağlayan veri tabanı teknolojilerini ifade etmektedir. Şüphesiz ki çeşitli ticari veri madenciliği yazılımlarının tespit ettiği anomaliler, hilenin bir ispatı değil, kırmızı bayraklardır.¹⁵⁷

Yatay analiz, dikey analiz ve rasyo analizlerinde olduğu gibi finansal tablolara veri madenciliği uygulandığında da yorumlama aşamasında uzman görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır. Finansal tablolara veri madenciliği uygulaması sırasında hem veri madenciliği, hem de finans alanında uzman kişilerin bilgi ve yorumlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Oysa diğer finansal analiz yöntemleri temel matematik işlemlerine dayandığından dolayı sadece finans alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından uygulanabilir. Bu durum da veri madenciliği uygulamalarının maliyetini yükseltmektedir. Veri madenciliği uygulamaları hem veri madenciliği uzmanlığı hem de üzerinde çalışılan konuyla ilgili uzmanlık gerektirmektedir. Ancak bu uygulamaların hem zaman tasarrufu hem de hileleri önlemelerinden dolayı işletmelere kazandırdıkları da ortadadır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Özkul, a.g.e., s.108-109.

¹⁵⁸ Mehmet Özkan, Levent Boran, “Veri Madenciliğinin Finansal Kararlarda Kullanımı”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:IV, No:1, 2014, s. 59 – 82.

Şekil 2.4: Veri Madenciliği

Kaynak : Özkul, a.g.e, s.109.

Şekil 2.4’te görüldüğü üzere, öncelikle hile riskine karşı en anlamlı veri kümesi seçilir. Bu veriler çeşitli rasyolar, oranlar, şirketin büyüklüğü gibi değişkenlerdir. Daha sonra, denetçinin planlamaları doğrultusunda söz konusu veriler toplanır. Bu veriler, şirketten elde edilebileceği gibi sektör yayınları, borsa verilerinden de sağlanabilmektedir.

Elde edilen tüm bu veriler öncelikle ayıklanır, birbirleriyle ilişkilendirilir ve dönüştürülür. Temizlemeden kasıt, ortalamadan çok farklı verilerin belirlenmesi, uyumsuzlukların çözülmesi gibi işlemlerdir. Ardından, veri madenciliği süreci işletilir. Tahmine dayalı veri madenciliğinde, veri tabanlarına ilişkin bir model oluşturarak çeşitli tahminler üretilmektedir. Tanımlayıcı veri madenciliğinde ise; veri kümesi için topluca bir değerlendirme yapılır ve bu veri kümesinin altında yatan ilişkilerin açıklanması beklenir.

Başlıca veri madenciliği yöntemleri,¹⁵⁹

-Yapay sinir ağları,

-Genetik algoritmalar,

-İstatistiki yöntemler,

-Karar ağaçları,

-Verileri görselleştirme olarak sıralanabilir.

Bunlardan uygulamada en çok kullanılan yöntemlerden biri olan “Karar Ağacı” yönteminde; denetçi tarafından hesaplanan çeşitli olasılıklar ağacın dallarını oluşturmaktadır. Böylece, dallardan köke kadar istenilen yere ulaşılarak çeşitli olasılıkların hesaplanmasına olanak vermektedir. Bu işlem, büyük veri setlerini küçük şekillerde bölerek elde edilen veri setlerinden tahmin edici ve tanımlayıcı özelliklere sahip bilgiler sağlamaktadır. Uygulamada ve yorumlamada kolay olması nedeniyle sıklıkla tercih edilmektedir.¹⁶⁰

Bir diğer yaygın kullanılan yöntem ise, yapay sinir ağlarıdır. Modelde, üç temel katman vardır. Bunlardan girdi katmanı girilen verileri, çıktı katmanı ise bilgilerin dışarıya iletilmesi görevini görmektedir. Modelde girdi katmanında yer alan elemanlar bağımsız değişkene, çıktı katmanında yer alanlar ise bağımlı değişkene karşılık gelmektedir. Bu iki katman arasında yer alan gizli katman ise girdi katmanından gelen iletileri çıktı katmanına iletmektedir.¹⁶¹

2.5.2.3.Sürpriz Denetimler

ACFE'nin 2018 raporuna göre; sürpriz denetimler meydana gelen kayıpları %51 oranında azaltmakta ve %54 oranında da hileleri daha hızlı tespit edebilme fırsatı sunmaktadırlar.¹⁶²

¹⁵⁹Ertikin, **a.g.e.**, s.80.

¹⁶⁰ **a.e.**, s.82.

¹⁶¹ **a.e.**, s.83.

¹⁶² ACFE, **Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse**, (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, 03 Nisan 2019

İşletmenin bölümlerinde veya farklı şube ve temsilciliklerinde beklenmedik denetimlerin yapılması, hile yapanların eylemlerini saklamaya fırsatları olmadan bu eylemlerin tespit edilmesine yardımcı olabilmesinin yanında, diğer çalışanların da bu denetimlerden olumsuz şekilde etkilenebileceği hesaba katılmalıdır. Bu denetimler sırasında işletmenin rutin işlerinin sürdürülmesi gerekeceğinden, gerçekleştirilen denetimlerin yoğunluğu ve gerekliliği denetimlerin personel üzerindeki istenmeyen sonuçları da göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir.¹⁶³

Ancak, gerçekleştirilen bu sürpriz denetimlerin, çalışanlar üzerinde hile yapmamaya yönelik etkisinin de bulunduğu açıktır. Söz konusu ani ve zamansız denetimler, çalışanların hile üçgeninin fırsat ayağını engelleyerek, hile üzerinde hem önleyici hem de gerçekleştikten sonra tespit edici biçimde olumlu bir etki meydana çıkaracaktır.

2.5.2.4.Sürekli Denetimler

Sürekli denetim, teknolojik olanaklardan yararlanılarak -kısa bir zaman diliminde- elde edilen finansal bilgiye güvence verilmesi esasına dayanmaktadır. Sürekli denetim ile potansiyel hileler de azalmaktadır. İşletmelerin, hilelerin zamanlı olarak belirlenmesi ve organizasyon çapında güçlü bir iç kontrol ortamının oluşturulması için sürekli denetim süreçlerini verimli bir şekilde uygulamaları gerekmektedir. Sürekli denetim sürecinde elde edilen eş zamanlı veriler ile işletmedeki risklerin ve potansiyel hilelerin tespiti ve önlenmesi işlevini gören iç kontrol yapısı ile bu yapının denetimini üstlenen iç denetim mekanizması güçlendirilecek ve böylece işletmenin yapısı güçlenecektir. Sürekli denetimde, işletmenin verileri çeşitli yazılım araçları aracılığıyla sürekli denetlenerek, elde edilen denetim raporları, kullanıcılara belirli aralıklarla sunulmakta, bu da şeffaflığı ve güveni de beraberinde getirmektedir.¹⁶⁴

¹⁶³ Selin Erol, “Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.42-43.

¹⁶⁴ Mehmet Ünsal Memiş, Kayahan Tüm, “Sürekli Denetim Süreci ve İç Denetim ile İlişkisi ”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, No:37, 2011, s. 145 – 162.

Sürekli denetimde elde edilen veriler gerçek zamanlı olduğu için, şirketlerin de gerçek dünyasına ulaşma fırsatı vermektedir. Bu noktada, sürekli denetim sayesinde, kontrol zayıflıkları anında tespit edilmektedir. Sürekli denetimin iki temel bileşeni bulunmakta olup bunlar; sürekli kontrol değerlendirmesi ve sürekli risk değerlendirmesidir. Sürekli denetimi etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmek için gerekli teknolojik donanım ve kabiliyetli denetçilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle; riskli alanların belirlenmesi, potansiyel yolsuzlukların azaltılması, erken uyarı sistemi olarak kullanılabilmesi, geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunabilme, yıl sonu denetimlerden yıl içinde cari denetimlere uyum sağlama, gerçek zamanlı veriler ile çalışma, hızlı çözümler üreterek personel ve zaman tasarrufu sağlanması gibi faydalar elde edilecektir.¹⁶⁵

Sürekli denetimler için katlanılacak maliyetlerin, işletmelerin daha sonradan maruz kalacakları olası bir hile dolayısıyla katlanacağı zarardan çok daha az olacağını göz önünde bulundurursak, sürekli denetimlerin artırılması gerekmektedir. **Tablo 2.8**'de sürekli denetim ile geleneksel denetimin karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 2.8: Sürekli Denetim ve Geleneksel Denetimin Karşılaştırılması

	Sürekli Denetim	Geleneksel Denetim
Denetim Alanı	Tüm Kayıtlar	Örnekleme ile Seçilen Sınırlı Sayıdaki Kayıtlar
Denetim Zamanı	Sürekli	Belirli Dönemlerde
Denetim Verisi	Elektronik Ortamdaki Kayıt ve Belgeler	Elektronik ve Kağıt Ortamındaki Kayıt ve Belgeler
Denetçi	Yazılım Araçları	Denetçi

Kaynak : Ertikin, **a.g.e.**, s.85.

¹⁶⁵ Özkul, **a.g.e.**, s.223.

Tabloda görüldüğü üzere, sürekli denetimin geleneksel denetimden en önemli farkı, denetimin belli bir zamanının olmaması, bundan dolayı da işletmede denetimin her an yapılabilmesinin olası olduğu görülmektedir. Ayrıca sürekli denetimde işletmenin genel anlamda bir incelemesi yapılmakta ve bu işlemler yapılırken çeşitli yazılım araçları kullanılarak gözden kaçabilecek hususların en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.

2.5.2.5.Gözetim

Gözetim kavramı, çalışanların gözlenmesinden daha geniş bir ifade olup, gözleme araçlarının sadece bir sorun oluştuğunda değil, daimi olarak kullanılmasını belirtmektedir.

Gözetim en yoğun olarak hırsızlık olaylarına karşı etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Hileli işlemleri önlemek ve tespit edebilmek için kullanılan başlıca güvenlik mekanizmaları aşağıda sıralanmıştır.¹⁶⁶

-Adres Doğrulama Servisi: Bu yöntemde; kredi kartı sahibi ile ilgili fatura adresi gönderim adresi ile eşleştirilerek ürünün gerçekten satılıp satılmadığı, satıldı ise bir tutarsızlığın olup olmadığı tespit edilmektedir.

-Hile Oranları: Bu yöntemde, hilekârın izlediği yöntemler tespit edilerek, personel ve 3.kişilerle olan ilişkiler geçmişte gerçekleşen hile yöntemlerine göre eşleştirilmektedir.

-Yer Değiştirme: Bu teknikte, müşterinin coğrafi adresi ile tespit edilen IP'si eşleştirilerek, gerçekleşen işlemlerin hileli olup olmadığı analiz edilir.

-Chip&Pin: İşletme, müşteriler ile yapacağı işlemlerden önce, müşteriye vermiş olduğu dört haneli bir pin kodunu, her işlemten önce müşteriye girdirerek, işlemlerin gerçek müşteriler yapıp yapılmadığı kontrol edilmektedir.

-3D-Güvenliği: İşlemi gerçekleştiren kişinin, veri tabanında yer alan şifreyi işlemten önce sisteme girmesi esasına dayanır.

¹⁶⁶ Parvinder Singh, Mandeep Singh, "Fraud Detection by Monitoring Customer Behavior and Activities", **International Journal of Computer Applications**, C:CXI, No:11, 2015, s. 23 – 32.

-Biyoteknoloji: Parmak izleri, ses, imza, iris ve diğer benzer biyolojik faktörler gibi her müşterinin benzersiz özelliği, bir bilgisayarın okuyabilmesi için bir bilgisayarda depolanır. Daha sonra bilgisayar, kaydedilen kalıpları müşterinin gerçekten o olup olmadığını belirlemek için işlemden önce gerekli eşleştirmeyi yapmaktadır.

-Tek Kullanımlık Şifre: Rastgele belirlenen şifre, sunucu tarafından üretilir ve kullanıcının işlemi o anda gerçekleştirmesini sağlamak için web hizmetleri aracılığıyla müşterinin cep telefonuna gönderir. Kullanıcı, banka tarafından yetki almak için aynı şifreyi girmek zorundadır.

2.5.2.6.Dijital (Sayısal) Analiz ve Benford Kanunu

Fizikçi Frank Benford, 20 farklı listede toplamda 20.229 sayısal veri üzerinde yaptığı çalışmada, gözlemlediği verilerin toplam %30,6'sının 1 rakamı ile başlarken, %8'inin, 5 ve %4,7'sinin de 9 rakamı ile başladığını görmüştür. Homojen bir dağılım göstermesi beklenen sayıların heterojen ve logaritmik bir dağılım gösterdiğini tespit etmiştir. Bu noktadan hareketle, belirli ve benzer olguların büyüklüğünü tanımlayan veri kümelerindeki sayıların dağılımı belirli bir olasılık serisi izlemekte olduğu anlaşılmıştır. Ancak, veri kümesinde yer alan bu sayıların, Benford Kanununa uyum sağlaması için T.C. no. veya kredi kartı numarası gibi önceden belirlenmiş sayılar olmaması veya benzer olguları içermeyen her sayının eşit olasılığa sahip olduğu şans oyunları numaralarında geçersiz olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁷

Bu teoriden ilham alan muhasebe profesörü Nigrini, satışlardan giderlere kadar muhasebenin birçok alanındaki verilerin Benford Kanunu'na uyumlu olduğunu ve kanundan sapmaların istatistiksel testlerin kullanılmasıyla hızlı bir biçimde tespit edilebileceğini görmüştür. Bu kanun zamanla şirketlerde uygulanan bir program haline dönüştürülerek, zaman içerisinde yaygınlaşmıştır. Literatürde Benford Kanunu'na dayanılarak çeşitli analizler geliştirilmiş olup söz konusu testler; birinci

¹⁶⁷ Murat Engin Akkas, "Denetimde Benford Kanunu'nun Uygulanması", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:IX, No:1, 2007, s. 191 – 206.

basamak testi, ikinci basamak testi, mükerrer sayılar testi, son iki basamak testi gibi testlerden oluşmaktadır.¹⁶⁸

Benford Kanunu'na dayalı birden fazla testin geliştirilmesinin nedeni, denetçinin tek bir test ile hilenin olup olmadığına yönelik bir karara varmasının bazı durumlarda zor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle denetçi, diğer testleri de uygulayarak, sayıların olasılık dağılımlarını bu bağlamda gözden geçirerek bir karara varır. **Tablo 2.9**'da Benford Kanununun daha somut bir şekilde anlaşılabilmesi açısından bir örnek yer almaktadır.¹⁶⁹

Konuyu daha iyi anlamak açısından, **Tablo 2.9**, bir tekstil şirketinin stoklar hesabına uygulanan birinci basamak testinin sonuçlarını göstermektedir. Söz konusu veriler incelendiğinde Benford Kanunu'nun değerleri ile denetçi tarafından tespit edilen değerler arasında kayda değer bir uyumsuzluk bulunmadığı görülmektedir. 1 rakamı olması gereken değerlerin biraz altında olsa da diğer rakamların birbirlerine çok yakın ve uyumlu oldukları görülmektedir. Denetçi, tatmin olmaması durumunda, ikinci basamak testi veya ilk iki basamak testi gibi diğer testleri de uygulayarak sonuçlar arasında bir değerlendirme yapabilir.¹⁷⁰

Tablo 2.9: Stoklar Hesabının Benford Kanunu'na Göre İncelenmesi

Birinci Basamak Testi	Oran Olarak Gözlemlenen Frekans	Benford Kuramsal Olasılığı
1	0,2719	0,3010
2	0,1899	0,1760
3	0,1339	0,1250
4	0,0997	0,0970
5	0,0806	0,0790
6	0,0669	0,0670
7	0,0533	0,0580
8	0,0492	0,0510
9	0,0546	0,0460
Toplam	1	1

Kaynak : Avcı ve Demirci, **a.g.e.**, s.2240.

¹⁶⁸ Akkaş, **a.g.e.**, s.199.

¹⁶⁹ Orçun Avcı, Zeynep Demirci, "Benford Kanunu'nun Vergi Denetiminde Kullanımı ve Bir Örnek Uygulama", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C:V, No:7, 2007, s. 2232 , 2246.

¹⁷⁰ **a.e.**, s.2240, 2241.

Sonuç olarak, eldeki veri kümelerinden elde edilen basamakların oransal frekansları ile Benford kuramsal olasılıkları karşılaştırılarak ve gözlemlenen uyumsuzlukların üzerine gidilerek hilenin nedenleri araştırılmaktadır. Model, yalnızca satışlar, stoklar gibi veriler üzerinde değil, seçimler, vergi hileleri, çeşitli popülasyonlar şeklinde birbirleriyle benzer özelliklere sahip veri kümelerine uygulanabilmektedir.

2.5.2.7.Fısıltı Yöntemi (Whistleblowing, Bilgi İfşası)

Islık çalma anlamına gelen whistleblowing, İngiliz polisinin suç işleme eğiliminde olan kişilere karşı, onları uyarmak amacıyla ıslık çalmalarından dolayı literatüre adını bu şekilde geçirmiştir. Bilgi ifşası (Fısıltı Yöntemi), yasadışı, gayri meşru ve etik değerler ile uyuşmayan her türlü davranış ve eylemin açığa çıkarılması için yapılır. Bunu yapan kişi, işletme içinden veya dışından herhangi biri olabilir. Burada zorlama değil, tersine gönüllülük esastır. Ancak şüphesiz ki toplumda bu kişilere karşı gammazcı, ispiyoncu gibi olumsuz sıfatlar yüklendiğinden, kişilerde bir isteksizlik mevcuttur.¹⁷¹

ACFE'nin 2018 yılı raporuna göre, yapılan ihbarlarda en çok kullanılan yöntem %42'lik oran ile ihbar hatları olsa da bunu izleyen yöntemlerin e-posta (%26), web tabanlı çevrimiçi formlar (%23), işletmeye yollanan mektuplar (%16), diğer (9) ve son olarak faks (%1) olduğu görülmüştür. Ayrıca ihbar edenlerin, bu ihbarları direkt bağlı oldukları müdüre (%32), yöneticiye (%15), hile denetim ekibine (%13), iş arkadaşına (%12) ve iç denetime (%10) aktardığı gözlemlenmiştir.¹⁷²

Yapılan bir çalışma; işletme çalışanlarının hırsızlıkları bildirme olasılıklarının, finansal tablo hilelerini bildirme olasılıklarından daha yüksek olduğunu, çalışanların hırsızlığı işletme içinde çok daha ciddi bir mesele olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Çalışanların finansal tablo hilelerine karşı görece duyarsız olmalarının altında, bu tabloların kendilerinden ziyade işletmeyi ve finansal tablo kullanıcılarını etkilediğini düşünmeleri yatmaktadır. Ayrıca, çalışanların, hile

¹⁷¹ Süleyman Uyar, Esin Yelgen, "Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Denetim", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C:XIII, No:1, 2015, s. 85 – 103.

¹⁷² ACFE, **Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse**, (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, 03 Nisan 2019

yapanın yaptığı hilenin farkında olduğu durumlarda, olmadığı durumlara kıyasla hileyi bildirme olasılıklarının daha düşük olduğu görülmüştür. Bu da, hilenin farkında olan çalışanın ileride kendisine yönelik bir misilleme korkusundan kaynaklanmaktadır. Son olarak, çalışanların hileyi sadece kendilerinin bilmesi durumunda da, diğer çalışanların bildiği duruma oranla bildirme olasılıklarının daha düşük olduğu belirlenmiştir.¹⁷³

ABD’de, Dodd-Frank Act 2010 ile kişilere şüphelendikleri durumlar için fısıltı hatları aracılığıyla bilgi veren kişilere, bu bilgi sayesinde önlenilen hilenin %30’una kadar bir ödül teşvik sistemi getirilmiştir. Diğer yandan SOX yasası ile bilgi veren çalışanların bu yasa çerçevesinde bazı hakları güvence altına alınmıştır.¹⁷⁴ Ülkemizde ise, 1905 sayılı “Menkul ve Gayrimenkul Emval ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi Vergilerin Mektumlarını Haber Verenlere Verilecek İkramiye Hakkında Kanun” ile menkul mallarda % 30’a kadar, gayrimenkullerde ise % 20’ye kadar hesap olunacak ikramiyenin üçte biri verginin kesin olarak tahakkukunda ve üçte ikisinin de verginin tahsili akabinde ihbar edene verileceği hüküm altına alınmıştır.¹⁷⁵

2.6.Adli Muhasebecilik

Adli muhasebe, mahkemede görülmekte olan davalara ilişkin olayları muhasebe açısından tetkik ederek, gerekli kanıtları toplayıp, ulaşılan sonuçları mahkemeye ve avukatlara sunmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar bütünüdür. Bu çalışmaları gerçekleştiren uzman kişilere de adli muhasebeci denmektedir. Bu kişiler diğer muhasebecilere nazaran daha şüpheli ve olayların arkasındaki anlamı çözmeye çalışan kişilerden oluşmaktadır. Adli muhasebe çalışmalarında, hileli eylemlerin tespit edilebilmesi amacıyla ilgili soruşturma teknikleri kullanılmaktadır.

¹⁷³ Shani Robinson, Mary B.Curtis, Jesse Robertson, “The Effects of Contextual and Wrongdoing Attributes on Organizational Employees’ Whistleblowing Intentions Following Fraud”, **Journal of Business Ethics**, C:CVI, No:2, 2012, s. 213 – 227.

¹⁷⁴ Mengi, **a.g.e.**, s.129.

¹⁷⁵ 31/12/1931 tarihli, 1990 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Adli muhasebecilere duyulan ihtiyacın en büyük nedenlerinin başında, artan hile eylemlerine karşılık muhasebecilerin yetersiz kalması yer almaktadır.¹⁷⁶

İyi bir genel muhasebecinin aynı zamanda iyi bir adli muhasebeci olduğu düşünülmemelidir. Adli muhasebeciler, muhasebe bilgilerinin yanında aynı zamanda hukuk, işletme, psikoloji, iflas, haciz, hile tespiti, hile önlemleri gibi çeşitli alanlarda da bilgili ve tecrübe sahibi olmalıdırlar. Bu noktada, adli muhasebeciler, yargısal davalara yardımcı olmada, özellikle de ticari davalarda önemli görevler üstlenmektedirler.¹⁷⁷

Adli muhasebecilerin özellikle ilgilendiği, doğası gereği finansal suç gruplarından sayılabilecek bazı suç çeşitleri aşağıdaki gibidir.

- Banka hileleri,
- İflas hileleri,
- Şantaj ve rüşvet,
- Gizli finansal anlaşmalar,
- Sahtecilik,
- Zimmete geçirme,
- Hile ve hatalı finansal raporlama,
- İçerden bilgi alma,
- Hırsızlık ve e-posta hileleri,
- Para aklama,

¹⁷⁶ Ayşe Pamukçu, "Adli Muhasebe ve Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C:XII, No:48, 2017, s. 227 – 244.

¹⁷⁷ Selim Bekçioğlu, Ahmet Coşkun, Umut Tolga Gümüş, "İşletmelerde Hile Ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:59, 2013, s. 1 – 16.

-Vergi hileleri ve elektronik yolla yapılan hilelerdir.¹⁷⁸

Adli muhasebeciler; dava desteği, uzman tanıklık ve hile araştırması olmak üzere üç temel alanda hizmet verirler. Bunlardan hile denetçiliği ve araştırması; daha çok işletmenin talebi üzerine, hile ile ilgili şüphelenilen bir durum veya olasılığın mevcudiyeti durumunda ortaya çıkmaktadır. Adli muhasebeciler;

-İşletmelerdeki hileleri ispat edici belgelerle ortaya çıkarmak,

-Mevcut durumun analizini yaparak, yapılacakları planlamak,

-Konuyla alakalı diğer uzmanlarla koordineli bir şekilde çalışmak,

-Dava yoluyla varlıkların geri alınmasını sağlamaktadırlar.¹⁷⁹

Adli muhasebeciliği meslek olarak seçen ve bu işi profesyonel olarak yapan uzmanların pek çoğunun Sertifikalı Hile İnceleme Uzmanı (CFE) veya Sertifikalı Kamu Muhasebecisi (CPA) gibi mesleki sertifikası bulunmaktadır. Konuya Türkiye açısından bakıldığında çalışmaların Avrupa'daki kadar hızlı olmaması ile birlikte, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası (İSMMM) 'nın düzenlediği seminer ve kurs programlarının, diğer çeşitli mesleki birlikler ve üniversiteler tarafından gerçekleştirilen seminer ve çalıştayların olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye'de ise konu ile ilgili henüz kurumsal bir yapı ve yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.¹⁸⁰

Yapılan bir çalışmada; 56 SMMM'ye uygulanan anket neticesinde, günümüzde karmaşıklaşan iş ve işlemler sonucunda oluşan hile ve yolsuzlukların artması sebebiyle, katılımcıların %82,2'si denetim mesleğinin adli süreçlerde yetersizliğinin adli muhasebeciliği bir ölçüde zorunlu kıldığını ifade etmiştir. Bu durum, artık adli muhasebecilik mesleğinin ister bağımsız bir alan olarak ister günümüzde uygulanan muhasebe mesleğinin bir parçası olarak görülsün, mutlak

¹⁷⁸ Internal Revenue Service, **Financial Investigations: A Forensic Approach to Detecting and Resolving Crimes**, Washington DC, U.S. Government Printing Office, 2001, s.9-12.

¹⁷⁹ Bekçioğlu, Coşkun ve Gümüş, **a.g.e.**, s.6-9.

¹⁸⁰ Sami Karacan, "Hukuk ile Muhasebenin Kesişme Noktası: Adli Muhasebe", **International Journal of Economic and Administrative Studies**, No:8, 2012, s. 1 – 16.

surette muhasebe alanında yerini yasal düzenlemeler ile beraber alması gerektiğini göstermektedir.¹⁸¹

¹⁸¹ Alper Tazegül, Emel Kılıçbey, “Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebeciliğe Yönelik Algılarının Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: Kars Ardahan ve Iğdır Örneği”, **International Journal of Academic Value Studies**, C:III, No:17, 2017, s. 119 – 133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ HİLENİN ORTAYA ÇIKARILMASI VE ÖNLENMESİNE YÖNELİK TEKNİKLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılması açısından, alınması gereken tedbirlerin başında hileye yönelik algıyı artırmak gelmektedir. Bunu artırmak için ise; gözetim, isimsiz ihbarlar, sürpriz denetimler, adli kovuşturma, etik ve hile politikalarının oluşturulması ve yakalanan kişilerin kamuoyu ile paylaşılması gibi çeşitli yaklaşımlar önem arz etmektedir.¹⁸² Bu bölümde hile ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilerek, araştırma kapsamındaki muhasebe meslek mensuplarının hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılması hakkındaki görüşleri ortaya konacaktır.

3.1.Önceden Yapılan Araştırmalar ve Sonuçları

Hile denetiminde yetkili olan muhasebe meslek mensupları ile diğer ilgili kişilerin, hilenin ortaya çıkarılması ve önlenmesi ve ilgili denetim teknikleri hakkındaki görüşleri üzerine yapılan literatür taraması neticesinde çalışmamızla ilgili olduğu düşünülen daha önceden yapılmış araştırmalar tespit edilmiştir. Bu çalışmaların başlıcaları aşağıda özetlenmiştir.

Yılmaz, Ataman ve Ayboğa (2018)¹⁸³ yaptıkları araştırmada, Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerde hileyi önleme ve tespit etme mekanizmalarının etkinliğini tespit etmek, hilekârın demografik özelliklerini tespit ederek işletmelerin hile ile mücadelelerine ışık tutmayı amaçlamışlardır. Çalışmada; ortalama 8,9 yıl tecrübeli olan, iç denetçi, muhasebeci, hile denetçisi, üst düzey yönetici, uyum görevlisi, kontrol görevlisi ve diğer çeşitli alanlarda görevli olan 288 kişiye anket uygulanmıştır. Belirlenen hipotezlerde t-testi ve pearson korelasyon testleri

¹⁸² Tommie W.Singleton et.al, **a.g.e.**, s.175-178.

¹⁸³ Gökhan Yılmaz, Başak Ataman, Hanifi Ayboğa “Hile Önleme ve Tespit Etme Yöntemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Araştırması”, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:III, No:3, 2018, s.646-664.

uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda; işletmede bir hile politikasının, risk değerlendirmesinin ve etik politikasının bulunmasının işletmedeki hile sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Çalışanlara hile konusunda eğitim verilmesinin hile sayısı üzerinde anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Hile eğitimi verilen işletmelerde daha fazla hile tespit ediliyor olması muhtemeldir. Aksine, işletmede iç denetim biriminin varlığı ile hile tutarları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu duruma, iç denetim birimlerinin hileye karşı doğrudan bir sorumluluklarının bulunmadığının neden olduğu söylenebilir. İşletmede özel hile denetim birimlerinin bulunmasının tespit edilen hile tutarları ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu ancak ihbar hattının aynı şekilde tespit edilen hile tutarları ile anlamlı bir ilişki içerisinde olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç ihbar hatlarının doğru yönetilemediğinden kaynaklanabilir. Demografik açıdan; hilekârların daha çok 26-45 yaş aralığında olduğu, 50’li yaşlardan sonra yapılan hile tutarlarının yükseldiği ve erkeklerin kadınlara göre daha uzun süre yakalanmadığı görülmüştür. Son olarak çalışanların tecrübeleri ile hileyi sürdürmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kırıtıoğlu ve Özbirecikli (2018)¹⁸⁴, Temel Eğitim ve Staj Merkezi (TESMER) tarafından yürütülen etik eğitiminin, bağımsız denetçilerin muhasebe hilelerini algılama düzeylerini etkileyip etkilemediğini ve bunun bağımsız denetçilerin davranışlarında farklılık yaratıp yaratmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. 109’u eğitim almayanlardan, 291’i ise etik eğitimi alan toplam 400 kişiye 5’li likert ölçekli anket uygulanmıştır. Hile algısını ölçmek için “Hile Algısı Ölçeği” ve “Hile Türleri Ölçeği” olarak iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bu bağlamda baskı, fırsat ve haklı gösterme (hile üçgeni) konuları altında yer alan hile algısı ölçeği oluşturulmuştur. Sonuçta, etik eğitiminin bağımsız denetçilerin hile ve hile türleri algısı üzerinde olumlu etkisinin olduğu, ayrıca alınan eğitim süresi ile hileye yönelik algıların da arttığı görülmüştür. “Baskı” unsurunu en çok etkileyen, denetlenen firmanın gelişen bilgi teknolojilerine, rakiplerine nazaran daha az uyum sağlamasıdır. “Haklı Gösterme” unsurunu en çok etkileyen, denetlenen firmanın, çalışanların işlediği

¹⁸⁴ Cenk Kırıtıoğlu, Mehmet Özbirecikli, “Bağımsız Denetçilere Yönelik Etik Eğitiminin Bağımsız Denetçilerin Muhasebe Hilelerini Algılamalarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, C:XI, No:1, 2018, s.27-44.

suçlara ceza vermemesi olmuştur. “Fırsat” unsurunu en fazla etkileyen durumun ise denetlenen firmanın zayıf iç kontrol sistemi olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan hareketle; denetçiler, denetledikleri şirketin teknolojiyi kullanmasını sağlamak, suçlu çalışanlara gerekli yaptırımları uygulamak ve iç kontrol sistemlerini güçlendirerek hile üçgenine karşı duruşlarını güçlendirebilirler.

Temiz, Hacıhasanoğlu ve Özdemir (2018)¹⁸⁵, yapmış oldukları çalışmada, Bozok Üniversitesi İİBF-İşletme bölümü öğrencilerine ve Yozgat ilinde SMMM faaliyetinde bulunan kişilere (170 öğrenci, 112 meslek mensubu), meslek etiği ve hile ile ilgili bakış açılarının tespit edilmesi açısından anket uygulamışlardır. Ankette, 6 adet senaryo bulunmakta olup bunlar, varlık usulsüzlüğü, yolsuzluk ve hileli finansal raporlama ile ilgilidir. Bu çalışmanın farklılığı, lisans öğrencileri ile profesyonel meslek mensuplarının bir arada bulunmasıdır. Oluşturulan hipotezler tek yönlü manova ve korelasyon analizi ile test edilmiştir. Varılan sonuçlarda; tüm katılımcılar yolsuzlukla ilgili hile türüne diğer hile türlerine nazaran daha etik bir tutum sergilemişlerdir. Yine en fazla raporlamanın olduğu alan da yolsuzluk olmuştur. En yüksek etikten sapma ile en düşük raporlama finansal tablo hilelerinde görülmüştür. Muhasebe meslek mensuplarının finansal tablo hilelerinde muhasebe çalışanları ile öğrencilere göre daha düşük etik tutum ve raporlama eğilimi sergiledikleri gözlemlenmiştir. Yine meslek mensuplarının öğrencilere nazaran daha çok etik tutum sergiledikleri ve raporlama eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca finansal tablo hilelerinde kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda etik tutum sergiledikleri ve yüksek raporlama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş düzeylerinin ve deneyimlerinin ise etik tutum ve raporlama eğilimlerinin herhangi bir anlamlı farklılığa neden olmadığı görülmüştür. Öğrenci not ortalamasının yükselmesinin ilgili hile grupları karşısındaki etik sapsmaları düşürdüğü ve raporlama eğilimlerini arttırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Son olarak, katılımcıların tüm hile gruplarında yer alan senaryolar karşısında etik değerlerden sapma azaldıkça, söz konusu olayları raporlama eğilimlerinin de arttığı görülmüştür.

¹⁸⁵ Hüseyin Temiz, Tansel Hacıhasanoğlu, Nurettin Özdemir, “Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebe Çalışanları ve Meslek Mensubu Adaylarının Hile Tutumları ve Raporlama Eğilimlerinin İncelenmesi: Yozgat Örneği”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:52, 2018, s.213-240.

Aydın ve Ataman (2017)¹⁸⁶ yapmış oldukları araştırmada, denetçilerin hile hakkındaki algı ve tecrübelerinden faydalanmak amacı ile ACFE Türkiye'ye kayıtlı (Uluslar arası Susitimal İnceleme Derneği) 73 kişiye anket uygulanmıştır. Denetçilerin mesleki tecrübesi (yıl) ile herhangi bir hileyle karşılaşmaları arasında doğru orantı olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonucunda; katılımcılar hilelerin en önemli nedeninin sırasıyla mali baskılar (%42,5), işletmelerdeki kontrol ve denetimlerin yetersiz veya hiç olmaması sonucu fırsat oluşturması (%35,6) ve kişinin kişilik yapısı ve kişilik bozukluklarından kaynaklanan nedenler (%9,6) olduğunu, bunun sonucunda da, hilelere karşı alınacak fırsat unsuruna yönelik önlemlerin gerekliliğinin yanında kişilerin kişilik yapılarının da hilelerin nedenleri arasında olduğu görülmüştür. Katılımcıların en sık karşılaştıkları hilelere bakıldığında sırasıyla rüşvet, fatura hileleri, varlıkların-gelirlerin olduğundan düşük gösterilmesi, gider hileleri ve nakdi olmayan varlıkların kötüye kullanılması veya çalınması öne çıkmaktadır. Katılımcılara bakıldığında, hile ile karşılaşanların çoğunluğunu orta yaş üstü erkek denetçiler oluşturmaktadır. Hileyle karşılaşanların yarısı, hilekârın herhangi bir cezaya maruz kalmadığını, %41'i ise , hilekâra sadece işten çıkartma uygulandığını belirtmiştir. %8.2'si ise, hilekârın hala işine devam ettiğini söylemiştir. Son olarak hileye iten en önemli nedenin mali baskılar olduğu görülmüştür.

Özçelik, Aracı ve Keskin (2017)¹⁸⁷, Batı Akdeniz bölgesinde (Antalya, Isparta, Burdur) faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının (SM,SMMM,YMM) muhasebe hata ve hile algılarını tespit etmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Analizler t-testi ve anova ile yapılmıştır. Ayrıca, frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma istatistikleri kullanılmıştır. Bulgularda; hata açısından, mevzuattaki sürekli değişikliklerin, matematiksel hataların ve bilgi eksikliğinin başlıca hata nedenleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir. Hilenin

¹⁸⁶ Başak Ataman, Ruhan Aydın, "Hile Denetimi ve Denetçilerin Hile Tespitine Yönelik Bir Araştırma", **Marmara Business Review**, C:II, No:1, 2017, s.1-23.

¹⁸⁷ Hakan Özçelik, Özlem Nilüfer Karataş Aracı, Serkan Keskin, "Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:IV, No:29, 2017, s. 197 – 214.

varlığına ilişkin en yüksek yargılar ise sırayla; işletmelerin günlük nakit tahsilatları ile banka raporları arasındaki büyük farklılıklar, BA-BS formlarının uyumsuzlukları, bilanço karlarının düşük gösterilmesi, kasadaki anormal hareketler, belgesiz kayıt dışı işlemler ve bordroda kayıtlı olmasına rağmen işletmede çalışmayan kişiler olarak sıralanmıştır. Ayrıca, meslek mensuplarının muhasebe hatalarına bakış açıları arasında; cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim seviyelerine, unvanlarına ve tecrübelerine göre fark yoktur. Yine aynı şekilde, meslek mensuplarının muhasebe hileleri ile ilgili yargılara bakış açıları arasında; cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim seviyelerine, unvanlarına ve tecrübelerine göre fark olmadığı gözlemlenmiştir.

Karabayır ve Cengiz (2016)¹⁸⁸, Kuzeydoğu Anadolu illerinde (Ağrı, Ardahan, Erzurum, Iğdır ve Kars) aktif olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan 72 bağımsız denetçiye anket uygulayarak, ortaya çıkan sonuçlar üzerinde bağımsız denetçilerin hata ve hile eylemleri karısındaki sorumluluk algılarını ölçmüşlerdir. Anketin birinci bölümünde demografik özelliklere yönelik sorular varken, ikinci kısmında ise hile ve hataya yönelik sorumluluk algılarını ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Cevaplar frekans ve çapraz tablolar aracılığıyla incelenmiş ve ayrıca t-tesisi ile tek yönlü anova testleri de uygulanmıştır. Elde edilen cevaplarda; bağımsız denetçilerin hata ve hilelerin bulunması konusunda kendilerini sınırlı olarak sorumlu gördükleri ve bu sorumluluğu yönetimle paylaşmaları gerektiği, asıl görevlerinin makul güvence vermek olduğu ve hata ve hileleri tespit etmek olmadığı ve herhangi bir hileden sorumlu tutulmamaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Othman, Aris, Mardziyah, Zainan ve Amin (2015)¹⁸⁹ gerçekleştirdikleri çalışmada, Malezya kamu sektöründe hile denetimi ve önlenmesine yönelik olarak, 24 adet hile denetim prosedürü hakkında muhasebeci ve iç denetçilerin algılarını ölçmek amacıyla 51 katılımcı üzerine bir anket uygulamışlardır. Uygulanan anket ile katılımcıların çalıştıkları sektördeki hile farkındalıkları, hile denetimi ve önlenmesindeki bilgileri ile hileyle baş edebilmedeki teknolojik yeterlikleri

¹⁸⁸ Mehmet Emin Karabayır, Sevgi Cengiz, "Muhasebe Hileleri Yoluyla Yapılan Yolsuzluklarda Bağımsız Denetimin Sorumluluğunun Araştırılması: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Uygulaması", **Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:VII, No:14, 2016, s.597-625.

¹⁸⁹ Rohana Othman et. al., "Fraud Detection and Prevention Methods in The Malaysian Public Sector: Accountants' and Internal Auditors' Perceptions", **Procedia Economics and Finance**, C: XXVIII, No:5, 2015, s. 59 – 67.

ölçülmeye çalışılmıştır. Varılan sonuçta, cevaplayanların %75'i buldukları kurumun hile kurbanı olduğunu ve ilerde bunun artacağını, %74,5'i taleplerinin yerine getirilmesi konusunda baskı olduğunu ve bu işlerin yetkilerinin ötesinde olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, kamu sektöründe en çok kullanılan hile önleme metotlarının operasyonel denetimler, denetim komitelerinin yetki artışları, iç kontrol, nakit kontrolleri, hile raporlama politikaları ve personel rotasyonu olduğu gözlenmiştir. Son olarak da, hile teknolojileri ile ilgili olarak, kamu sektöründe en çok kullanılan teknik yöntemlerin sırasıyla şifre korumaları, virüs korumaları, örneklem keşfi ve sürekli denetim olduğu, en az kullanılan teknik yöntemlerin ise sırayla, dijital analiz, finansal rasyo oranları ve veri madenciliği olduğu belirtilmiştir.

Hacıhasanoğlu ve Karaca (2015)¹⁹⁰ yapmış oldukları çalışmada, Bozok Üniversitesi'nde iktisat ve işletme bölümleri ile muhasebe bölümünde (meslek yüksek okulu) okuyan öğrencilerin, hile algılarını incelemiştir. Bu bölümlerde okuyan 409 kişiye 5'li likert ölçekli bir anket uygulamışlardır. Söz konusu ankette demografik özelliklerin tanımlanması ile 6 adet senaryo bulunmaktadır. Bu senaryoların ikisi varlık usulsüzlüğü, ikisi yolsuzluk ve kalan ikisi de finansal tablo hilesine yöneliktir. Kurulan hipotezler Pearson Korelasyon analizi ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında; öğrencilerin yolsuzluk alanındaki senaryolara karşı daha duyarlı oldukları ve yolsuzluk ile rapor etme eğilimlerinin de diğer alanlara göre daha yüksek olduğu hususları görülmüştür. Bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre hile algısının ve rapor etme eğilimlerinin daha yüksek olduğu, okul bazında da varlık usulsüzlüğü ve yolsuzlukla ilgili senaryolarda İİBF ve MYO öğrencilerinin daha duyarlı oldukları görülmüştür. Ayrıca, İİBF öğrencilerinin MYO'daki öğrencilere nazaran daha fazla rapor etme eğiliminde oldukları, varlık usulsüzlüğü alanında da işletme öğrencilerinin algı düzeyleri ve rapor etme eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Aile gelir düzeyi açısından ise algı seviyeleri ve rapor etme eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

¹⁹⁰ Tansel Hacıhasanoğlu, Nevran Karaca, "Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi'nde Yapılan Bir Araştırma", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:VIII, No:1, 2015, s.117-130.

Yıldız ve Baskan (2014)¹⁹¹, çalışmalarında, BİST’te yer alan şirketler üzerinde muhasebe hilelerinin önlenmesi için şirketlerin hangi hile önleme araçlarından ne ölçüde yararlandıklarını ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, BİST’te faaliyet gösteren 187 şirkete anket tetkik edilmiş olup, cevaplara frekans dağılımı ve ağırlıklı toplam yöntemi uygulanmıştır. Finansal tablolarda görülen hilelerin belirlenmesinde yararlanılan araçların kullanım sırasına göre; iç denetim, iç kontrol, bağımsız denetim, ihbar hatları, tesadüf, özel hile denetim ekipleri ve diğerleri olduğu görülmüştür. Varlıkların kötüye kullanılmasını önlemede kullanılan yöntemlerde ise; iç denetim, iç kontrol, bağımsız denetim, ihbar hatları tesadüf, özel hile denetim ekipleri ve diğerleri yer alırken son olarak haksız edinimi önlemede kullanılan araçlarda önem sırasına göre ise; iç denetim, iç kontrol, bağımsız denetim, ihbar hatları, tesadüf, özel hile denetim ekipleri ve diğerleri olduğu hususları tespit edilmiştir.

Şengür (2012)¹⁹² araştırmasında, denetçilerin hileyi önlemelerindeki algısını ölçmek amacıyla, denetçilerin hileli finansal raporlama, varlıkların kötüye kullanımı ve rüşvet (yolsuzluk) üzerindeki etkinliklerinin algılanmasındaki farklılıklara odaklanmıştır. Bu bağlamda, bu üç alanda iç ve dış denetçilerin hile önleme tedbirlerinin etkinlikleriyle alakalı yaklaşımları tanımlanmıştır. 146 katılımcıya (54’ü dış denetçi, 92’si iç denetçi) 4’lü likert ölçekli anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda; hileli finansal raporlama alanında en etkili yöntemin verimli bir denetim komitesi, varlıkların kötüye kullanımı ve rüşvet alanlarında ise en etkili yöntemin iç denetim olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, dış denetimin iç denetime göre, hileli finansal raporlama alanında diğer iki alana kıyasla daha etkili olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, uygun bir gözetim süreci geliştirmenin, sahte finansal raporlama üzerinde, diğer iki alanı önlemeye kıyasla daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Ata, Uğurlu ve Altun (2009)¹⁹³, Gaziantep ve Londra’da bulunan denetçilerin sosyo-demografik özelliklerinin kırmızı bayraklar üzerinde önemli bir etkiye sahip

¹⁹¹ Ekrem Yıldız, Tuba Derya Baskan, “Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:62, 2014, s.1-18.

¹⁹² Evren Dilek Şengür, “Auditors’ Perception of Fraud Prevention Measures: Evidence From Turkey”, **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, C:XIV, No:1, 2012, s.128-138.

¹⁹³ Ata, Uğurlu ve Altun, **a.g.e.**, s.215-230

olup olmadığını ortaya koymak ve bu iki yerde faaliyet gösteren denetçilerin bireysel olarak öngördükleri en önemli hile göstergelerinin (SAS 82 no.lu standartta yer alan) ne olduğunu araştırmışlardır. Gaziantep'te faaliyet gösteren 32 YMM ile Londra'da bulunan 30 bağımsız denetçi araştırmanın ana kütesidir. Bu kişilere anket uygulanmış, ve SPSS ile çeşitli bulgular elde edilmiştir. Buna göre, Londra'da faaliyet gösterenlere göre en önemli beş hile riski göstergesi sırayla; yönetimin iç kontrol ile ilgili uygun davranış göstermedeki başarısızlığı, bir işletmenin sürekli olarak iflasın eşiğinde gözükmemesi, yönetimin firma borçlarını garanti altında göstermek üzere finansal durumunu olduğundan farklı göstermesi, geçmişte yaşanan mevzuat ihlalleri ve işletmenin sürekli olarak teşviklerden yararlanması şeklinde olmuştur. Gaziantep'te faaliyet gösterenlere göre ise; yönetimin kontrol ve denetim konusundaki yetersizliği, işletmenin sürekli olarak iflasın eşiğinde gözükmemesi, yönetimin sermaye kazancını yüksek göstermesi için finans departmanına aşırı baskısı, yönetimin iç kontrolle ilgili uygun davranış göstermedeki başarısızlığı ve işletmenin yanlış muhasebe uygulamalarına bağlı olarak önemli tazminat ve cezalar ödemesi olduğu tespit edilmiştir. Demografik açıdan bakıldığında, endüstri koşulları ile iş tecrübesi arasında önemli bir ilişki söz konusu iken demografik özellikler ile diğer hile risk faktörleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Son olarak, Gaziantep örneklemindeki katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin öngörüler konusunda etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Bierstaker, Brody ve Pacini'nin (2006)¹⁹⁴ yapmış oldukları çalışmada; öncelikle hileyle başa çıkabilme teknikleri belirtilmiş, ardından da sektörlerinde ortalama 10 yıl tecrübeli muhasebeci (Türkiye'de SM, YMM ve SMMM'ye denk düşmektedir.), iç denetçi ve sertifikalı hile denetçilerinden oluşan 86 kişilik bir gruba, hilenin tespiti ve önlenmesi üzerindeki algıları üzerine bir anket uygulamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların %56'sı çalıştıkları şirketin hileye maruz kaldığını, %24'ünün şirketlerinin hileye bulaşmadığını, %20'sinin ise şirketlerinin hileye karışıp karışmadığı hakkında bir fikirleri olmadığını beyan etmiştir. Yine katılımcıların %48'i son 3 yıl içerisinde hile önleme eğitimleri için

¹⁹⁴ James L. Bierstaker, Richard G. Brody, Carl Pacini, "Accountants' Perceptions Regarding Fraud Detection And Prevention Methods", **Managerial Auditing Journal**, C: XXI, No:5, 2006, s. 520 – 535.

ayrılan fonun yükseltildiğini, benzer şekilde, %56'sı da iç denetim departmanı için ayrılan fonun son 3 yıl içerisinde artırıldığını beyan etmiştir. İlgili meslek mensuplarının en çok kullandıkları başlıca hile denetim ve yazılımları; virüs koruması, güvenlik duvarı, şifreleme ve iç kontrol iken en az kullanılan denetim ve yazılım teknikleri ise işe alma sözleşmelerinin incelenmesi, çalışanların rotasyona tabi tutulması, dijital analizler ve son olarak da adli muhasebecilerin kullanılması şeklinde belirlenmiştir. Organize şekilde kullanılan adli muhasebeciliğin, yüksek verimliliğe sahip olmasına karşılık, bütün hile denetim teknikleri arasında en az kullanılan yöntem olması dikkat çekicidir. Diğer yandan, veri madenciliği, dijital analiz, sürekli denetim gibi yazılımsal tekniklerin gereken sermaye ve eğitimden dolayı fazla kullanılmadığı görülmüştür.

Smith ve Omar (2005)¹⁹⁵ çalışmalarında, 48 kişi üzerinde uyguladıkları anket ile denetçilerin hile göstergeleri üzerindeki algılarını ölçmeye çalışmışlardır. Katılımcılar Kuala Lumpur'daki denetim firmalarında görev yapan denetçilerden oluşmaktadır. Uygulanan anket ile katılımcıların demografik özellikleri, hile denetimi konusunda tecrübeli olup olmadıkları, kırmızı bayraklar hakkındaki algıları ve son olarak da listede yer almayan diğer kırmızı bayraklar nedir tarzında açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Ulaşılan bulgulara göre, 20 kişinin daha önceden hile denetimi ile karşılaştıkları, kalan 28 kişinin ise hile denetimi konusunda hiç tecrübesi olmadığı tespit edilmiştir. Denetçilere göre "Yönetimin İç Kontrol Konusunda Uygun Davranışı Sergilememesinin" hilenin varlığına dair en fazla anlamlılık düzeyine sahip kırmızı bayrak olduğu saptanmıştır. Yani, denetçiler üzerinde, zayıf iç kontrolün ve bunların önemine karşı sergilenen yanlış tutumun, şirketlerde yüksek riske neden olduğu yönünde bir algı oluşmuştur. Yine denetçiler tarafından faaliyet ve finansal istikrar özellikleri, kontrol ortamı üzerindeki yönetim etkisi ile içinde bulunulan endüstri şartlarından daha önemli olarak algılanmaktadır. 48 cevaplayandan 37'si, denetçinin denetleme yaparken hile risk göstergelerinin bulunduğu bir kontrol listesine bakması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca çalışma,

¹⁹⁵ Malcolm Smith, et. al, "Auditors' Perception of Fraud Risk Indicators", **Managerial Auditing Journal**, C: XX, No:1, 2005, s. 73 – 85.

denetçilerin cinsiyeti ile meslekte bulunduğu yıl sayısının ve tecrübenin, denetçilerin algısı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur.

Alleyne ve Howard (2005)¹⁹⁶ yapmış oldukları araştırmada, denetçi ve müşterilerin, denetçilerin hile hakkındaki sorumlulukları, ilgili denetim prosedürleri ve hilenin Barbados'taki boyutları hakkındaki algıları üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar, Karayipler'de yer alan bir ada olan Barbados'ta çalışmalarını yürütmüşlerdir. Yapılan çalışma ile, hile tespitindeki sorunları anlamak için, sayısal anketi desteklemek için nitel bir yaklaşım izlenmiştir. Anket, katılımcılar ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan birinci grup, 19 kişiden oluşan denetçiler iken ikinci grup ise 24 kişilik müşterilerden oluşmaktadır. Bunların 16'sı denetim şirketinde kıdemli müdür, 7'si müşteri-yatırımcı, 1'i de Barbados Mali Müşavirler Odası (ICAB) temsilcisinden oluşmaktadır. Katılımcılara 5'li likert ölçeğinden oluşan çeşitli sorular (Anket) sorulmuştur. Bu sorulara ek olarak, yorum yapmaları istenen açık uçlu sorular da yöneltilmiştir. Elde edilen bulgularda; bütün denetçiler ve müşterilerden de 7 tanesi, denetçinin görevinin hile tespiti olmadığı konusunda hemfikirdir. Denetçilerden bir tanesi ise, denetçinin rolünün, hileyi tespit etmek olmadığını, denetimin planlanmasında makul bir keşif beklentisi oluşması olduğunu, halkın, denetçinin rolü konusunda yeterince eğitilmiş olmadığını ve bunun, müşteriler, yatırımcılar ve kazanılmış haklara sahip diğer taraflar için gerçekçi olmayan beklentilere yol açtığını belirtmiştir. Diğer yandan, diğer müşteriler de sert bir şekilde hile denetiminin sadece denetçinin sorumluluğunda olmadığını, aynı zamanda bunun denetimin temel amacı olması gerektiğini savunmuşlardır. Denetçiler ile müşteriler arasında, denetçilerin hileyi ortaya çıkartmamak ve rapor etmemekten dolayı yasal düzenleme ile sorumlu tutulmaları gerekip gerekmediği konusunda fikir ayrılığı mevcuttur. Cevaplayıcılar, tecrübelerinden yola çıkarak hileye dahil olma nedenlerini; kişinin ahlaki değerleri, sosyal statüyü yükseltmek, kişilerin işiyle olan mutsuzluğu, kumar ve uyuşturucu alışkanlıkları, kişilerin diğerleri de yapıyor yaklaşımı ve yakalanmayacaklarını düşünmeleri olarak belirtmişlerdir. Görüşülen kişiler arasında, kötü denetimlerin yapıldığının kanıtlanması durumunda denetçilerin

¹⁹⁶ Philmore Alleyne, Michael Howard, "An Exploratory Study of Auditors' Responsibility for Fraud Detection in Barbados", **Managerial Auditing Journal** , C:XX, No:3, 2005, s.284-303.

sorumlu tutulması gerektiği konusunda fikir birliği olduğu görülmüştür. Sonuç olarak bakıldığında, denetçiler, hileyi tespit edememe nedeni ile sorumlu tutulmaları gerektiğini reddederken, müşteriler tam tersini düşünmektedir. Müşteriler, denetçilerin yasadışı faaliyetleri aramaları gerektiğine inanırken, denetçiler tam tersini düşünmektedir.

Özbirecikli ve Süslü (2005)¹⁹⁷, denetim firmalarının, müşterilerinin yolsuzluk yapma risklerine karşı ne derecede dikkatli olduklarını, bu risk faktörlerini dikkate alıp almadıklarını denetçilerin çeşitli demografik özellikleri açısından araştırmışlardır. Bunun için 21 denetçiye anket uygulanmıştır. Varılan bulgularda; öğrenim düzeyinin yüksek olmasının risk değerlendirme uygulaması eğilimine katkı sağlamadığı görülmüştür. Mesleki deneyim süresinin uzaması, denetçilerin denetimi yapılan şirketlerin yolsuzluk yapma risklerini değerlendirme eğilimini artırıcı bir unsur olmadığı, bununla beraber, risk değerlendirme yapan meslek mensuplarında mesleki tecrübesi özellikle 15 yıl ve üzeri olanların, risk faktörlerinin çoğuna yönelik değerlendirme çalışması yaptığı belirlenmiştir. Ancak, 60 yaşın üstündeki denetçilerin ise özellikle risk değerlendirme yapmadıkları ancak bazı risk faktörlerini dikkate aldıkları gözlemlenmiştir. En çok dikkate alınan başlıca risk faktörlerinin; şirket sahiplerinin statüsü, yönetici ve memurlar arasındaki akraba ilişkileri, özensiz işlemler, yönetimin aşırı risk alma eğilimi, deneyimsiz yönetim, yönetimin dürüst davranmaması, kayıtların alışılmadık dışında tutulmuş olması ve işletmenin faiz oranlarına aşırı hassasiyeti olduğu görülmüştür.

Bazı araştırmacılar ise hile denetimi alanındaki çalışmalarını kırmızı bayraklar üzerinden yapmaktadır. Bunlardan biri olan Majid, Gul ve Tsui (2001)¹⁹⁸ araştırmalarında, Hong Kong’da yer alan denetçilerin risk değerlendirmesindeki kırmızı bayraklar hakkındaki algısını ölçmek amacıyla sektörde ortalama 10 yıllık tecrübeye sahip 26 kişi üzerinde anket uygulamışlardır. Bu kişilerin 3’ü denetim firmasının ortağı, 11’i müdürü, kalanları ise kıdemli denetçilerden oluşmaktadır.

¹⁹⁷ Mehmet Özbirecikli, Cemil Süslü, “Bağımsız Denetim Firmalarının Yolsuzluk Riski Faktörlerini Değerleme Uygulamaları ve Türkiye’deki Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma-II”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:28, 2005, s.48-66.

¹⁹⁸ Abdul Majid, Ferdinand A.Gul, Judy S.L.Tsui., “An Analysis of Hong Kong Auditors’ Perceptions of The Importance of Selected Red Flag Factors in Risk Assessment”, **Journal of Business Ethics**, C: XXXII, No:3, 2001, s. 263- 274.

Elde edilen bulgularda, kırmızı bayraklara dikkat edilmesi gerektiği, bu göstergelerin hileyi işaret ederek denetçiye yol gösterdiği ve bu kırmızı bayrakların önemlilik dereceleri ortaya konmuştur.

Braun (2000)¹⁹⁹ araştırmasında, denetçinin dikkati üzerindeki zaman baskısı etkisinin, potansiyel hileli finansal raporlamaya işaret eden yanlış beyanların niteliksel yönlerine ilişkin algısı üzerine bir çalışma yapmıştır. Araştırmacı, ampirik olarak denetçinin potansiyel hileli finansal raporlamayı ortaya çıkarma görevi üzerinde zaman baskısının etkilerini incelemiştir. Yazarın, çalışmasında 50 kişi üzerinde kontrollü bir deney uygulanmıştır. Bu deneyde, katılımcılara farazi bir müşterinin envanter kayıtlarının denetim prosedürleri doğrultusunda incelenmesi istenmiştir. Kendilerinden hatalı, sıra dışı, potansiyel düzensiz ya da daha derin incelenmesi gereken hususları (Göstergeleri) işaretleyerek (Yanına tik işareti atarak) bir inceleme belgesi oluşturmaları istenmiş olup ayrıntılı bir teste tabi tutulmuşlardır. Sonuçlar, zaman baskısı altındaki denetçilerin olası hileli finansal raporlama göstergelerine katılma ihtimalinin düşük olduğunu göstermiştir. Bu test, orta ölçekli bir imalat firmasının detaylı envanteri hakkındadır. Denetçilerden, müşterinin kayıtlarından araştırma için seçilen her bir maddenin kayıtlarda doğru bir şekilde rapor edilip edilmediğini belgelemeleri istenmiştir. Burada, denetçilerin, olası dolandırıcılık finansal raporlamasını gösteren yanlış beyanların niteliksel yönlerine dikkat etmeleri, yanlışlıkların sıklığı ve miktarları hakkında kanıt toplamaları beklenmektedir. Sunulan verilerde, hayali müşterinin en büyük iki müşterisinin envanterine ait kalemler şişirilmiştir. Katılımcılara denetim için ayrılan süreler gösterilmiştir. Denetçiler tarafından sağlanan belgelerin zamanlaması hakkında bilgi toplamak için, farklı zaman dilimlerinde farklı renkli yazı kalemleri kullanmaları istenmiştir. 45-55 dakikalık gruplar “Yüksek Baskı Altında”, 65-75 dakika verilen gruplar ise “Düşük Baskı Altında” gruplar olarak tanımlanmıştır. Verilen ana görevin yanındaki yardımcı görev, denetçilerin müşterinin muhasebe kayıtlarındaki yanlış beyanların niteliksel yönlerini tespit ve analiz etmesiyle ilgilidir. İlk çalışma alanı genel olarak sıra dışı bir durumun tespitine yönelikken diğer çalışma alanı ise daha

¹⁹⁹ Robert L. Braun, “The Effect Of Time Pressure on Auditor Attention to Qualitative Aspects of Misstatements Indicative of Potential Fraudulent Financial Reporting”, **Accounting, Organizations and Society**, C:XXV, No:3, 2000, s. 243-259.

derin araştırmayı gerektiriyordu. Araştırmanın sonunda, 3 konuda sonuca varılmıştır. Bunlardan ilki, hipotez testi yüksek ve düşük zaman baskısı gruplarında ortalama doğruluk seviyesinin karşılaştırılmasını içermektedir. Uygulanan istatistik testi sonucunda, gruplar arasında ortalama doğruluk düzeyinde anlamlı bir farklılığın olmadığı grlmştir.

İkinci olarak, iki farklı ölçüm yapılmıştır. Varılan ilk ölçümde, iki grubun üyelerinin yanlışlığı sezen (Detected) kişilerin kendi arasında farklılaştığı görüldü. şöyle ki, toplam 50 kişi içerisindeki yüksek baskı altındaki grupta; 28 kişi tespit edemeyenler (Not Detected), 1 kişi tespit eden (Detected), düşük baskı grubunda ise 16 kişi tespit edemeyen (Not Detected), 5 kişi ise tespit eden (Detected) kişi olarak belirlendi. Bunun anlamı, zaman baskısı altındaki denetçilerin finansal raporlama nedeniyle olası yanlışlığı işaret eden muhasebe kayıtlarının nitel yönlerini saptaması daha az olasıdır. İkinci lmde ise, tespit etme (Detect) açısından biraz daha finansal durum analiz bilgisini gerektirmektedir. Burada ise, 50 kişi arasında, yüksek baskı altındaki grupta; 29 kişi tespit edemeyenlerden (Not Detected) oluşurken tespit eden (Detected) kimse yoktur. Düşük baskı grubunda ise; 17 kişi tespit edemeyenlerden (Not Detected) oluşurken tespit eden (Detected) 4 kişi saptanmıştır. Yani aynı şekilde burada da, iki grubun üyelerinin yanlışlığı sezen (Detected) kişilerin kendi arasında farklılaştığı grlmştir. Diğer bir ifadeyle, yüksek baskı altındakiler düşük baskı altındakilere göre potansiyel hileli finansal raporlama hile göstergelerine katılım ve anlamaları daha düşük olasılıktadır. Ayrıca, dokümantasyonunun ne zaman gerçekleştiğini izlemek için, denetçilere ilk 45 dakika boyunca düzenli grafit kalemler verilmiş ve bundan sonraki 10 dakikalık aralıkların her biri için farklı renkli kalemler kullanmaları istenmiştir. Yapılan analizde sıra dışı bir durumun tespitinin ilk 45 dakika içerisinde saptandığı grlmştir. Bu sonuç, sadece düşük zaman baskısı altındaki denetçilerin, srenin sonunda sorunları araştırmak için daha fazla zamana sahip olması nedeniyle olmadığını gösterebilir.

nc ve son olarak ise, iki grubun demografik değişkenleri ile olan ilişkiler ele alınmıştır. Varılan sonuçta, hiçbir verinin, neden düşük baskı altındaki grubun

yüksek baskı altındaki gruba göre daha fazla performans sağladığına ilişkin herhangi bir açıklayıcı yönü tespit edilememiştir.

Genel olarak bakıldığında, hile ile ilgili olarak pek çok çalışma bulunsa da, bunların büyük çoğunluğu hilenin tanımı, sınıflandırılması, türleri, ortaya çıkarılması, soruşturulması ve önlenmesi alanlarında yoğunlaşmış olup, az bir kısmı ise denetçilerin hile üzerindeki çeşitli algıları üzerine olmuştur. Hile alanında yazılan makalelere ulusal bazda baktığımız zaman²⁰⁰, 2008-2017 yılları arasında 44 adet makale yazıldığı ve sadece 9 kişinin yüksek lisans / doktora öğrencisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, söz konusu makalelerin sadece % 36'sı araştırma şeklinde olup, kalan %64'lük kısım teoriktir. İlgili çalışmalarda hileye karşı algısı ölçülmeye çalışılan denetçiler/müfettişler/mali müşavirler/öğrenciler ve diğer çeşitli meslek mensupları çeşitli firmalarda çalışan kişilerden (Bir firmaya bağımlı olarak) oluşmaktadır.

Türkiye'de şirket ve şahıs işletmelerinin çok büyük bölümünü bağımsız şekilde çalışan SMMM ve YMM'ler yapmaktadır. Kalan görece az sayıda kısmını ise bağımsız denetçiler kendi mevzuatları çerçevesinde gerçekleştirmektedirler. Bu kişilerin yapmış oldukları çeşitli denetimlerde hileye karşı yaklaşımlarının nasıl olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, bu noktada diğer yapılmış çalışmalardan ayrılmakta, bunu farklı bir şekilde araştırma konusu yapmaktadır. Ayrıca, meslek mensuplarının denetim sektöründe hileye karşı bakış açıları üzerine akademik ve kurumsal çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2.Araştırmanın Amacı

Çoğu işletmede açık veya zımni bir şekilde var olan ya da potansiyel bir tehdit oluşturan hile sorununun önlenmesi ve tespit edilmesinde en önemli rolü muhasebe meslek mensupları oynamaktadır. Bu noktadan hareketle, muhasebe meslek mensuplarının hilenin engellenmesi ve ortaya çıkarılmasında kullanılan

²⁰⁰ Çiğdem Kuruçay, Murat Serçemeli, "Hile Alanında Bilimsel Dergilerde Yer Alan Ulusal Makaleler: (2008-2017 Literatür Taraması)", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, No:55, 2018, s. 161 – 174.

denetim tekniklerinin önem ve etkinliklerine bakış açıları ve yaklaşımları yarı yapılandırılmış anket çalışması ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, İstanbul ilindeki serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir ve bağımsız denetçilerin hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntem ve tekniklere bakış açıları analiz edilerek, açık uçlu sorular da yöneltilmiş ve elde edilen farklı görüşlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

3.3.Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları

Araştırmanın ana kütesini Türkiye’de fiilen çalışmakta olan ve buldukları ilin meslek odasına kayıtlı ve Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği’nden (TÜRMOB) çalışma ruhsatı almış serbest muhasebeci mali müşavirler, yeminli mali müşavirler ile Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’ndan (KGK) ruhsat almış bağımsız denetçiler oluşturmaktadır.

TÜRMOB’un kendi istatistiklerine göre²⁰¹; 2019 yılı Türkiye geneli itibariyle birliğe kayıtlı meslek mensuplarının 100.348’ini serbest muhasebeci mali müşavirler, 4.775’ini ise yeminli mali müşavirler oluşturmaktadır. KGK’nın 2019 itibariyle yayınladığı istatistiğine göre ise de ²⁰²; serbest muhasebeci mali müşavir olup bağımsız denetçi yetkisini elinde bulduranların sayısı 12.233 kişi iken, yeminli mali müşavirlerde bu sayı 3.050 kişi, toplamda da 18.283 kişiden meydana gelmektedir.

Nitel araştırmalar amaçlı bir şekilde belirlenmiş az sayıda örneklem ile de yürütülebilir. Amaçlanan hedefler, çok farklı deneyimleri olan az sayıda insanla çalışılarak da elde edilebilmektedir. İncelenen olguya ilişkin durumlar bilgi yüklüyse, küçük bir grup insandan edinilen derinlemesine bilgiler, çok sayıda örneklemeden

²⁰¹TÜRMOB, (Çevrimiçi), [https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-\(sm-smmm\)](https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm)), 06.05.2019.

²⁰²KGK, (Çevrimiçi), <http://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/8027/Tablo-2--Kurul-Taraf%C4%B1ndan-Yetkilendirilen-Denetc%CC%A7iler>, 06.05.2019.

elde edilen kısıtlı bilgiden daha değerli olabilir.²⁰³ Amaçlı olarak seçilen örneklemin seçiminde hedef, çalışılan konu ile ilgili olarak daha fazla bilgi sunacak kişileri bulmak olduğundan²⁰⁴ bu araştırmada da, amaçlı olarak seçmiş olduğumuz örneklem kapsamında belirli sayıdaki muhasebe meslek mensupları seçilmiştir. Hile denetimi yukarıda belirtilen unvanlardan herhangi birinin tekelinde olmadığından dolayı tek bir unvan belirlenmeyip, Türkiye’de hile denetimi hakkında aktif görev yapan serbest muhasebeci mali müşavirler, yeminli mali müşavirler ile bağımsız denetçiler araştırma kapsamına alınmıştır.

3.4.Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde, araştırmanın ön çalışması ve anket sorularının nasıl oluşturulduğu, araştırmanın modeli, veri toplama yöntemi, örnekleme süreci ile araştırmanın güçlü ve zayıf tarafları açıklanacaktır.

3.4.1. Araştırmanın Ön Çalışması ve Anket Sorularının Oluşturulması

Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda gerçekleştirilen kapsamlı ve detaylı çalışmaya ek olarak, kendi ofislerinde ya da bir denetim şirketinde bağımlı olarak çalışan 13 meslek mensubu (Serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir, bağımsız denetçi) ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın araştırma bölümünü oluşturan anket sorularının hazırlanmasında; öncelikle Türkiye’de hile denetimi yapan meslek mensupları tespit edilmiş, ardından Türkçe literatürde meslek mensuplarının hileyi önleme ve ortaya çıkarma konusunda yaklaşımlarını ve algılarını ölçen bir çalışma bulunmadığı görülerek, yapılan yabancı literatür çalışması sonucunda; Bierstaker, Brody ve Pacini’nin 2006 yılında yayınladıkları “Accountants’ Perceptions Regarding Fraud Detection and Prevention Methods” isimli makalede yer alan anket, çalışma sorularımızın çerçevesini oluşturmuştur. İlgili makalede, meslek mensuplarına uygulanan anket neticesinde, bu

²⁰³ Ali Baltacı, " Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:VII, No:1, 2018, s. 231 – 274.

²⁰⁴ Abbas Turnuklu, " Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, No:24, 2000, s. 543 – 559.

kişilerin hileyi önleme ve tespit edebilme konusundaki yaklaşım ve algıları üzerine çeşitli görüşler ortaya konmuştur.

Bu noktadan hareketle, makalenin anketinde yer alan sorular, Türkiye’de hile denetimi yapan meslek mensuplarına sorulmak üzere uygun şekilde uyarlanarak meslekte tecrübeli ve bilgi sahibi meslek mensupları ve akademisyenler ile istişare edilerek ülkemiz hile denetimine paralel bir şekilde yeniden oluşturulmuştur. Araştırmamızın özünde, literatürde kabul görmüş hileyi önleme ve tespit etmede kullanılan denetim tekniklerinin, muhasebe meslek mensuplarına göre ne ölçüde etkin olduğu ve işletmelerde kullanılması gerektiği ortaya koyulmaktadır. Ayrıca, yöneltilen açık uçlu sorularla da meslek mensuplarının anket sorularında yer almayan sorular dışına çıkmaları sağlanmış, böylece meslek mensuplarının tecrübelerinin literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

3.4.2.Araştırmanın Modeli

Türkiye’de denetim yapan muhasebe meslek mensuplarının, hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılması alanında kullanılan denetim teknikleri hakkındaki algıları ve yaklaşımlarının belirlenebilmesi amacıyla yapılan bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir.

Nitel araştırma yaklaşımı; insanların yaşam biçimlerini, hikayelerini, tepkilerini, hareketlerini, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişikliği anlamak için kullanılan bilgi üretme süreçlerinden birisidir. Bu yaklaşımda nicel yaklaşımın aksine, insanların çeşitli olay ve durumlara yükledikleri anlamların ne olduğu, olayları nasıl niteledikleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Nitel araştırma, bilgiye ulaşırken tümevarım yöntembilimini esas almaktadır. Bu aşamada, belirli bir örnekleme üzerinden çeşitli tekniklerle elde edilen nitel veriler yorumlanarak belirli çıkarımlar ve sonuçlara ulaşılmaktadır.²⁰⁵

²⁰⁵ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:XI, No:1, 2014, s.323-343.

Nitel araştırma esasında aşağıdaki aşamalardan meydana gelmektedir.²⁰⁶

- 1-Kuramsal yapının inşası,
- 2-Araştırma sorularının geliştirilmesi,
- 3-Örneklemin belirlenmesi,
- 4-Araştırmacı rolünün belirlenmesi,
- 5-Veri toplama araçlarının geliştirilmesi,
- 6-Veri toplama (Görüşme, gözlem vs.),
- 7-Veri analizi,
- 8-Bulguların betimlenmesi,
- 9-Bulguların yorumlanması,
- 10-Analitik genellemelere ulaşılması,
- 11-Uygulamaya ilişkin doğurgular.

En fazla kullanılan nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan fenomenoloji; olgu bilim olarak da adlandırılan ve ilk kez 1764 yılında tanımlanan, sonra Husserl'in öncülüğünde geliştirilen olayların varlığını inceleme ve tanımlama yöntemi olup araştırmamızda bu yaklaşım seçilmiştir. Bu bakış açısının temelini bireysel tecrübeler oluşturmakta, katılımcıların öznel tecrübeleri ile ilgilenilmekte ve bireylerin algılamaları ve olaylara yükledikleri anlamlar irdelenmektedir. Bu yaklaşımda tek bir gerçeklik bulunmamakta, gerçek kişilerin algılarına dayanmakta ve bildiklerimiz, içerisinde bulunduğumuz durum, çevre ve şartlara göre değişebilmektedir.²⁰⁷

²⁰⁶ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., 2018, s.82.

²⁰⁷ Türker Baş, Ulun Akturan, **Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., 2017, s.85-86.

Fenomen ile ilgili tecrübesi olan ve bilgi sahibi bireylerden ilgili veriler, katılımcılarla genellikle derinlemesine ve toplu mülakatlar kullanılarak sayıları 5 – 25 kişiden oluşan katılımcılar ile gerçekleştirilir. Araştırmacının, çalışmaya katılanların söz konusu fenomeni bütün yönleriyle yaşamış bireylerden dikkatlice seçmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla, araştırmacının katılımcılara sorduğu araştırma soruları bireylerin süreci nasıl tecrübe ettiklerini anlamaya yönelik olup süreci kavramaya yönelik olmalıdır.²⁰⁸

3.4.3. Veri Toplama Yöntem ve Örneklem Aşaması

Bireysel deneyimlere odaklı yorumlayıcı fenomenolojik analizde ölçek genellikle küçük olup az sayıda katılımcı içermektedir. Amaç, her katılımcının deneyimlerine geniş bir zaman ayırarak durumlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları bulmaktır. Araştırmamızda benimsediğimiz yarı-yapılandırılmış görüşme formu; yorumlayıcı fenomenolojik analiz ile veri toplamanın en yaygın yöntemidir. Burada görüşülen kişi konuşmaya liderlik etmekte, uygulanan anketler (ek yorumlara olanak sağlayan soru boşlukları ile beraber) araştırmacıya önemli bir kaynak sağlamaktadır.²⁰⁹

Bu noktada, katılanlara uygulanan yarı-yapılandırılmış görüşme sorularında; sorular esnek bir yapıya sahip olup her katılımcıdan ayrı ayrı spesifik veriler toplanarak görüşmenin büyük kısmı açıklığa kavuşturulması istenen sorulardan oluşmaktadır. Daha çok demografik özellikler araştırılırken tam yapılandırılmış sorular kullanılırken, ilerleyen diğer sorularda yarı-yapılandırılmış şekilde açık uçlu sorulara da yer verilmekte, böylece katılanın düşünce ve fikirleri ortaya konulabilmektedir.²¹⁰ Bu yöntem; sağlamış olduğu esneklik, yüksek oranda yanıt oranı, ortam üzerindeki kontrol, derinlemesine bilgi elde edilebilmesi gibi nedenlerden dolayı tercih edilmiştir.²¹¹

²⁰⁸ John W. Creswell, **Qualitative Inquiry and Research Design**, USA, Sage Publications Inc., 2013, s.80-88.

²⁰⁹ Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt, **Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2017, s.75.

²¹⁰ Sharan B.Merriam, **Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s.87-88.

²¹¹ Yıldırım, Şimşek, **a.g.e.**, s.133-134.

Türkiye’de denetim yapan muhasebe meslek mensuplarından seçilen örneklemin seçiminde ise araştırmamızda amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Fenomenolojide kimin araştırılacağına tespiti oldukça önem arz etmektedir. Zira, bu yaklaşımda başlangıç noktası kişisel deneyimler olduğundan araştırma konusu ile ilgili olayları tecrübe etmiş ya da etmekte olan kişilerin seçilmesi büyük önem arz etmekte ve örneklemin hepsini bu kişilerin oluşturması gerekmektedir. Burada önemli bir nokta da, örneklem hacminin büyük olmasının daha fazla bilgi elde etmeyi sağlamadığıdır. Yani, fenomenolojik araştırmada, sayısal olarak daha fazla kişi ile görüşmek, araştırmacıya daha çok bilgi sağlamayabilir. Araştırmacı, ulaşacağı kişi sayısının çok olmasından ziyade kişilerden elde edilen bilgilerin kalitesi üzerine yoğunlaşmalıdır. Bu bağlamda tesadüfi olmayan bir örnekleme söz konusudur.²¹² Amaçlı örneklemede araştırmacı, bireyleri ve mekânları seçmektedir.²¹³ Bu araştırmada da, anket formu, yapılan çalışmaya uygun olduğu düşünülen tecrübeli muhasebe meslek mensuplarına uygulanmıştır.

Türkiye’de görev yapan meslek mensuplarının sayılarının çok fazla olması ve diğer kısıtlardan dolayı, İstanbul’da görev yapan ve belirli kriterler dahilinde dikkatlice seçilen muhasebe meslek mensuplarına, yarı-yapılandırılmış teknikte hazırlanan soruların yanıtlanması amacıyla mesleğinde uzman ve tecrübeli 13 muhasebe meslek mensubu ile görüşme gerçekleştirilmiştir. İlgili muhasebe meslek mensuplarının belirlenmesinde ise, maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiş, böylece çeşitli pozisyon, mesleki ruhsat ve deneyime sahip kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Maksimum çeşitlilik örneklemede, küçük bir örneklem oluşturularak bu örneklem üzerinde çalışılan konuya veya soruna taraf olan bireylerin çeşitliliği maksimum derecede yansıtılmaya çalışılmaktadır. Burada amaç, örneklemden elde edilen verilerden çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığının gözlemlenmesi ve problemin farklı boyutlarının ortaya konulabilmesidir. Bu yöntemde, örnekleme özgü her durum

²¹² Baş, Akturan, **a.g.e.**, s.92.

²¹³ Creswell, **a.g.e.**, s.156.

kendine has şekilde gözlemlenebilmekte ayrıca büyük ölçüde farklılık gösteren durumlar arasında ortaya çıkabilecek ortak temalar ortaya çıkarılabilmektedir.²¹⁴

Muhasebe meslek mensuplarının hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına yönelik denetim tekniklerine bakış açılarının ortaya konulabilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak İstanbul ilinde bağımsız bir şekilde kendi ofisinde veya bir denetim şirketinde bağımlı bir şekilde denetim yapmakta olan serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir ve bağımsız denetçi ruhsatına sahip kişiler ile yüz yüze gerçekleştirilen anket yöntemi uygulanmıştır.

Anket formu; öncelikle katılımcının demografik özelliklerine yönelik sorular ile başlamakta, ardından biri açık uçlu 11 adet hile sorusu yer almakta, bunu da yine katılımcıların fikirlerini de soracak şekilde tasarlanan hile denetim teknikleri ve hileyi önleme ve tespit etmede kullanılan teknolojik denetim teknikleri oluşturmaktadır.

Meslek mensuplarının algı düzeylerinin belirlenmesinde yedili Likert ölçeği uygulanmıştır. Cevap seçenekleri 1 ile 7 arasında ölçeklendirilmiş olup, denetim tekniklerinin etkinliklerinin belirlenmesinde 1= Etkin Değil / Hiç Önemli Değil / Çok Az / Azaldı, 7= Tamamen Etkin /Çok Önemli / Çok Fazla / Arttı şeklinde değerlendirilmiştir.

3.4.4.Araştırmanın Güçlü ve Zayıf Yönleri

Bu bölümde; araştırmanın güçlü olduğu düşünülen yönleri ile zayıf olduğu düşünülen yönleri açıklanmıştır.

Araştırmanın güçlü yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Seçilen muhasebe meslek mensuplarının incelemiş ve/veya incelemekte olduğu mükelleflerin, Türkiye'nin en önde gelen ve büyük ölçekli mükelleflerden oluşması,

- Seçilen muhasebe meslek mensuplarının bazılarının, kendi bürolarını açmadan önce kamuda yüksek pozisyonlarda denetim ve inceleme görevlerinde yer

²¹⁴ Yıldırım, Şimşek, **a.g.e.**, s.119-120.

alması, bunun da meslek mensuplarının olaylara hem kamu penceresinden hem de özel sektör penceresinden bakabilmelerini sağlaması,

- Çalışmanın, birbirlerinden çok farklı sektörleri kapsamı nedeniyle hile riskinin de farklı iş kollarına yayılarak daha çeşitli veri elde edilmesi,

- Daha önceden Türkiye’de yapılmamış bu çalışmanın ilk defa uygulanmasından dolayı literatüre ciddi bir katkı sağlayacağını düşünülmesi,

- Yarı-yapılandırılmış anket formu sayesinde, görüşmeler sırasında sağlanan esneklik, yüksek yanıt oranı ve ortam üzerindeki kontrol sayesinde derinlemesine görüşme imkânının sağlanmış olması.

Araştırmanın zayıf yönleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Muhasebe meslek mensupları açısından, mükelleflerinin hile yaptığının ifşa edilmek istenmemesi dolayısıyla bazı meslek mensuplarının yanlış veya eksik bilgi verebilmesi olasılığı,

- Bazı meslek mensuplarının adlarının ve şirketlerinin isimlerinin belirtilmemesini özellikle talep etmeleri, bu durumun da bazı meslek mensuplarının bir takım sorulardan kaçınmasına sebebiyet vermesi,

-Özellikle bağımsız olarak çalışan meslek mensuplarının kendi unvanları ve müşterilerinin itibar ve güvenilirlikleri açısından hile ile ilgili sorulara cevap verirken tereddüt etmeleri ve gönülsüz olmaları.

3.5.Araştırmanın Bulguları ve Ulaşılan Sonuçlar

Araştırmanın bu bölümünde, muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine, hile ile ilgili görüşlerine ve hile denetim tekniklerinin etkinliğine ait görüşleri ile ilgili bulgulara ve bu bulgular doğrultusunda elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Muhasebe meslek mensupları ile gerçekleştirilen görüşmelerde sorulan soruların ilk bölümünü; kişileri ve inceledikleri mükelleflerin sektörünü, sayısını ve ağırlıklı sermaye yapısını tanımaya yönelik sorular oluşturmaktadır. İkinci bölümde yer alan 11 adet hile sorusu ile meslek mensuplarının hile hakkındaki çeşitli konulardaki düşünceleri sorulmakta olup, üçüncü bölümde ise “Hile Denetim Teknikleri” ve “Teknoloji Tabanlı Hile Teknikleri”ne yönelik teknikler maddeler şeklinde yer almakta ve bu tekniklerin her birinin ayrı ayrı etkin olup olmadığı, etkin ise 7’li Likert ölçeği üzerinde ne derecede etkin olduğu hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.

Araştırmanın bu bölümünde, meslek mensuplarının genel özellikleri, soruların amaçları ve elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. İlk olarak, **Tablo 3.1**’de görüşülen 13 erkek meslek mensubunun yaşları yer almaktadır. Tablolarda numara verilen her katılımcı, her tabloda aynı sıraya göre oluşturulmuştur.

Tablo 3.1: Meslek Mensuplarının Yaş Aralığı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı
<35	2
35-40	3
41-45	3
46-50	2
>50	3

Tablo 3.1’de görüleceği üzere; muhasebe meslek mensuplarından 35 yaş ve altında 2 kişi, 35-40 yaş aralığında 4 kişi, 41-45 yaş aralığında 3 kişi, 46-50 yaş aralığında 2 kişi, 50 yaş ve üzerinde ise 3 kişi bulunmaktadır.

Tablo 3.2: Meslek Mensuplarının Mezuniyet Derecesi ve Muhasebe Tecrübesi

	Mezuniyet Derecesi	Muhasebe Tecrübesi (Yıl)
1	Lisans	16
2	Lisans	37
3	Lisans	25
4	Yüksek Lisans	20
5	Lisans	60
6	Lisans	27
7	Lisans	25
8	Lisans	9
9	Lisans	14
10	Yüksek Lisans	16
11	Lisans	24
12	Lisans	8
13	Lisans	43

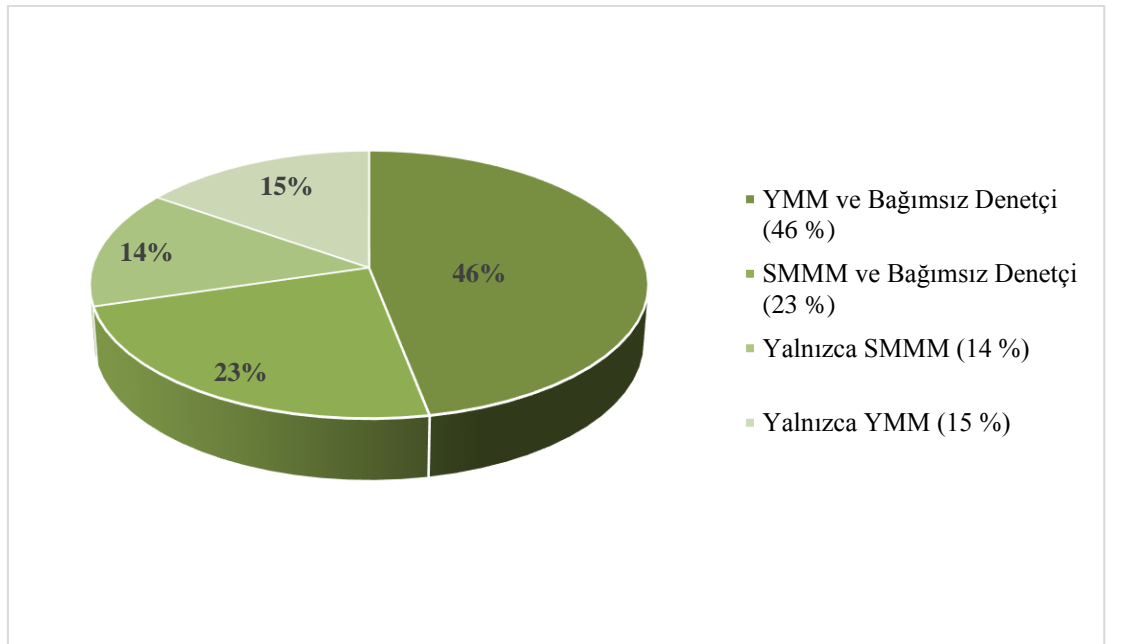
Tablo 3.2'de; görüşülen meslek mensuplarından ikisinin yüksek lisans mezunu diğerlerinin ise lisans mezunu oldukları; ayrıca, on yıldan az tecrübesi olan iki kişi, 10-20 yıl arasında tecrübeye sahip dört kişi, 21-30 yıl arasında tecrübeye sahip olan dört kişi ve 31 yıldan fazla tecrübeye sahip üç kişi yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3.3: Meslek Mensuplarının Mesleki Sertifikaları ve Unvanı Elde Etme Şekli

	Sahip Olduğu Mesleki Sertifikalar	Unvanı Elde Etme Şekli
1	YMM ve Bağımsız Denetçi	Sınav ile
2	SMMM ve Bağımsız Denetçi	Sınavsız
3	YMM ve Bağımsız Denetçi	Sınavsız
4	SMMM ve Bağımsız Denetçi	Sınav ile
5	YMM ve Bağımsız Denetçi	Sınavsız
6	SMMM ve Bağımsız Denetçi	Sınav ile
7	YMM	Sınav ile
8	SMMM	Sınav ile
9	YMM ve Bağımsız Denetçi	Sınav ile
10	YMM ve Bağımsız Denetçi	Sınav ile
11	YMM ve Bağımsız Denetçi	Sınav ile
12	SMMM	Sınav ile
13	YMM	Sınav ile

Tablo 3.3'ten görüleceği üzere; katılımcıların 8'i yeminli mali müşavirlik, 5'i serbest muhasebeci mali müşavirlik ve 9'u bağımsız denetim ruhsatına sahiptir. Bu bağlamda, YMM ve bağımsız denetçi olanlar %46, SMMM ve bağımsız denetçi olanlar %23 oranında olup, bu durum **Tablo 3.4**'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Meslek Mensuplarının Sahip Olduğu Ruhsatlar

Tablo 3.4'te; görüşülen meslek mensuplarının % 46'sının YMM ve bağımsız denetim ruhsatlarına, % 23'ünün SMMM ve bağımsız denetim ruhsatlarına, % 15'inin sadece YMM ruhsatına ve % 14'ünün ise sadece SMMM ruhsatına haiz oldukları görülmektedir.

Tablo 3.5: Meslek Mensuplarının Çalışma Şekli ve Denetledikleri Müşteri Sayısı

	Meslek Mensuplarının Çalışma Şekli	Denetledikleri Müşteri Sayısı
1	Bağımsız / Kendi Ofisinde	20 – 40 Arası
2	Bağımsız / Kendi Ofisinde	50 ve Üzeri
3	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	20 – 40 Arası
4	Bağımsız / Kendi Ofisinde	50 ve Üzeri
5	Bağımsız / Kendi Ofisinde	20 – 40 Arası
6	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	20 – 40 Arası
7	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	20 – 40 Arası
8	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	20 – 40 Arası
9	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	50 ve Üzeri
10	Bağımsız / Kendi Ofisinde	50 ve Üzeri
11	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	20 – 40 Arası
12	Bağımlı / Bir Denetim-Muhasebe Şirketinde	10 – 20 Arası
13	Bağımsız / Kendi Ofisinde	0 – 10 Arası

Tablo 3.5'te meslek mensuplarının denetledikleri müşteri sayıları ile çalışma şekilleri gösterilmiştir. Buna göre altı kişi bağımsız / kendi ofisinde faaliyet gösterirken, kalan yedi kişi ise bağımlı / bir denetim-muhasebe şirketinde faaliyet göstermektedir.

Tablo 3.6: Denetlenen Şirketlerin / Çalıştıkları Şirketlerin Sermaye Yapısı ve İncelenen Ağırlıklı Sektörler

	Denetlenen Şirketlerin / Çalıştıkları Şirketlerin Sermaye Yapısı	İncelenen Ağırlıklı Sektörler
1	Yerel ve Ulusal	Gıda, İnşaat
2	Yerel, Ulusal, Uluslararası	İmalat, Finans, Havacılık, Demir-Çelik
3	Ulusal ve Uluslararası	Banka, İnşaat, Turizm
4	Yerel, Ulusal, Uluslararası	İnşaat, Tekstil, Ulaşım
5	Yerel, Uluslararası	Denizcilik, Demir-Çelik, İnşaat, Elektronik
6	Yerel ve Ulusal	Denizcilik, İmalat, Tekstil
7	Ulusal	Finans
8	Uluslararası	Otomotiv, Perakende, Turizm, Gıda, Tekstil, Akaryakıt
9	Ulusal ve Uluslararası	Madencilik, Turizm, İnşaat
10	Ulusal ve Uluslararası	İnşaat, Kozmetik, Madencilik
11	Ulusal	Otomotiv, İçecek
12	Ulusal ve Uluslararası	Otomotiv
13	Yerel ve Ulusal	Otomotiv, İnşaat

Tablo 3.6'da ise, görüşülen meslek mensuplarının denetledikleri müşterilerinin sermaye yapıları ile ağırlıklı olarak inceledikleri sektörler gösterilmiştir.

Hile Soruları

1.Soru : Gelecekte hilenin artacağını düşünüyor musunuz ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının, gerek denetim teknikleri gerekse de beşeri denetim gücünün gelecekte hile üzerindeki önleyici etkisinin ve hile konusundaki yaklaşımını tespit etmek.

Bulgular : Muhasebe meslek mensuplarının hilenin gelecekte artıp artmayacağı ile ilgili görüşlerinin dağılımı **Tablo 3.7**'deki gibidir.

Tablo 3.7: Muhasebe Meslek Mensuplarının Hilenin Artıp Artmayacağı Üzerine Görüşleri

	Sayı	Yüzde
Artacağını Düşünüyorum	5	31 %
Artacağını Düşünmüyorum	8	69 %
TOPLAM	13	100 %

2.Soru : Denetlediğiniz müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde hiç hile yapıldı mı ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının hileyle karşılaşp karşılaşmadıklarını ortaya koymak.

Bulgular : Hileyle karşılaşan, karşılaşmayan veya karşılaşp karşılaşmadığı hakkında bir fikri olmayan muhasebe meslek mensuplarının dağılımı **Tablo 3.8**'deki gibidir.

Tablo 3.8: Muhasebe Meslek Mensuplarının Hileyle Karşılaşma Durumları

	Sayı	Yüzde
Evet	7	53 %
Hayır	3	15 %
Bilmiyorum	2	23 %
Soruya Cevap Vermek İstemiyorum	1	7 %
TOPLAM	13	100 %

Tablo 3.8'de görüldüğü üzere; katılımcıların % 7'si hile ile karşılaştıklarını, % 15'i karşılaşmadıklarını, % 23'ü Hile ile karşılaşp karşılaşmadıklarını bilmediğini ve % 7'si de bu soruya cevap vermek istemediğini belirtmiştir.

2.Soru : Hilenin sebep olduğu hasarın boyutu ne kadardır ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları hilenin boyutunu belirleyebilmek.

Bulgular : Hileyle karşılaşan, karşılaşmayan veya karşılaşp karşılaşmadığı hakkında bir fikri olmayan muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları hilenin boyutu **Tablo 3.9'**daki gibidir.

Tablo 3.9: Karşılaşılan Hilenin Sebep Olduğu Hasar

Hasarın Boyutu	Sayı	Yüzde
2.500.000 TL	1	7 %
1.000.000 TL'nin Üzerinde	3	25 %
250.000 TL'nin Üzerinde	1	7 %
100.000 TL'nin Üzerinde	1	7 %
Soruya Cevap Vermek İstemiyorum	7	54 %
TOPLAM	13	100 %

Tablo 3.9'dan görüleceği üzere; cevap verenlerin % 54'ü soruya cevap vermek istememiş, % 7'si verilen zararın 100.000 TL'nin üzerinde olduğunu, % 7'si 250.000 TL'nin üzerinde olduğunu, % 25', 1.000.000 TL'nin üzerinde olduğunu ve % 7'si ise 2.500.000 TL olduğunu ifade etmiştir.

3.Soru : Denetlediğiniz müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde hile tespitiniz durumunda, bu durumu firmanın hangi birimine rapor etmektesiniz?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının hile ile karşılaşmaları durumunda, hilenin ilk olarak bildirilmesi gerektiğini düşündükleri birimi tespit etmek.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.10**'daki gibidir.

Tablo 3.10: Hilenin Bildirilmesi Gerektiği Düşünülen Birim

	Sayı
Yönetim Kurulu	8
İç Kontrolörler	1
CFO	1
CEO	1
İşletme Sahibi	5
Diğer	0
Bilmiyorum	1

Verilen cevaplarda, hem yönetim kurulunu hem işletme sahibini işaretleyen 2 kişi, CFO ve işletme sahibini işaretleyen 1 kişi ve CEO ve işletme sahibini işaretleyen 1 kişi bulunmaktadır.

Tablo 3.10'da görüldüğü üzere; soruya cevap veren 13 kişiden 8'i hilenin yönetim kuruluna bildirilmesi gerektiğini, 5 kişi işletme sahibine bildirilmesi gerektiğini, ve 1'er kişi ise diğer yetkililere bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hem yönetim kurulunu hem de işletme sahibini işaretleyen kişilerin görüşlerinden yola çıkarsak, yönetim kurulu bulunmayan şahıs işletmelerinde hilenin işletme sahibine bildirilmesi gerektiğinin düşünüldüğü görülmektedir.

4.Soru : Müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde yönetim kadrosu, yönetimde olmayan çalışanların sorumlu olduğu gibi, aynı şekilde hile standartlarına uyma konusunda sorumlu mudur ?

Sorulma Amacı : Bir hilenin gerçekleşmesi halinde, yönetimin de bundan sorumlu olup olmadığı hakkında, muhasebe meslek mensuplarının görüşlerinin tespiti.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.11**'deki gibidir.

Tablo 3.11: Şirketlerde Yönetimin Hileden Sorumlu Olup Olmadığı

	Sayı	Yüzde
Evet	13	100 %
Hayır	0	0
TOPLAM	13	100 %

5.Soru : Bağımsız denetçilerin hilenin tespiti açısından ne ölçüde önemli olduğunu düşünüyorsunuz ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının, bağımsız denetçilerin hile denetimi üzerindeki etkileri hakkındaki düşüncelerini 1-7 arası oluşturulan Likert ölçeği üzerinden gözlemleyebilmek.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.12**'deki gibidir.

Tablo 3.12: Bağımsız Denetçilerin Hilenin Tespitinde Önemi

7'li Likert Ölçeği	Sayı	Yüzde
7 (Çok Önemli)	6	46 %
6	4	32 %
5	2	15 %
4	0	0
3	1	7 %
2	0	0
1 (Hiç Önemli Değil)	0	0
TOPLAM	13	% 100

6.Soru :Denetlediğiniz müşteri işletme / çalıştığınız şirketlerde firma hedeflerinin çalışanların üzerindeki baskısının ne ölçüde olduğunu düşünüyorsunuz ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının, denetledikleri ve çalıştıkları şirketlerdeki, firmalar tarafından koyulan hedeflerin personel üzerinde baskı oluşturup oluşturmadığı, bunun da dolaylı olarak personelin hile yapması ile bir ilgisinin olup olmadığının araştırılması.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.13**'deki gibidir.

Tablo 3.13: Şirket Hedeflerinin Personele Baskısı

7'li Likert Ölçeği	Sayı	Yüzde
7 (Çok Fazla)	3	24 %
6	2	16 %
5	5	39 %
4	1	7 %
3	1	7 %
2	1	7 %
1 (Çok Az)	0	0
TOPLAM	13	100 %

7.Soru : Genel olarak, denetlediğiniz müşteri işletme / çalıştığınız şirketlerde iç denetim birimi var ise, bu birime ait son 3 yıllık bütçe yıllara göre ne şekilde değişti ?

Sorulma Amacı : Hilenin önlenmesi ve tespitinde önemli bir yere sahip olan iç denetim birimlerine ayrılan bütçenin gözlemlenerek, şirketlerin iç denetime verdikleri önemin ortaya konması.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.14'**deki gibidir.

Tablo 3.14: Denetlenilen Şirketlerdeki İç Denetim Birimlerinin Son 3 Yıllık Bütçe Değişimleri

7'li Likert Ölçeği	Sayı	Yüzde
7 (Artırıldı)	0	0
6	1	7 %
5	2	15 %
4	4	3 %
3	6	48 %
2	0	0
1 (Azaltıldı)	0	0
TOPLAM	13	100 %

Tablo 3.14'te görüleceği üzere; cevap veren meslek mensuplarının yarısına yakını denetledikleri şirketlerdeki iç denetim birimlerine ait bütçenin son 3 yılda azaldığını belirtmişlerdir. Sadece % 7'si anlamlı bir artışın olduğunu belirtmiştir.

8.Soru : Geçmiş üç yıl içerisinde, hile denetimine karşı gerçekleştirdiğiniz / katıldığınız eğitimlere ait ayırdığınız bütçe ne kadar değişti ?

Sorulma Amacı : Hile denetimlerine ayrılan bütçenin gözlemlenmesi.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.15**'teki gibidir.

Tablo 3.15: Son 3 Yılda Katılan Hile Eğitimleri

7'li Likert Ölçeği	Sayı	Yüzde
7 (Artırıldı)	0	0
6	0	0
5	4	31 %
4	4	31 %
3	3	24 %
2	1	7 %
1 (Azaltıldı)	1	7 %
TOPLAM	13	100 %

Tablo 3.15'te görüldüğü üzere; meslek mensuplarının sadece % 31'lik bir kısmı son üç yılda hile eğitimlerine ayrılan bütçenin son üç yılda artırıldığını ifade etmiştir.

9.Soru : Kurduğunuz şirkette personelinizin, hile yapma olasılığını yüzde kaç olarak değerlendirirdiniz ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının denetimi yapan kişiler olmasının yanında, bir işletme kurmaları halinde kendi personellerinin hile yapıp yapmayacağı hakkındaki fikirlerini gözlemlemek.

Tablo 3.16: Meslek Mensuplarının Şirketlerinde Hile Yapılma Olasılıkları

Meslek Mensubu	Yüzde
1	10
2	10
3	20
4	20
5	10
6	10
7	10
8	20
9	10
10	0
11	50
12	40
13	10

Tablo 3.16'da görüldüğü üzere; cevap veren on üç meslek mensubundan yedisi bu oranın % 10, üçü % 20, biri % 50, biri % 40 ve biri de sıfır olarak belirtmiştir.

10.Soru : Denetlediğiniz müşteri işletmelerdeki / çalıştığınız şirketlerde denetim birimleri, yılda ortalama kaç defa toplanmaktadır ?

Sorulma Amacı : Denetim birimlerinin, şirketlerdeki ortalama toplanma sayısına ilişkin bilgi edinmek.

Bulgular : Meslek mensuplarının düşünceleri **Tablo 3.17'**deki gibidir.

Tablo 3.17: Denetim Birimlerinin Yıllık Toplanma Sayısı

Meslek Mensubu	Denetim Birimlerinin Yıllık Toplanma Sayısı
1	Bilmediğini ifade etti.
2	6 Ayda Bir
3	Ayda 1
4	6 Ayda Bir
5	1,5 Ayda Bir
6	2 Ayda Bir
7	Bilmediğini ifade etti.
8	4 Ayda Bir
9	Bilmediğini ifade etti.
10	15 Ayda Bir
11	12 Ayda Bir
12	3 Ayda Bir
13	4 Ayda Bir

Tablo 3.17'de görüldüğü üzere; meslek mensuplarının 3'ü denetim birimlerinin ayda kaç kere toplandıklarını bilmediğini, 8'i 6 ay ve altında düzenli şekilde toplandıklarını, biri yılda bir kez ve biri de 15 ayda bir kez toplandıklarını belirtmiştir.

11.Soru : Belirtmek istediğiniz diğer hususlar nelerdir ?

Sorulma Amacı : Muhasebe meslek mensuplarının, hile ile ilgili soru formunda yer almayan düşüncelerini belirtmesine imkân vermek.

Bulgular :

Muhasebe Meslek Mensubu 1: Hilenin gelecekte azalacağını düşünüyorum çünkü teknolojik gelişmeler sonucunda bilişim sistemlerindeki gelişmeye paralel olarak bu sistemlerden daha fazla yararlanılacağından dolayı, hilenin hem baştan önlenmesi hem de tespiti kolaylaşacaktır.

Muhasebe Meslek Mensubu 2: İş yerlerinde hile ile ilgili dikkat edilmesi gereken en önemli husus, iş süreçlerinin önce baştan sona anlaşılması, çeşitli teknik

analizlerin önceden gerçekleştirilerek zayıf yönlerin tespit edilmesi sayesinde hile yapılması muhtemel konular tespit edilmelidir.

Muhasebe Meslek Mensubu 3: İç denetçilerin gerek eğitimleri gerekse de nitelik ve kaliteleri günden güne artmaktadır. Denetim, her geçen gün daha verimli bir hal almaktadır. Bu da gelecekte hile yapılmasını engelleyecek en önemli faktörlerin başında gelmektedir.

Muhasebe Meslek Mensubu 4: IT (Enformasyon Teknolojileri) denetimine yeterince önem verilirse ve şirketlerin alt yapıları bu konuda geliştirilirse hile / risk oranı azalacaktır.

Muhasebe Meslek Mensubu 5: İç denetçiler, denetimlerin rutine binmesinden dolayı hile ile ilgili bazı belirtileri gözden kaçırabilirler. Dolayısıyla, hilenin önlenmesinde üçüncü bir göz olarak dış denetimin etkin bir şekilde artırılması hileyi önleyici hususların başında gelecektir.

Muhasebe Meslek Mensubu 6: İlgili meslek mensubu herhangi bir görüş eklemek istememiştir.

Muhasebe Meslek Mensubu 7: Özellikle finans sektöründe, müfettişler ve iç kontrolörler hileyi önlemede etkin bir görev yürütmektedirler.

Muhasebe Meslek Mensubu 8: Teknolojinin gelişmesiyle beraber, işlemlerin kayıt altına alınma yoğunluğu ve etkinliği zaman içerisinde artacağından dolayı hile yapılma riski de ilerleyen zamanlarda aynı ölçüde azalacaktır.

Muhasebe Meslek Mensubu 9: İşletmelerde her ne kadar hile yapılma olasılığı tamamen sıfırlanamasa da işletmenin belirleyeceği uygun denetim teknikleri ile bu olasılık oldukça azaltılabilmektedir.

Muhasebe Meslek Mensubu 10: Hile denetimleri her işletmede muhakkak olması gereken denetimlerdir. Üst yönetimin bilgisi dahilinde olan usulsüzlükler olabileceği gibi, personelin zafiyetinden de kaynaklanabilir.

Muhasebe Meslek Mensubu 11: Personeler etik konusunda düzenli eğitimlerin verilmesi, belirli aralıklarla iç kontrol yapılması ve zamansız yapılacak emtia kontrolleri hile konusunda önem teşkil etmektedir.

Muhasebe Meslek Mensubu 12: Gelişen teknoloji ile beraber, gelecekte hilenin azalacağını düşünüyorum.

Muhasebe Meslek Mensubu 13: İlgili meslek mensubu herhangi bir görüş eklemek istememiştir.

Hile Denetim Teknikleri

Aşağıdaki tabloda meslek mensuplarının, adları yer alan hile önleme ve ortaya çıkarma yöntemlerinden kaçınını etkin bulduklarının oranı (ilgili tekniği kaç kişinin kabul ettiğini gösteren oran) ile söz konusu tekniği etkin bulan ve puanlama yapan meslek mensuplarının ilgili teknik için vermiş oldukları puan toplamı yer almaktadır.

Tablo 3.18: Etkinliklerine Göre Hile Denetim Teknikleri

Hile Prosedürü	Etkin Bulunma Yüzdesi	Toplam Etkinlik Puanı
Kurumsal Davranış Kuralları/Etik Politikası	100 %	80
İç Kontrolün Gözden Geçirilmesi ve Geliştirilmesi	100 %	80
Operasyonel Denetim	93 %	61
Denetim Komitesinin Rolünü Artırma	93 %	64
Hile Denetimi	85 %	69
Etik İlkeler Eğitimi	85 %	65
Nakit Denetimi	85 %	57
Banka Mutabakatları	85 %	73
Çalışanların Referans Kontrolleri	77 %	49
İş Sözleşmeleri	77 %	54
Hile Raporlama Politikaları	77 %	56
Hile Denetim ve Önleme Eğitimleri	77 %	57
Üst Yönetimin Dikkatinin Artırılması	77 %	45
Çalışanlara Rotasyon Politikası Oluşturmak	77 %	48
Çalışanlara Danışmanlık Programları	77 %	38
Hile İhbar Hattı Kurulması (Fraud Hotline)	70 %	40
Tedarikçi / Taşeronlara Karşı Yaptırım Listesi Oluşturma	70 %	34
Elektronik Yazışmaların Gözetimi	70 %	35
Mal/Demirbaş Sayımı ve Gözetimi	70 %	51
Etik Görevlileri	70 %	38
Gözetleme Ekipmanları Takılması (Kamera vs)	62 %	36
Adli Muhasebecilerin Kullanılması	54 %	23
Güvenlik Departmanı	54 %	29
Islık Politikası (Gammazlama)	38 %	16

Meslek mensupları, **Tablo 3.18**'de görüldüğü üzere, hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinde etik kuralları ile iç kontrolün etkinlik açısından en önemli konumda olduğunu, güvenlik departmanı ile çalışanların birbirlerini gammazlamasının ise en etkin olmayan yöntem olduğunu belirtmişlerdir.

Hile Teknolojisi

Bu bölümde, hilenin ortaya çıkarılması ve önlenmesinde yer alan teknolojik tabanlı yazılım ve teknikler yer almaktadır. **Tablo 3.19**'da muhasebe meslek mensuplarının, adları yer alan hile önleme ve ortaya çıkarma yöntemlerinden kaçınını etkin bulduğunun oranı (ilgili tekniği kaç kişinin kabul ettiğini gösteren oran) ile söz konusu tekniği etkin bulan ve puanlama yapan meslek mensuplarının ilgili teknik için vermiş oldukları puan toplamı yer almaktadır.

Tablo 3.19: Etkinliklerine Göre Hile Yazılımları

Hile Yazılımları	Etkin Bulunma Yüzdesi	Toplam Etkinlik Puanı
Dijital Analiz	93 %	68
Şifre Koruması	93 %	63
Örneklem Denetimi	93 %	62
Güvenlik Duvarları	85 %	66
Sürekli Denetim	85 %	65
Finansal Oranlar (Analitik İnceleme Teknikleri)	85 %	57
Virüs Koruması	85 %	56
Filtre Yazılımlar	77 %	47
Veri Madenciliği	62 %	44

Tablo 3.19'da görüleceği üzere; meslek mensupları, hilenin önlenmesi ve tespitindeki en önemli hile yazılımlarının dijital analiz, şifre koruması ve örneklem denetimi olduğu, en etkin olmayan teknolojik yöntemin de veri madenciliği olduğunu ifade etmiştir.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Önermiş Oldukları Yöntemler: Muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen tablolardaki teknikler haricinde belirtmek istedikleri teknik / yöntem olup olmadığı sorulmuş olup alınan cevaplar aşağıdaki gibidir.

Muhasebe Meslek Mensubu 1: Hilenin önlenmesinde bilişim sistemlerinin azami şekilde kullanılması ve çalışanların bilgisayarlarına merkezde yer alan denetçilerin uzaktan erişim yetkilerinin olması, böylece öngörülme kontrolünün yapılması etkin bir yöntemdir.

Muhasebe Meslek Mensubu 2: Hilenin önlenmesinin ve ortaya çıkarılmasında iş süreçlerinin detaylı analiz edilmesi ve banka mutabakatlarının elektronik sistem üzerinden düzenli takibi gerekmektedir.

Muhasebe Meslek Mensubu 4: İşletmelerin IT denetimine ağırlık vermesi ve kurumsal yönetim ilkelerine uyum sağlaması başta şeffaflık sağlaması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, kalite yönetim sistemi uygulamaları ile örnek etkin yönetim ve maliyet muhasebesi bilgi sistemlerinin kurulması gerekmektedir. Örneğin; stokların barkod sistemi ile giriş çıkış takiplerinin yapılması bu kapsamda atılacak bir adımdır.

Muhasebe Meslek Mensubu 5: Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi için dış denetimin artırılması ve denetçiler tarafından özel çalışma kâğıtlarının oluşturulması gerekmektedir.

Muhasebe Meslek Mensubu 8: Denetim raporlarının her biri muhakkak işletmenin en üst kademesine sunulmalıdır. İlave olarak, önemli görevlerle ilgili, yetkilerin kullanılabilmesi için şifre gibi önemli yetki ve izinlerin birden fazla kişiye verilerek bu kişilerin birbirlerini denetlemeleri sağlanmalıdır.

Muhasebe Meslek Mensubu 9: Bana göre hileyi önlemede en önemli husus, işletmelerin çalışanlarının şirkete aidiyet duygusunu geliştirmesinden geçmektedir. Şirkete kendini ait hisseden personel, sadakatından dolayı hile yoluna gitmez.

Muhasebe Meslek Mensubu 10: Dış denetimi sıklaştırmak, hileyi önleme ve tespit etmede önemli bir faktördür.

Muhasebe Meslek Mensubu 12: Doğrulamalar ile eş kopya testlerine ağırlık verilmeli, ayrıca yapay sinir ağlarına teknolojik uyum sağlanarak işletmede aktif şekilde kullanılmalıdır.

Muhasebe Meslek Mensubu 13: Hilenin önlenmesi ve tespiti açısından, işletme organizasyonundaki her türlü mal ve hizmet hareketinin bir prosedüre bağlanması gerekmektedir.

3.5.2.Araştırmanın Sonuçları

Muhasebe meslek mensupları ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış anketin yüz yüze uygulanması ile elde ettiğimiz verilerin sonuçları analiz edilerek izleyen kısımda maddeler halinde açıklanmıştır.

- Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, muhasebe meslek mensuplarından % 31'i, gelecekte hilenin artacağını düşünürken, kalan % 69'u ise hilenin artacağını düşünmemektedir.
- Katılımcıların % 53'ü denetlediği / çalıştığı şirketlerde hile ile karşılaştıklarını, % 3'ü hile ile karşılaşmadıklarını, % 2'si hilenin yapıp yapılmadığının bilmediklerini beyan etmişlerdir. 1 kişi ise bu soruya cevap vermekten kaçınmıştır. Bu durumun, muhasebe meslek mensubunun kariyerini ve saygınlığını düşünmesinden dolayı cevap vermek istememesinden kaynaklandığı görülmüştür.
- Yapılan görüşmeler sonucunda soruları yanıtlayan 13 muhasebe meslek mensubundan;
 - 1 kişi hilenin sebep olduğu hasarın 2.500.000 TL olduğunu,
 - 3 kişi hilenin sebep olduğu hasarın 1.000.000 TL'nin üzerinde olduğunu,
 - 1 kişi hilenin sebep olduğu hasarın 250.000 TL'nin üzerinde olduğunu,
 - 1 kişi hilenin sebep olduğu hasarın 100.000 TL'nin üzerinde olduğunu,
 - 1 kişi tutarı bilmediğini,

-6 kişi (47 %) ise bu soruya cevap vermek istemediklerini beyan etmiştir.

- Görüşülen meslek mensuplarından; 8'i hile ile karşılaşmaları durumunda bu durumun yönetim kuruluna, 1'i iç kontrolörlere, 1', işletmenin CFO'suna, 1'i işletmenin CEO'suna, 5'i işletme sahibine ve 1'i de bilmediğini ifade etmiştir. Verilen cevaplarda yönetim kurulu ve işletme sahibini aynı anda işaretleyen 1 kişi ve CFO ve işletme sahibini işaretleyen de 1 kişi bulunmaktadır.
- Yapılan görüşmelerde katılımcıların tamamı, işletmelerde meydana gelen hileden, işletme yönetiminin de sorumlu olduğunu belirtmiştir.
- Bağımsız denetçilerin hilenin tespitinde önemi hakkındaki görüşleri, 7'li Likert ölçeği aracılığıyla sorulan meslek mensuplarından; % 46'sı 7'yi, % 32'si 6'yı, % 15'i 5'i, % 7'si ise 3'ü seçmişlerdir. Bu görüşlerden yola çıkarsak, muhasebe meslek mensuplarının % 93'lü kısmı, bağımsız denetçilerin hile denetimi üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu düşünmektedir.
- Yapılan görüşmelerde meslek mensupları, müşteri işletmelerde / denetledikleri şirketlerdeki firma hedeflerinin işletme çalışanları üzerindeki baskısının ne olduğuna yönelik soruya, 7'li Likert ölçeği üzerinden verdikleri cevaplarda; 3 kişi 7'yi, 2 kişi 6'yı, 5 kişi 5'i, 1 kişi 4'ü, 1 kişi 3'ü ve 1 kişi 2'yi seçmiştir. Bu durum muhasebe meslek mensuplarının % 79'u, işletmelerin personel üzerinde hedefleri dolayısıyla baskı kurduğunu düşünmektedir.

- Görüşülen muhasebe meslek mensuplarına, denetledikleri firmalarda iç denetim birimi var ise buna ayrılan son 3 yıllık bütçedeki değişim 7’li Likert ölçeği aracılığıyla sorulmuş, alınan cevaplarda;

-1 kişi 6 puan,

-2 kişi 5 puan,

-4 kişi 4 puan,

-6 kişi ise 3 puanı tercih etmiştir. Katılımcıların çoğunluğu ilgili bütçenin az değerde de olsa azaltıldığını, az bir kısmı da az bir değerde arttığını belirtmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının denetledikleri firmaların iç denetim birimlerine ayrılan bütçelerin azaltılması ya da yeterince artırılmaması işletmelerin iç denetime verdikleri önemin son 3 yılda azaldığını ya da artırılmadığını göstermektedir.

- Yapılan görüşmeler sonucunda muhasebe meslek mensuplarının katıldığı veya gerçekleştirdiği hile denetimlerine ait bütçeler 7’li Likert ölçeği üzerinden aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.

-% 31’i 5 puan,

-% 31’i 4 puan,

-% 24’ü 3 puan,

-% 7’si 2 puan,

-% 7’si ise 1 puanı tercih etmiştir. Genel görünüme baktığımızda meslek mensuplarının hile denetimlerine son 3 yılda ayrılan bütçenin genel olarak baktığımızda kararlı bir sonuca ulaşamamıştır. Ancak, az bir farkla bütçenin azalma eğiliminde olduğu da söylenebilir.

- Görüşülen meslek mensuplarına denetledikleri şirketlerdeki denetim birimlerinin yıllık ortalama toplanma sayıları sorulmuştur. 8 kişiden alınan cevaplar neticesinde bu sayının yılda ortalama 3,6 kere olduğu görülmüştür. Ayrıca, bir kişi ayda bir kere, bir kişi de 15 ayda bir kere olduğunu belirtmiş, kalan 3 kişi ise bilmediklerini ifade etmiştir.

- Yapılan görüşmeler sonucunda muhasebe meslek mensuplarından alınan cevaplar doğrultusunda en etkin hile denetim tekniklerine bakıldığında sonuçlar **Tablo 3.20**'deki gibidir.

Tablo 3.20: Etkinliklerine Göre Gruplanmış Hile Denetim Teknikleri

Etkinlik Yüzdesi	100%	93%	85%	77%	70%	62%	54%	38%
1	Kurumsal Davranış Kuralları / Etik Politikası	Operasyonel Denetim	Hile Denetimi	Çalışanların Referans Kontrolleri	Hile İhbar Hattı Kurulması	Gözetleme Ekipmanları Takılması (Kamera vs.)	Adli Muhasebeciler	Islık Politikası (Gammazlama)
2	İç Kontrol	Denetim Komitesinin Rolünü Artırma	Etil İlkeler Eğitimi	İş Sözleşmeleri	Tedarikçi/Taşeronlara Karşı Yaptırım	-	Güvenlik Departmanı	-
3	-	-	Nakit Denetimi	Hile Raporlama Politikaları	Elektronik Yazışmaların Gözetimi	-	-	-
4	-	-	Banka Mutabakatları	Hile Denetim ve Önleme Eğitimleri	Mal/Demirbaş Sayım ve Gözetimi	-	-	-
5	-	-	-	Üst Yönetimin Dikkatinin Artırılması	Etik Görevlileri	-	-	-
6	-	-	-	Çalışanlara Rotasyon Uygulaması	-	-	-	-
7	-	-	-	Çalışanlara Danışmanlık Programları	-	-	-	-

- Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde muhasebe meslek mensuplarının teknoloji temelli hile denetim tekniklerine karşı etkinlik duyarlılıkları **Tablo 3.21**'deki gibidir.

Tablo 3.21: Etkinliklerine Göre Gruplanmış Hile Yazılımları

Etkinlik Yüzdesi	93%	85%	77%	62%
1 (Çok Etkin)	Dijital Analiz	Güvenlik Duvarı	Filtre Yazılımlar	Veri Madenciliği
2	Şifre Koruması	Sürekli Denetim	-	-
3	Örnekleme Denetimi	Finansal Oranlar	-	-
4	-	Virüs Koruması	-	-

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hile, her türlü ve büyüklükteki işletmede meydana gelebilen, önlenmesi zor, tespiti ise önlenmesinden daha zor olan bir kavramdır. En yalın anlatımıyla, hile; bir kurumdan veya bir kişiden yasa dışı bir şekilde çeşitli aldatma ya da sahtekârlık yöntemleri ile karşı tarafın varlıklarını ele geçirmek şeklinde tanımlanabilir. Hile, çalmadan farklı olarak finansal tablolarda yapılan yanlış beyanlar şeklinde de meydana gelebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000'li yıllarda birbiri ardına patlak veren hile skandalları sonrasında hileye olan bakış ve yaklaşım da farklı bir boyuta taşınmış, bu durum da hile denetimi yapan kişilerin önem ve sorumluluklarını artırmıştır.

Türkiye'de hile denetimini yürüten muhasebe meslek mensupları; serbest muhasebeci mali müşavirler, yeminli mali müşavirler ile bağımsız denetçilerden meydana gelmektedir. Bu kişiler, belirli sınav ve eğitimlere tabi tutularak zor süreçlerden geçmekte ve TÜRMOB ile KGK' dan aldıkları ruhsatları aracılığıyla hile denetimini de içerecek şekilde çeşitli denetimler gerçekleştirmektedirler. Ne yazık ki ülkemizde, Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş ACFE (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği) gibi bir kuruluş bulunmamakta, dolayısıyla hile denetimi başlı başına bir denetim şekli olarak görülmekten ziyade diğer ana denetim türlerinden olan vergi denetimi, mali tablolar denetimi, uygunluk denetimi, bağımsız denetim gibi çeşitli denetimlerin yanında sürdürülmektedir. Bu noktada, muhasebe meslek mensuplarının hile denetimi alanında ayrıca uzmanlaşması kaçınılmaz bir olgudur.

Bu çalışmada; hile teorisinin genel esasları, Türkiye ve dünyadaki uygulamalar ve ilgili mevzuat incelenmiş, hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında kullanılan genel kabul görmüş denetim teknikleri irdelenerek açıklanmış, ardından ise serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir ve bağımsız denetçilerden oluşan “**Muhasebe Meslek Mensupları**”nın hileye ilişkin düşünceleri, hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında sıklıkla kullanılan denetim teknikleri hakkındaki görüşleri ortaya konmuştur. Bu sayede mevcut denetim sistemimizde hileye karşı olan düşünceler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın araştırma bölümünde, araştırmanın temel amacı kapsamında, bağımsız bir şekilde veyahut bir denetim şirketinde bağımlı olarak çalışan, alanında tecrübeli ve Türkiye'nin önde gelen çeşitli sektörlerinden büyük ölçekli işletmeleri ile çalışan muhasebe meslek mensuplarının, hileye olan bakış açılarını belirlemek ve hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında kullanılan denetim tekniklerinin etkinlikleri hakkındaki düşüncelerini ölçmek, diğer yandan da açık uçlu soruların da kullanılmış olduğu yarı-yapılandırılmış anket çalışması uygulanmıştır. Hazırlanan anket formu, belirlenen kriterlere göre seçilen 13 muhasebe meslek mensubuna uygulanarak çeşitli cevaplar alınmıştır.

Ankete cevap veren muhasebe meslek mensuplarından elde edilen cevaplar ışığında, aşağıdaki sonuç ve yorumlara ulaşılmıştır:

- ✓ Araştırmada yer alan muhasebe meslek mensuplarının tamamı erkek adaylardan oluşmakta, yaş ortalamaları 47 ve ortalama mesleki tecrübeleri ise 25 yıldır. Dolayısıyla anketi uyguladığımız kişiler oldukça tecrübeli ve donanımlı kişilerden oluşmakta, bu 13 kişiden 9'u YMM, 5'i SMMM ve 9'u bağımsız denetim ruhsatına sahip olup bunlardan 9'u birden fazla çeşitli mesleki ruhsata sahip durumdadır.
- ✓ 13 meslek mensubundan 6'sı bağımsız / kendi ofisinde, kalan 7 kişi ise bağımlı / bir denetim şirketinde aktif olarak çalışmaktadır. Meslek mensuplarından biri 0-10 arası, bir diğeri de 10-20 arasında işletmeyi denetlemekte, diğerlerinin tamamı 20-40 arası ile 50 ve üzeri işletmeyi denetlemektedir. Dolayısıyla işletme portföyü oldukça çeşitli olduğundan anket sorularına verilen cevaplarda da çeşitlilik sağlanmıştır.

- ✓ Ankete cevap veren muhasebe meslek mensuplarının inceledikleri ağırlıklı sektörler baktığımızda; gıda, imalat, banka, tekstil, otomotiv, denizcilik, akaryakıt, turizm, havacılık, demir-çelik, madencilik ve içecek gibi oldukça geniş bir alana yayıldığı görülmektedir.
- ✓ Anketi cevaplayan muhasebe meslek mensuplarının % 31'i hilenin gelecekte artacağını düşünürken, kalan % 69'u ise artacağını **düşünmemektedir**. Bunun altında yatan nedene baktığımızda alınan çeşitli cevaplarda, ileride teknolojinin gelişeceğinden dolayı hile yapmanın da zorlaşacağı düşünüldüğünden bu şekilde bir kana varıldığı gözlemlenmiştir.
- ✓ “Bir işletme kursanız altınızda çalışan personelin hile yapma olasılığını yüzde kaç görüyorsunuz ?” şeklindeki açık uçlu sorudan alınan cevaplar doğrultusunda;

-Meslek mensuplarının % 54'ü % 10, (7 kişi)

- Meslek mensuplarının % 23'ü % 20, (3 kişi)

- Meslek mensuplarının % 7'si % 40, (1 kişi)

- Meslek mensuplarının % 7'si % 50, (1 kişi)

- Meslek mensuplarının % 7'si ise % 0 olarak ifade etmiştir.

(1 kişi)

Dolayısıyla, denetim alanında oldukça tecrübeli ve yeterli bilgiye sahip muhasebe meslek mensuplarının bile, kendi işletmeleri olması halinde, bir kişi hariç **tamamı** hilenin yapılma olasılığının bulunduğunu belirtmişlerdir.

- ✓ Görüşülen meslek mensuplarının % 53'ü hile ile karşılaştıklarını, % 15'i karşılaşmadığını, % 23'ü karşılaşmış karşılaşmadıklarını bilmediklerini ve % 7'si ise soruya cevap vermek istemediğini belirtmiştir. Hilenin sebep olduğu hasar sorulduğunda ise; % 54'ü bu soruya cevap vermek istemediğini belirtmiştir. Bu oranın yüksekliği, muhasebe meslek mensuplarının denetledikleri şirketlerde gerçekleşen hilenin duyulmasını istemediklerini, bu durumun da hem kendileri hem de işletmeler açısından hem güven hem de prestij kaybından ileri geldiği düşünülmektedir.
- ✓ Görüşmeye cevap veren meslek mensuplarının % 61'i, işletmede bir hile meydana geldiğinde bu durumun yönetim kuruluna bildirilmesi gerektiğini, %40'ı ise işletme sahibine bildirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yöneltilen bir başka soruda da cevap verenlerin **tamamı**, işletmede meydana gelen hileden yönetimin de sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, araştırma kapsamımızda yer alan muhasebe meslek mensuplarının her biri, gerçekleştirilen hileden üst yönetimin / işletme sahibinin de sorumlu olduğunu ve hilenin tespiti halinde bu durumun kendilerine haber verilmesi gerektiğini söylemiştir.
- ✓ Görüşmeye katılan muhasebe meslek mensuplarının % 93'ü, bağımsız denetçilerin hilenin tespitinde önemli etkisinin olduğunu ifade etmiştir.
- ✓ Katılımcılar, denetledikleri şirketlerdeki iç denetim birimlerinin son 3 yıllık bütçe değişimlerine ilişkin verdikleri cevaplarda bu tutarın fazla değişmeye de azalma yönünde seyrettiğini belirtmişlerdir. Arttı diyen meslek mensupları da (% 15) çok düşük bir tutarda artırıldığını belirtmişlerdir. Bir diğer soruda ise, meslek mensuplarına hile denetimi / eğitimlerine ilişkin son 3 yılda ayrılan bütçedeki ortalama değişiklik sorulmuş ve alınan cevaplar neticesinde bu tutarın çok

değişmese de azalma yönünde olduğu görülmüştür. Bu durum da, meslek mensuplarının denetledikleri veya çalıştıkları işletmelerin iç denetim ve hile denetimine yeterli bütçeyi oluşturmadığını / ayırmadığını göstermektedir.

- ✓ Muhasebe meslek mensuplarına sorulan bir diğer açık uçlu soru karşılığında alınan cevaplar neticesinde cevaplayanların % 30'u gelecekte teknolojinin gelişeceğini, bunun da hile risk faktörünü azaltacağını belirtmiştir. Diğer 2 kişi iç denetimdeki etkinliğin artırılması ile hilenin azaltılabileceğini, 1 kişi iş süreçlerinin sıkı bir şekilde takip edilmesinin gerekliliğini, 2 kişi dış denetim ve hile denetiminin önemini ve 1 kişi de personele etik konusunda düzenli eğitimlerin verilmesi ile hilenin daha verimli bir şekilde önüne geçilebileceğini ifade etmiştir. Yöneltilen farklı bir soruda ise, 1 kişi hileyi önlemede en önemli hususlardan birinin personelin şirkete olan aidiyet duygusunun olduğunu ifade etmiştir.
- ✓ Hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında kullanılan tekniklerin etkinliği hakkında görüşülen muhasebe meslek mensuplarının **tamamı** işletmelerin etik politikası ve iç kontrolün en fazla etkinliğe sahip olan prosedürler olduğunu belirtmiş, bunun dışında operasyonel denetimler, etik ilkeler eğitimi, nakit denetimi, banka mutabakatları gibi prosedürlerin de etkin olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bunun yanında, adli muhasebecilerin kullanılması, güvenlik departmanı, kamera gibi gözetleme ekipmanlarının takılmasının etkinliğini az olarak değerlendirmişlerdir. Sıralanan tekniklerden en etkin olmayan yöntem “gammazlama” olmuştur. Bunun toplumumuz da hoş karşılanmadığını düşünürsek, hile ile mücadelede etkin bir yöntem olmadığını söyleyebiliriz.

- ✓ Teknoloji temelli denetim teknikleri hakkında alınan cevaplara baktığımızda ise; dijital analiz (68 puan), şifre koruması (63 puan) ve örneklem denetimi (62 puan) ankete cevap veren muhasebe meslek mensupları arasında % 93 oran ile oldukça etkin bulunsa da etkinlik puanlarının diğer denetim teknikleri arasında en etkin olarak seçilmiş olan; etik (80 puan) ve iç kontrol kadar (80 puan) etkin görülmemiş olması, katılımcıların hilenin önlenmesi ve tespitinde önce etik değerlerin ve ahlakın, ardından da iç denetimin teknolojik tekniklerden daha üstün olarak düşünüldüğünü ortaya koymaktadır.
- ✓ Teknoloji tabanlı denetim tekniklerinden olan veri madenciliğinin etkinlik sıralamasında en düşük seçenek olarak değerlendirilmesi, ankete cevap veren muhasebe meslek mensuplarının hile denetimlerinde veri madenciliğini tam olarak kullanmadıklarını / kavramadıklarını göstermektedir. Dünyada hile denetçileri tarafından oldukça etkin bir şekilde kullanılan bu yöntemin, ülkemizde büyük çaplı işletmeleri denetleyen ve ankete cevap veren muhasebe meslek mensupları tarafından % 62'lik bir oran ve 44 puan ile görece düşük bir etkinlikte değerlendirilmesi, bu teknolojinin hem maliyetli hem de uygulanması için gerekli muhasebe ve mevzuat bilgisinden ayrı bir yazılım uzmanlığı gerektirmesinden ötürü bu şekilde değerlendirilmiş ve bu durum, bu tekniğin çoğu işletmede verimli bir şekilde uygulanmadığını göstermektedir.
- ✓ Muhasebe meslek mensuplarına kendilerine gösterilen hile önleme ve denetim teknikleri haricinde bir önerileri olup olmadığı sorulmuş ve 9 kişiden çeşitli cevaplar alınmıştır. Bu bağlamda göze çarpan cevaplarda 3 kişi bilişim teknolojisi, IT ve yapay sinir ağları tabanlı hile denetimine ağırlık verilmesi gerektiğini, diğer 2 kişi iş süreçlerinin takibinin yapılmasını ve bir kişi de denetim raporlarının üst yönetime sunulması ve yetki paylaşımında dikkatli davranılması gerektiğini belirtmiştir.

Varılan sonuçlar ile ACFE'nin 2018 yılında yayınladığı raporda yer alan hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinde kullanılan en sık denetim tekniklerini karşılaştırdığımızda; ACFE raporundaki en etkin ilk üç yöntemin sırasıyla etik değerler (meslek ahlakı), finansal tabloların bağımsız denetimi ve iç denetim olduğu tespit edilmiş iken araştırmada ulaşılan ilk üç yöntemin ise sırasıyla etik değerler (politikası), iç kontrol ve denetim komitesi olduğu görülmektedir.

ACFE'nin 2018 raporunda yer alan hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinde en etkin olmayan yöntemler ise sırasıyla; ödül karşılığında gammadama, rotasyon ve proaktif veri analizleri iken bu araştırmada yer alan meslek mensuplarından alınan cevaplar doğrultusunda ulaşılan etkin olmayan üç yöntemin de gammadama, güvenlik departmanı ve adli muhasebecilerin kullanılması olduğu ortaya konmuştur.

Yapılan bu çalışma ile hile denetimi yapan muhasebe meslek mensuplarının hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasında kullanılan denetim tekniklerine olan bakış açıları ve düşünceleri gözlemlenmiş, bu noktada hile ile ilgili denetim ve araştırma yapan diğer araştırmacı ve muhasebe meslek mensuplarına da yol göstermiştir. Diğer yandan Türkiye'de daha önceden bu şekilde muhasebe meslek mensupları ile (SMMM, YMM ve bağımsız denetçiler) gerçekleştirilmiş bir çalışma bulunmadığından bu çalışmanın hem literatüre katkı sağlayacağı hem de diğer meslek mensupları ve konu ile ilgili akademisyenler için faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Hasan: 2007 “Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar”, **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi** , No:22, s. 120 – 135.
- Abdul, Rashidah; Syahira, Irda; Anwar, Khair: 2014 “Effectiveness of Fraud Prevention and Detection Techniques in Malaysian Islamic Banks ", **Social and Behavioral Sciences**, No:145, s. 97 – 102.
- Abdullahi, Rabi’u; Mansor, Noorhayati: 2015 “Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory. Understanding the Convergent and Divergent For Future Research”, **International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences** , C:V, No:4, s. 38 – 45.
- Acar, Durmuş; Senal, Serpil; Usul, Hayrettin: 2011 “Bağımsız Denetim Kalitesi: Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C:XI, No:22, s. 273 – 306.
- ACFE: Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse.
- Akkas, Murat Engin: 2007 “Denetimde Benford Kanunu'nun Uygulanması", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:IX, No:1, s. 191 – 206.
- Albrecht, W. Steve: 2018 **Instructor Solutions Manual: Fraud Examination**, U.S.A, Cengage Learning, s.43.
- Alleyne, Philmore ; Howard, Michael: 2005 “An Exploratory Study of Auditors’ Responsibility for Fraud Detection in Barbados”, **Managerial Auditing Journal** , C:XX, No:3, s.284-303.
- Altıntaş, Nergis Nalan: 2010 “Denetimde Hata ve Hile”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, No :1, s.151-161.
- Aslan, Bayram: 2010 “Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim", **Sayıştay Dergisi**, No:77, s. 63 – 86.
- Ata, H.Ali; Uğurlu, Mustafa; Altun, M.Özgür: 2009 “Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:VIII, No:1, s. 215 – 230.

- Ataman, Başak;
Aydın, Ruhan:
2017 “Hile Denetimi ve Denetçilerin Hile Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, **Marmara Business Review**, C:II, No:1, 2017, s.1-23.
- Atmaca, Metin:
2012 “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C:XIV, No:1, s. 191 – 205.
- Avcı, Orçun;
Demirci, Zeynep:
2007 “Benford Kanunu’nun Vergi Denetiminde Kullanımı ve Bir Örnek Uygulama”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C:V, No:7, s. 2232 – 2246.
- Baltacı, Ali: 2018 " Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:VII, No:1, s. 231 – 274.
- Baş, Türker;
Akturan, Ulun:
2017 **Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., s.85-86.
- Bayraklı, Hasan
Hüseyin; Erkan,
Mehmet; Elitaş,
Cemal: 2012 **Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, s.85-87.
- Bayraktar,
Ahmet: 2007 “Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, s.20.
- Beasley, Mark S.:
1996 " An Empirical Analysis of the Relation Between the Board of Director Composition and Financial Statement Fraud", **The Accounting Review**, C: LXXI, No:4, s. 443 – 465.
- Bekçioğlu, Selim;
Coşkun, Ahmet;
Gümüş, Umut
Tolga: 2013 “İşletmelerde Hile Ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:59, s. 1 – 16.
- Bierstaker, James
L.; Brody,
Richard G.;
Pacini, Carl:
2006 "Accountants' Perceptions Regarding Fraud Detection And Prevention Methods", **Managerial Auditing Journal**, C: XXI, No:5, s. 520 – 535.
- Boyle, By
Douglas M.;
Boyle, James F.;
Mahoney, Daniel
“Avoiding the Fraud-Mind Set”, **Strategic Finance**, No:8 s.41-46.

- P.: 2015
- Bozkurt, Nejat: 2016 **İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri**, İstanbul, Alfa Yayınları, s.60.
- Braun, Robert L.: 2000 "The Effect Of Time Pressure on Auditor Attention to Qualitative Aspects of Misstatements İndicative of Potential Fraudulent Financial Reporting", **Accounting, Organizations and Society**, C:XXV, No:3, s. 243-259.
- Buckhoff, Thomas A.: 2003 "The Benefits of a Fraud Hotline", **The CPA Journal**, C:LXXIII, No:7, s. 62 – 63.
- Creswell, John W.: 2013 **Qualitative Inquiriy and Research Design**, USA, Sage Publications Inc., s.80-88.
- Çalış, Yıldırım Ercan; Keleş, Emrah; Engin,Ahmet: 2014 "Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:63, s. 93 – 108.
- Çatıkkaş, Özgür; Çalış, Yıldırım Ercan: 2010 "Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar", **MUFAD Journal**, No:45, s. 146 – 156.
- Çelik, Alper: 2007 "Stok Hileleri ve Bir Uygulama", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.56-57.
- Çıtak, Nermin: 2009 "Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır ?", **Mali Çözüm Dergisi**, No:91, s. 81 – 112.
- Demir, Mehmet; Arslan, Öznur: 2018 "Finansal Raporlama Hilelerinin Saptanmasında Kullanılan Araçların Önem Derecelerinin Bağımsız Denetçilerin Bakış Açılılarıyla Değerlendirilmesi", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:30, s. 1099 – 1142.
- Dinç, Yusuf; Cengiz, Selim: 2014 "Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği ", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:V, No:1, s. 221 – 236.
- Doğan, Saime; Kayakıran, Dilek: 2017 "İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi", **Maliye Finans Yazıları**, No:108, s. 167 – 188.
- Doğan, Zeki; Nazlı, Elif: 2015 "Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir

- Araştırma", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:VIII, No:4, s. 195 – 212.
- Dönmez, Adnan; Ersoy, Ayten: 2011 "Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri: Türkiye’de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma", **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, No:56, s. 121 – 142.
- Engin, Ahmet; Yıldırım, Ercan Çalış; Keleş, Emrah: 2014 "Hilenin Ortaya Çıkarılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:63, s. 93 – 108.
- Erdem, Zerrin: 2014 "Hile Denetimi ve İç Kontrol İlişkisi", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.3.
- Erkan, Mehmet; Arıcı, Nuray Demirel: 2011 "Regulations on Fraud Audit in Publicly-Held Companies: A Comparative Study on the Turkish and US Capital Markets", **International Journal of Business and Social Science**, C:II, No :15, s.251-257.
- Erol, Mikail: 2008 "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler ", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C: XIII, No:1, s. 229 – 237.
- Ertikin, Kıvanç: 2017 "Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No : 75, s.71-94.
- Frankel, Tamar: 2012 **The Ponzi Scheme Puzzle A History and Analysis of Con Artists and Victims**, New York, Oxford University Press, s.4.
- Gosset, Phil; Hyland, Mark: 1999 "Classification, Detection and Prosecution of Fraud on Mobile Networks", **Proceedings of ACTS Mobile Summit**, Sorrento, İtalya.
- Göksu, Seyhan: 2011 "Adli Muhasebe Kapsamında Çalışan Hileleri ve Kars İlinde Adli Vakalar Analizi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.33.
- Gökten, Pınar Okan: 2018 "Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, C:X, No :3, s.655-669.

- Güney Selami;
Çınar, Orhan:
2012 “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C:XXVI, No:2, s. 91 – 106.
- Hacıhasanoğlu,
Tansel; Karaca,
Nevran: 2015 “Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi’nde Yapılan Bir Araştırma”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:VIII, No:1, s.117-130.
- Holt,Thomas J.;
Graves, Danielle
C.: 2007 “A Qualitative Analysis of Advanced Fee Fraud E-Mail Schemes ”, **International Journal of Cyber Criminology** , C:I, No:1, s. 137 – 154.
- Internal Revenue
Service, **Financial Investigations: A Forensic Approach to Detecting and Resolving Crimes**, Washington DC, U.S. Government Printing Office, 2001, s.9-12.
- Jessup, Carol M.;
Noblet, Iris N.:
2012 “Fraud Insights Derived from Stories of Auditors of Financial Institutions”, **Journal of Forensic & Investigate Accounting**, C : IV, No : 2, s.208.
- Kandemir, Canol;
Kandemir, Şenol:
2012 “Muhasebe Hilelerini Önlemede Çözüm Yolu Olarak Kullanılacak Stratejilerin Bileşenleri”, **Mali Çözüm Dergisi**, No:111, s. 15 – 41.
- Karabayır,
Mehmet Emin;
Cengiz, Sevgi:
2016 “Muhasebe Hileleri Yoluyla Yapılan Yolsuzluklarda Bağımsız Denetimin Sorumluluğunun Araştırılması: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Uygulaması”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:VII, No:14, s.597-625.
- Karabınar,
Selahattin; Akyel,
Nermin: 2009 “Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri”, **Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**, s.691-704.
- Karacan, Sami:
2012 “Hukuk ile Muhasebenin Kesişme Noktası: Adli Muhasebe”, **International Journal of Economic and Administrative Studies**, No:8, s. 1 – 16.
- Karakaya,
Gencay: 2016 “Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, No:330, s. 159 – 172.
- Kassem, Rasha;
Higson, Andrew:
2015 “The New Fraud Triangle Model”, **Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences**, C:III, No:3, s. 191 – 195.
- Kaya, H.Pınar; “Hileli Finansal Raporlama ve Bağımsız Denetçinin

- Uzay, Şaban: 2018 Sorumluluğu”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, No : Özel Sayı, s.721-740.
- Kırıtıoğlu,Cenk; Özbirecikli, Mehmet: 2018 “Bağımsız Denetçilere Yönelik Etik Eğitiminin Bağımsız Denetçilerin Muhasebe Hilelerini Algılamalarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, C:XI, No:1, s.27-44.
- Koçberber, Seyit: 2017 “Dünyada ve Türkiye’de Denetim Etiği”, **Sayıştay Dergisi**, No:68, s. 65 – 89.
- Koornhof, C.; Plessis, D.du: 2000 "Red Flagging as an Indicator of Financial Statement Fraud: The Perspective of Investors and Lenders", **Meditari Accountancy Research**, C:VIII, No:1, s. 69 – 93.
- Koyutürk, Özlem: 2015 “İşletmelerde Hile Tespitinin Önemi ve ABC Hastanesinde Bir Uygulama”, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.10.
- Kuruçay, Çiğdem; Serçemeli, Murat: 2018 "Hile Alanında Bilimsel Dergilerde Yer Alan Ulusal Makaleler: (2008-2017 Literatür Taraması)", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, No:55, s. 161 – 174.
- Küçük, Ergün; Uzay, Şaban: 2009 “Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:32, s. 239 – 258.
- Mack, Michael: 2016 “The Future of Fighting Fraud in the Age of Millennials”, **Economic Crime Forensics Capstones**, s.1-38.
- Mackevicius, Jonas; Girinuas, Lukas: 2013 “Transformational Research of the Fraud Triangle”, **Ekonomika Journal**, C:XCII, No :4, s.150-163.
- Majid, Abdul; Gul, Ferdinand A.; Tsui., Judy S.L.: 2001 “An Analysis of Hong Kong Auditors’ Perceptions of The Importance of Selected Red Flag Factors in Risk Assessment”, **Journal of Business Ethics**, C: XXXII, No:3, s. 263- 274.
- Mangala, Deepa; Kumari, Pooja : 2015 " Corporate Fraud Prevention and Detection: Revisiting the Literature", **Journal of Commerce & Accounting Research**, C:IV, No:1, s. 52 – 62.
- Maragno, Lucas Martins Dias; Borba, Jose Alonso: 2017 “Conceptual Map of Fraud: Theoretical and Empirical Configuration of International Studies and Future Research Opportunities”, **Journal of Education and research in**

Accounting , C:XI, No:3, s. 41 – 66.

- Marczewski,
Donald C.;
Akers, Michael
D.: 2005 “CPAs' Perceptions of the Impact of SAS 99”, **The CPA Journal**, C:LXXV, No :6, s.38-40.
- Memiş, Mehmet
Ünsal; Tüm,
Kayahan: 2011 “Sürekli Denetim Süreci ve İç Denetim ile İlişkisi ", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:37, s. 145 – 162.
- Mengi, Banu
Tarhan: 2013 **Hileli Finansal Raporlama**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., s.2-8.
- Mengi, Banu
Tarhan;
Türkmen, Sibel
Yılmaz: 2013 “Yatırım Hileleri”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C:X, No:39, s. 31 – 39.
- Merriam, Sharan
B.: 2018 **Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, s.87-88.
- Mui, Grace;
Mailley, Jennifer:
2015 “A Tale of Two Triangles: Comparing the Fraud Triangle with Criminology’s Crime Triangle”, **Accounting Research Journal**, C:XXVIII No :1, s.45-58.
- Murphy, Pamela
R.; Dacin, Tina:
2011 “ Psychological Pathways to Fraud: Understanding and Preventing Fraud in Organizations", **Journal of Business Ethics**, C:CI, No:4, s. 601 – 618.
- Niamh
M.Brennan,;
Mcgrath, Mary
McGrath: 2007 "Financial Statement Fraud: Some Lessons from US and European Case Studies ", **Austrilan Accounting Review**, No:42, s. 49 – 61.
- Nugent, John H.;
Martin, Rebecca:
2012 “Understanding SAS No. 99”, **SSNR Electronic Journal**, s.10-15.
- O’Regan, David:
2004 **Auditor’s Dictionary : Terms, Concepts, Processes, And Regulations**, U.S.A., John Wiley & Sons, Inc, s.122.
- Othman, Rohana:
2015 “Fraud Detecetion and Prevention Methods in The Malaysian Public Sector: Accountants’ and Internal Auditors’ Perceptions", **Procedia Economics and Finance**, C: XXVIII, No:5, s. 59 – 67.
- Özbirecikli,
Mehmet; Süslü,
Cemil: 2005 “Bağımsız Denetim Firmalarının Yolsuzluk Riski Faktörlerini Değerleme Uygulamaları ve Türkiye’deki Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma-II”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:28, s.48-66.

- Özçelik, Hakan;
Aracı, Özlem
Nilüfer Karataş;
Keskin, Serkan:
2017 "Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:IV, No:29, s. 197 – 214.
- Özdemir, Murat:
2014 "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:XI, No:1, s.323-343.
- Özkan, Mehmet;
Boran, Levent:
2014 "Veri Madenciliğinin Finansal Kararlarda Kullanımı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:IV, No:1, s. 59 – 82.
- Özkul, Fatma
Ulucan; Özdemir,
Zehra: 2013 "Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", **Öneri Dergisi**, C:X, No:40, s. 75 – 89.
- Pamukçu, Ayşe:
2017 "Adli Muhasebe ve Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C:XII, No:48, s. 227 – 244.
- Pehlivanlı,
Davut: 2011 **Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama**, İstanbul, Beta Basım A.Ş., s.42.
- Petraşcu,
Daniela; Tieanu,
Alexandra: 2014 "The Role of Internal Audit in Fraud Prevention and Detection", **Procedia Economics and Finance**, No:16, s. 489 – 497.
- Power, Michael:
2013 "The Apparatus of Fraud Risk", **Accounting, Organizations and Society**, C:XXXVIII, No:6-7, s. 525 – 543.
- Puspasari,
Novita: 2016 "Fraud Theory Evolution And Its Relevance To Fraud Prevention In The Village Government In Indonesia", **Asia Pasific Fraud Journal** , C:I, No:2, s. 177 – 188.
- R. Moeller,
Robert: 2002 **Sarbannes-Oxley and the New Internal Auditing Rules**, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., s.218.
- Rae, Kirsty;
Subramaniam
,Nava: 2016 "Quality of Internal Control Procoedures: Antecedents and Moderating Effect on Organisational Justice and Employee Fraud", **Managerail Auditing Journal**, C: XXIII, No:2, 2016, s. 104 – 124.
- Ramamoorti,
Sridhar;
Morrison, Davin;
Koletar, Joseph: "Bringing Frued to Fraud: Understanding the State-of-Mind of the C-Level Suite/White Collar Offender Through "A-B-C" Analysis", **The Institute for Fraud Prevention at West**

- 2009 **Virginia University**, s.1-35.
- Rasgen, Mithat:
2016 “Hile Denetiminde Benford Yasası'nın Kullanılmasına İlişkin Bir Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, s.17.
- Rezaee,
Zabihollah;
Riley, Richard:
2010 **Financial Statement Fraud Prevention and Detection**, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., s.5.
- Robinson, Shani;
Curtis Mary B.;
Robertson, Jesse:
2012 “The Effects of Contextual and Wrongdoing Attributes on Organizational Employees’ Whistleblowing Intentions Following Fraud”, **Journal of Business Ethics**, C:CVI, No:2, s. 213 – 227.
- Said, Jamaliah:
2017 “Integrating Ethical Values Into Fraud Triangle Theory In Assessing Employee Fraud: Evidence From The Malaysian Banking Industry”, **Journal of International Studies**, C:X, No : 2, s.170-184.
- Seggie, Fatma
Nevra; Bayyurt,
Yasemin: 2017 **Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları**, Ankara, Anı Yayıncılık, s.75.
- Erol, Selin: 2016 “Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.42-43.
- Singh, Parvinder;
Singh, Mandeep:
2015 “Fraud Detection by Monitoring Customer Behavior and Activities”, **International Journal of Computer Applications**, C:CXI, No:11, s. 23 – 32.
- Sipahi, Barış:
2007 “Sas 82 Çerçevesinde Muhasebe Denetiminde Hile Riskini Ortaya Çıkaran Faktörler”, **Türkiye'de Muhasebe Denetimi Alanında Yayınlanan Araştırmalar Ve Seçme Yazılar**, s.201-208.
- Smith, Malcolm:
2005 "Auditors' Perception of Fraud Risk Indicators", **Managerial Auditing Journal**, C: XX, No:1, s. 73 – 85.
- Spathis,
Charalambos T.:
2002 "Detecting False Financial Statements Using Published Data: Some Evidence From Greece", **Managerial Auditing Journal**, C: XVII, No:4, s. 179 – 191.
- Stamler, Rodney
T.; Marschdorf,
Hans J.; **Fraud Prevention and Detection Warning Signs and Red Flag System**, New York, CRC Press, s.4.

- Possamai, Mario:
2014
"Fraud, a Growing Problem - Can We Mitigate It ?", **Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza" University of Iași Economic Sciences**, C:LIX, No:1, s. 79 – 94.
- Stanciu, Victoria:
2012
"Quality of Internal Control Procedures: Antecedents and Moderating Effect on Organisational Justice and Employee Fraud", **Managerial Auditing Journal**, C:XXIII, No:2, s. 104 – 124.
- Subramaniam,
Nava: 2008
Muhasebe Mesleğinde Enron Vak'ası ve Getirdikleri, İstanbul, Mart Matbaacılık Sanatları Tic. Ltd. Şti., s.111.
- Süer, Ayça
Zeynep: 2004
"İşletmelerde Çalışan Hilelerinin Tespiti, Ortaya Çıkarılması Ve Önlenmesi", İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.144.
- Şen, Çiğdem:
2013
"Auditors' Perception of Fraud Prevention Measures: Evidence From Turkey", **Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica**, C:XIV, No:1, s.128-138.
- Şengür, Evren
Dilek: 2012
Corporate Fraud Handbook, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., s.51-61.
- T. Wells, Joseph:
2004
"Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebeciliğe Yönelik Algılarının Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: Kars Ardahan ve Iğdır Örneği", **International Journal of Academic Value Studies**, C:III, No:17, s. 119 – 133.
- Tazegül, Alper;
Kılıçbey, Emel:
2017
"Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebe Çalışanları ve Meslek Mensubu Adaylarının Hile Tutumları ve Raporlama Eğilimlerinin İncelenmesi: Yozgat Örneği", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:52, s.213-240.
- Temiz, Hüseyin;
Hacıhasanoğlu,
Tansel; Özdemir,
Nurettin: 2018
Customer Fraud and Business Responses: Let the Marketer Beware, London, Greenwood Press, s. 8.
- TIAN, Kelly
Tepper; KEEP,
Bill: 2002
"Fraud-The Auditor's Dilemma", **An Honor's Thesis**, Ball State University, Indiana, s.21
- Tran, Trinh N.:
1992
"Effects of a Decision Aid for the Assessment of Fraudulent Financial Reporting: An Application of SAS No. 82", **Journal of Business & Economics Research**, C:IV, No : 9, s.57-65.
- Tseng, Yee-Chy;
Chang, Ruey-
Dang: 2006

- Turnuklu, Abbas: 2000 " Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, No:24, s. 543 – 559.
- Türedi, Hasan; Zor, Ümmügülsüm; Gürbüz, Filiz: 2014 "COSO Modeli: İç Kontrol Yapısı", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C:XI, No:42, s. 141 – 155.
- Türedi, Hasan; Zor, Ümmügülsüm; Gürbüz, Filiz: 2015 "Risk Odaklı İç Denetim", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:66, s. 1 – 20.
- Uyar, Süleyman; Yelgen, Esin: 2015 "Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Denetim", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C:XIII, No:1, s. 85 – 103.
- Vassiljev, Maria; Alver, Lehte: 2016 "Concept and Periodasition of Fraud Models:Theoretical Review", 5th International Conference on Accounting, Auditing, and Taxation (ICAAT 2016), s.473-480.
- Vona, Leonard W.: 2012 **Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program**, New Jersey, Hoboken New Jersey: John Wiley and Sons, , s.169-176.
- Widianingsih, Luky Patricia: 2013 "Students Cheating Behaviors: The Influence of Fraud Triangle", **Review of Integrative Business & Econmics Research**, C:II, No : 2, s.252-260.
- Wolfe, David T. ; Hermanson, Dana R.: 2004 "The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud", **The CPA Journal**, C:LXXIV No :12, s.38-42.
- Yardımcıoğlu, Mahmut: 2015 "Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri Ve Örnekleri", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:IV, No:2, s. 171 – 188.
- Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan: 2018 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., s.82.
- Yıldız, Ekrem; Baskan, Tuba Derya: 2014 "Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:62, , s.1-18.
- Yılmaz, Gökhan; Ataman, Başak; Ayboğa, "Hile Önlenme ve Tespit Etme Yöntemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Araştırması", **Finans Ekonomi ve**

- Hanifi:2018 **Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 646 – 664.
- Yılmaz, Kadir: 2013 “İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar ve Örnek Olaylar”, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.74.
- Yücel, Elif: 2013 “Effectiveness of Red Flags in Detecting Fraudulent Financial Reporting: An Application in Turkey ”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No:60, s. 139 – 158.
- ACFE: (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, 3 Ocak 2019.
- ACFE: (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, 03 Nisan 2019
- ACFE: (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, 07 Nisan 2019
- ACFE: (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, 07 Nisan 2019
- ACFE: (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, 03 Nisan 2019
- ACFE: (Çevrimiçi), <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>, 03 Nisan 2019
- AICPA: (Çevrimiçi), <https://www.aicpa.org/about/missionandhistory/history-of-the-aicpa.html> ,01.04.2019
- AICPA: (Çevrimiçi), <https://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf>, 11 Nisan 2019.
- COSO: (Çevrimiçi), http://web.worldbank.org/archive/website01531/web/images/ffr_

- 1978.pdf, 6 Nisan 2019.
- IFAC: (Çevrimiçi), <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 06.04.2019.
- IFAC: (Çevrimiçi), <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 06 Nisan 2019.
- KGK: (Çevrimiçi), http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/Bilgi_Notu_09_05_2019.pdf, 08.04.2019.
- KGK: (Çevrimiçi), <http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/8024/Tablo-2-Y%C4%B1llara-Go%CC%88re-Dosya-I%CC%87ncelemelerine-I%CC%87lis%CC%A7kin-Bulgular>, 14.04.2019
- KGK: <http://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/8027/Tablo-2--Kurul-Taraf%C4%B1ndan-Yetkilendirilen-Denetc%CC%A7iler>, 06.05.2019.
- SPK: (Çevrimiçi), <http://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>, 11 Nisan 2019.
- SPK: (Çevrimiçi), <http://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>, 11.04.2019.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr>, 06.03.2019.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr>, 08.03.2019.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr>, 10.03.2019.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr>, 06.03.2019.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr>, 06.03.2019.
- TDK: <http://www.tdk.gov.tr>, 11 Nisan 2019.
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL: (Çevrimiçi), <https://www.transparency.org/cpi2018>, 6 Nisan 2019.
- TÜRMOB: [https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bdfd0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-\(sm-smmm\)](https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bdfd0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm)), 06.05.2019.
- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 10/1/1961 tarih 10703 Sayılı Resmi Gazete

3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, 13/6/1989 tarihli, 20194 sayılı Resmi Gazete

Yeminli mali müşavirler Tasdik Yönetmeliği, 2/1/1990 Tarih, 20390 Sayılı Resmi Gazete

Menkul ve Gayrimenkul Emval ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi Vergilerin Mektuplarını Haber Verenlere Verilecek İkramiye Hakkında Kanun, 31/12/1931 Tarih, 1990 Sayılı Resmi Gazete

EK 1: Yarı Yapılandırılmış Anket Formu

Amaç

Çalışmanın amacı, tarafımızca belirlenen denetim yapan meslek mensuplarının (SMMM, YMM, Bağımsız Denetçi) hile denetimi ile hilenin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasına ilişkin teknikler hakkındaki görüşlerine ilişkin bilgi toplayarak, algıları ve düşünceleri üzerine bir çalışma gerçekleştirmektir. Anketimiz yarı yapılandırılmış görüşme soru formu şeklinde gerçekleştirilecek olup yaklaşık olarak 10 dakikanızı alacaktır. Bütün cevaplarınız gizli kalacak olup yalnızca akademik amaçlı kullanılacaktır. Şahsınız ve firmanız hiçbir şekilde herhangi bir mecrada açıklanmayacaktır. Bu yüzden, siz ve firmanız hakkında herhangi bir risk söz konusu değildir.

Katılımcı Profili

İş Unvanınız :.....

Cinsiyetiniz :..... **Yaşınız :**.....

Mezuniyet Derecesi: Lisans (...) Yüksek Lisans (...) Doktora (...)
Alınmış Kurslar (Belirtiniz)

Muhasebe Tecrübeniz (Yıl)

Sahibi Olduğu Meslek Sertifikaları: SM (...) SMMM (.....) YMM (...)
Bağımsız Denetçi (...)

Mesleki Unvanınızı Nasıl Elde Ettiniz ? Sınav ile (...) Sınavsız (...)

Çalışma Şekliniz? Bağımsız/Kendi Ofisimde (...) Bağımlı/Bir Denetim-
Muhasebe Şirketinde (...)

Denetim Şirketinde Çalışan iseniz Unvanınız: Partner (...) Manager (...)
Senior (...) Stajyer (...)

**Çalıştığınız İşletmede / Müşteri İşletmelerde İncelediğiniz Ağırlıklı
Sektör**

Yıllık Yaklaşık Denetlediğiniz Müşteri İşletme Sayınız Nedir ? 0-10 (...) 10-20 (...) 20-40 (...) 50 ve Üzeri (...)

Müşteri İşletmelerinizin / Çalıştığınız İşletmenin Ağırlıklı Sermaye Yapısı: Yerel (....) Ulusal (....) Uluslararası (....)

Hile Soruları: Lütfen aşağıdaki soruları dikkatli şekilde cevaplayınız.

1. Gelecekte hilenin artacağını düşünüyor musunuz ? Evet (....) Hayır (....) Bilmiyorum (....)

2. Denetlediğiniz müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde hiç hile yapıldı mı? Evet (....) Hayır (....) Bilmiyorum (....)
Evet ise, işletme hileye kaç yıl boyunca maruz kaldı ? (....)
Hilenin sebep olduğu hasarın boyutu ne kadardır? (....) TL

3. İncelediğiniz müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde hile tespitiniz durumunda, bu durumu mükellefin hangi birimine rapor etmektesiniz? Yönetim Kurulu (....) İç Kontrolörler (....) CFO (....) CEO (....) İşletme Sahibi (...) Diğer, Lütfen Belirtiniz (.....) Bilmiyorum (.....)

4. Müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde yönetim kadrosu, yönetimde olmayan çalışanların sorumlu olduğu gibi, aynı şekilde hile standartlarına uyma konusunda sorumlu mudur ? Evet (....) Hayır (....) Bilmiyorum (....)

5. Bağımsız denetçilerin hilenin tespiti açısından ne ölçüde önemli olduğunu düşünüyorsunuz ?

1(...) 2(...) 3(...) 4(...) 5(...) 6(...) 7(...)

1 : Hiç Önemli Değil

7 : Çok Önemli

6. İncelediğiniz müşteri işletmelerde / çalıştığınız şirketlerde firma hedeflerinin çalışanlarının üzerindeki baskısının ne ölçüde olduğunu düşünüyorsunuz ?

1(...) 2(...) 3(...) 4(...) 5(...) 6(...) 7(...)

1 : Çok Az

7 : Çok Fazla

7. Genel olarak, denetlediğiniz firma/işletmelerde iç denetim birimi var ise, bu departmana ait son 3 yıllık bütçe yıllara göre ne şekilde değişti ?

1(...) 2(...) 3(...) 4(...) 5(...) 6(...) 7(...)

1 : Çok Azaldı

7 : Çok Arttı

8. Geçmiş üç yıl içerisinde, hile denetimine karşı gerçekleştirdiğiniz / katıldığınız eğitimlere ait ayırdığınız bütçe ne kadar değişti ?

1(...) 2(...) 3(...) 4(...) 5(...) 6(...) 7(...)

1 : Çok Azaldı

7 : Çok Arttı

9. Kurduğunuz şirkette personelinizin, hile yapılma olasılığını yüzde kaç olarak değerlendirirdiniz ? (....)

10. Denetlediğiniz şirketlerdeki denetim birimleri, yılda ortalama kaç defa toplanmaktadır ? (....) Bilmiyorum (....)

11. Belirtmek istediğiniz diğer hususlar nelerdir ?

A.Hile Denetim Teknikleri. Lütfen kuruluşunuzda hile yapılması olasılığını azaltmak için atacağınız adımları aşağıda kutularda ✓ işareti ile belirtiniz ve her adımın hileyi önleme ve tespit etmede size göre ne kadar etkin olduğunu 1’den 7’ye kadar bir numara ile belirtiniz. (1=Hiç Etkin Değil, 7=Çok Etkin)

Hile Prosedürü	✓	Etkinlik
Kurumsal Davranış Kuralları/Etik Politikası		1 2 3 4 5 6 7
İç Kontrolün Gözden Geçirilmesi ve Geliştirilmesi		1 2 3 4 5 6 7
Çalışanların Referans Kontrolleri		1 2 3 4 5 6 7
İş Sözleşmeleri		1 2 3 4 5 6 7
Hile Denetimi		1 2 3 4 5 6 7
Hile Raporlama Politikaları		1 2 3 4 5 6 7
Hile İhbar Hattı Kurulması (Fraud Hotline)		1 2 3 4 5 6 7
Işık Politikası (Gammazlama)		1 2 3 4 5 6 7
Operasyonel Denetim		1 2 3 4 5 6 7
Adli Muhasebecilerin Kullanılması		1 2 3 4 5 6 7
Hile Denetim ve Önleme Eğitimleri		1 2 3 4 5 6 7
Etik İlkeler Eğitimi		1 2 3 4 5 6 7
Gözetleme Ekipmanları Takılması (Kamera vs)		1 2 3 4 5 6 7
Üst Yönetimin Dikkatinin Artırılması		1 2 3 4 5 6 7
Tedarikçi / Taşeronlara Karşı Yaptırım Listesi Oluşturma		1 2 3 4 5 6 7
Denetim Komitesinin Rolünü Artırma		1 2 3 4 5 6 7
Elektronik Yazışmaların Gözetimi		1 2 3 4 5 6 7
Çalışanlara Rotasyon Politikası Oluşturmak		1 2 3 4 5 6 7
Güvenlik Departmanı		1 2 3 4 5 6 7
Çalışanlara Danışmanlık Programları		1 2 3 4 5 6 7
Nakit Denetimi		1 2 3 4 5 6 7
Mal/Demirbaş Sayımı ve Gözetimi		1 2 3 4 5 6 7
Banka Mutabakatları		1 2 3 4 5 6 7
Etik Görevlileri		1 2 3 4 5 6 7
Diğer (.....)		1 2 3 4 5 6 7

B.Hile Teknolojisi. Lütfen kuruluşunuzda hile yapılması olasılığını azaltmak için kullanacağınız teknolojiyi aşağıda aşağıda kutularda ✓ işareti ile belirtiniz ve her adımın hileyi önleme ve tespit etmede size göre ne kadar etkin olduğunu 1'den 7'ye kadar bir numara ile belirtiniz.

Hile Yazılımları	✓	Etkinlik
Örnekleme Denetimi		1 2 3 4 5 6 7
Veri Madenciliği		1 2 3 4 5 6 7
Dijital Analiz		1 2 3 4 5 6 7
Sürekli Denetim		1 2 3 4 5 6 7
Finansal Oranlar (Analitik İnceleme Teknikleri)		1 2 3 4 5 6 7
Virüs Koruması		1 2 3 4 5 6 7
Şifre Koruması		1 2 3 4 5 6 7
Güvenlik Duvarları		1 2 3 4 5 6 7
Filtre Yazılımlar		1 2 3 4 5 6 7
Diğer (Yazılımı Olan Bir İnceleme Uygulaması, Belirtiniz)		1 2 3 4 5 6 7
Diğer (.....)		1 2 3 4 5 6 7
Diğer (.....)		1 2 3 4 5 6 7

Zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.